

ฉนโทติ กตตุกมุขตาเยตี อธิวจนั.
ตสฺมา โส กตตุกมุขตาลุขโณ ฉนโท,
อารมฺมณฺปริเยสนโรส, อารมฺมณณ อตฺติ-
กตาปจฺจุปฺภูจฺจาโน, ตเทวสฺส ปทฺฐจฺจาโน.

คำว่า ฉนทะ นี้ เป็นชื่อของความใคร่
จะกระทำ. เพราะฉะนั้น ฉนทะนั้นจึงมี
ความใคร่จะกระทำเป็นลักษณะ มีการ
แสวงหาอารมณ์เป็นรส มีความเป็นผู้ต้องการ
ด้วยอารมณ์เป็นปัจจัยฐาน, ฉนทะนี้
มีอารมณ์นั้นนั่นแหละเป็นเหตุฐาน.

อธิมุจฺจนั อธิโมกฺโข. โส สนฺนิฏฺฐาน-
ลกุขโณ, อสฺสปฺปนโรส, นิจฺฉยปจฺจุปฺภูจฺจาโน,
สนฺนิฏฺเจยฺยธมฺมปทฺฐจฺจาโน. อารมฺมณณ
นิจฺฉลาเวณ อินฺทซีโล วีย ทฺฐสฺสุโพ.

ความน้อมใจไป ชื่อว่า อธิโมกข์.
อธิโมกข์นั้น มีความตกลงใจได้เป็นลักษณะ
มีความไม่รวนเรเป็นรส มีความตัดสินใจ
ได้เป็นปัจจัยฐาน มีธรรมที่พึงตกลงใจ
เป็นเหตุฐาน. เพราะไม่มีความหวั่นไหวใน
อารมณ์ จึงพึงเห็นว่าเป็นคฺจเส้าเชื่อน.

เตสฺ เตสฺ ธมฺเมสฺ มชฺฌตฺตภาโว
ตฺตรมชฺฌตฺตตา. ส่า จิตฺตเจตฺติกาณิ
สมวาหิตลกุขณา, อฺนฺนาธิกทานิวารณฺรสา,
ปกฺกขปาตฺตฺตเจทฺทรสา วา, มชฺฌตฺตภาว-
ปจฺจุปฺภูจฺจาเนา.

ความเป็นกลางในธรรมเหล่านั้น ๆ
ชื่อว่า ตฺตรมชฺฌตฺตตา. ตฺตรมชฺฌตฺตตานัน
มีการทำจิตและเจตสิกทั้งหลาย ให้เป็นไป
เสมอกันเป็นลักษณะ มีการป้องกันความ
หย่อนไปความยิ่งไปเป็นรส หรือว่ามี การ
ตัดความตกไปในฝ่าย (ความเข้าข้าง) เป็น
รส, มีความเป็นกลางเป็นปัจจัยฐาน.

คุณสอิจ ยโสธร

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

กิริยา กาโร, มนสฺมี กาโร มนสิกาโร?, ปุริมมโนโต วิสทิสฺส มณิ กโรตีติ^๑ มนสิกาโร. สฺวายํ อารมฺมณ- ปฏิบัติปาทโก, วธีปฏิบัติปาทโก, ชวณปฏิบัติปาทโก ติปฏิบัติปาทโก. ตตถ อารมฺมณปฏิบัติปาทโก มนสฺมี กาโร มนสิกาโร. โส สารณลกฺขโณ, สมฺปยุตฺตทานํ อารมฺมณ สโยชนโรโส, อารมฺมณวิมุขภาวปจฺจุปฏฺฐาโน, อารมฺมณ- ปฏฺฐาโน, สงฺขารกฺขนฺธปริยาปนโน อารมฺมณปฏิบัติปาทกตฺเตน สมฺปยุตฺตทานํ สารถี วีย ทฺฐสฺสพฺโพ. วธีปฏิบัติปาทโก ปณฺจทวาร- วชฺชนสฺสเสตํ อธิวจนํ, ชวณปฏิบัติปาทโก มโนทวารวชฺชนสฺสเสตํ อธิวจนํ, น เต อิธ อิธิปฺเปตา.

การกระทำ ชื่อว่า การ การกระทำไว้ในใจ ชื่อว่า มนสิการะ ชื่อว่า มนสิการะ เพราะอรรถว่ากระทำใจให้ไม่เหมือนกับใจก่อน ๆ ดังนี้ก็ได้. มนสิการะนั้น มี ๓ ประการ คือ อารัมมณปฏิบัติปาทกมนสิการะ วธีปฏิบัติปาทกมนสิการะ ชวณปฏิบัติปาทกมนสิการะ ในมนสิการะ ๓ ประการนั้น อารัมมณปฏิบัติปาทกมนสิการะ เป็นการกระทำ(อารมณ)เข้าไว้ในใจ จึงชื่อว่า มนสิการะ. อารัมมณปฏิบัติปาทกมนสิการะ นั้นมีการทำ(สัมปยุตธรรมทั้งหลาย) ให้เล่นไป(ในอารมณ)เป็นลักษณะ มีการประกอบสัมปยุตธรรมทั้งหลายไว้ในอารมณ เป็นรส มีภาวะที่บ่ายหน้าตรงต่ออารมณ เป็นปัจจุ-ปฏิฐาน มีอารมณเป็นปฏฺฐาน นับเนื่องในสังขารชั้นธ เพราะความที่เป็นผู้ทำสัมปยุตธรรมทั้งหลายให้ดำเนินไปในอารมณ จึงพึงเห็นว่าเป็นคุณนายสารถี. คำว่า

^๑ อฏฺฐสาสนี. ๒๒๘, วิสฺสุทฺธิมคฺค. ๓/๔๑.

^๒ ฉ. จ.

คุณสัจ ยโสธร

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วิधिปฏิปาทกมนสิการะ นี้ เป็นชื่อของบัญญัติ-
ทวาราวัชชนจิต คำว่า ชวนปฏิปาทก-
มนสิการะ นี้เป็นชื่อของมโนทวาราวัชชนจิต
วิधिปฏิปาทกมนสิการะ และชวนปฏิปาทก-
มนสิการะนั้น มิได้ประสงค์เอาในที่นี้.

กฺรณฺดาติ กโรติ ปรทุกฺเข สติ สาธุนํ
หทยกมฺปนํ ชเนตฺติ กฺรณฺดา? กิณฺดาติ วินาสฺเสติ
วา ปรสฺสํ ทฺกฺขณฺติ กฺรณฺดา. สํ ปรทุกฺชา-
ปนยนาการปฺวตฺตฺลิกฺขณฺดา, ปรทุกฺชาสทฺน-
รสา, อวิทฺสํปจฺจุปฺภูจฺจนา, ทฺกฺชาภิกฺขุตาณํ
อนาดภาวทฺสฺสเนปฺทฺภูจฺจนา.

คำว่า กฺรณฺดา. ความว่า ธรรมชาติ
ชื่อว่า กฺรณฺดา เพราะอรรถว่า เมื่อทุกข์ของ
ผู้อื่นมีอยู่ย่อมกระทำความสะเทือนใจ ก็ยัง
ความสะเทือนใจให้เกิดแก่สาธุชนทั้งหลาย.
อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า กฺรณฺดา เพราะอรรถว่า
ย่อมชื่อทุกข์ของผู้อื่น คือ ทำให้พินาศไป.
กฺรณฺดานั้นมีความเป็นไปโดยอาการที่ขจัดทุกข์
ของผู้อื่นเป็นลักษณะ มีความทนไม่ได้ซึ่ง
ทุกข์ของผู้อื่นเป็นรส มีความไม่เบียดเบียน
เป็นปัจจุภูฐาน มีการเห็นภาวะที่สัตว์ผู้ถูก
ทุกข์ครอบงำเป็นผู้นำอนาดเป็นปทัฐาน.

มฺหิตฺตาติ โมทนฺติ ตาย, สยํ วา
โหมตฺตฺติ มฺหิตฺตา. สํ ปโมทนฺลิกฺขณฺดา,

คำว่า มฺหิตฺตา ความว่า ธรรมชาติ
ชื่อว่า มฺหิตฺตา เพราะอรรถว่า เป็นเหตุ

๑-๑ ฉ. กฺรณฺดาติ ปรทุกฺเข สติ สาธุนํ
หทยกมฺปนํ กโรตฺติ กฺรณฺดา.

คุณสอชิง ยโสธร

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

กุศลจิตฺเตน อิมเ เตตฺตีส วา จตฺตีส วา
ธมฺมา สมฺปโยคํ กจฺจนฺตีส เวทิตฺตฺวา.

ยถา จ ปจฺเจน, เหวํ ทฺติย-
จิตฺเตนาปิ. สสงฺขารภาวมตฺตเมว ทิ เอตฺถ
วิเสโส. ปน ตฺติเยน ญาณวิปฺปโยคโต
จเปตฺวา อโมหํ อวเสสา ทฺตีส วา
เตตฺตีส วา เวทิตฺตฺวา. ตถา จตฺตฺเตนาปิ.
สสงฺขารภาวมตฺตเยว วิเสโส. ปจฺเจ
วตฺเตสฺส ปน จเปตฺวา ปีตี อวเสสา
ปจฺเจน สมฺปโยคํ กจฺจนฺติ. โสมนสฺสสุจฺจาเน
เจตฺถ อุกฺเขชาเวทนา ปวิญฺจสา. สว ปน
อฺญฺจนาญฺจวิปริตฺตานภวณลกฺขณา, ปกฺขปาตุ-
ปจฺเจนรสา. ยถา จ ปจฺเจน, เหวํ
จฺจนฺตฺวา. สสงฺขารมตฺตเมวเตตฺถ^๑ วิเสโส.

มักน้อยเป็นต้นเป็นปฏิกฐาน. ส่วนอาจารย์
บางพวกต้องการวิริติเป็นนิตะเป็นอย่าง ๆ
ในบรรดาวิริติเหล่านี้. ฟังทราบว่าธรรม
๓๓ หรือ ๓๔ เหล่านี้ตามประการที่กล่าว
มานี้ ถึงความประกอบร่วมกันกับกามาจร
มหากุศลจิตดวงที่ ๑.

อนึ่ง ถึงความประกอบร่วมกันแม้กับ
ดวงที่ ๒ เหมือนอย่างกับดวงที่ ๑. จริงอยู่
ในจิตดวงที่ ๒ นี้มีเพียงความเป็นสังขาร
เท่านั้นที่เป็นข้อแปลกไป. ธรรม ๓๒ หรือ
๓๓ ที่เหลือยกเว้นอโมหะเสีย เพราะ
วิปยุตกับญาณ ฟังทราบว่าได้ความประกอบ
ร่วมกันกับจิตดวงที่ ๓ อีก. ถึงความประ-
กอบร่วมกันแม้กับดวงที่ ๔ ก็อย่างนั้น. เพียง
ความเป็นสังขารเท่านั้นเป็นข้อที่แปลกไป.
ก็ในบรรดาธรรมที่ได้กล่าวแล้วในดวงที่ ๑
ยกเว้นปีติเสีย ที่เหลือถึงความประกอบร่วม
กันกับดวงที่ ๕. แต่ว่าในดวงที่ ๕ นี้ ใส

^๑ ฉ. สสงฺขารมตฺตเมว โหติ วิเสโส.

สตฺตเมณ ปน จเปตฺวา ปณฺณํ อวเสสา
 เอกตุตฺสึ วา ทฺวตฺสึ วา ธมฺมา โทหนฺติ,
 ตถา อฏฺฐเมณ^๑ สสงฺขารมตฺตเมว วิเสโส.
 เอตฺตาวตาท^๒ กามาวจรกฺุสลเจตฺสิกา
 เวทิตฺตฺวา.

อุเบกขาเวทนาเข้าไปแทนที่โสมนัส. ก็
 อุเบกขาเวทนานั้นมีการเสวยอารมณ์ที่ผิดกับ
 อภิธรรมและอนภิธรรมเป็นลักษณะ, มี
 การตัดความตกไปในฝ่ายเป็นรส. อนึ่ง ถึง
 ความประกอบร่วมกันแม้กับดวงที่ ๖ เหมือน
 อย่างกับดวงที่ ๕. ในดวงที่ ๖ นี้มีเพียง
 ความเป็นสังขารเท่านั้นที่เป็นข้อแปลกไป.
 ส่วนว่ายกเว้นปัญญาเสีย ธรรม ๓๑ หรือ
 ๓๒ ที่เหลือย่อมเกิดกับดวงที่ ๑, ถึงเกิดกับ
 ดวงที่ ๘ ก็อย่างนั้น. เพียงความเป็น
 สังขารเท่านั้นเป็นข้อที่แปลกไป. บัดนี้พึง
 ทราบกามาวจรกฺุสลเจตฺสิกา ด้วยคำพูดเพียง
 เท่านั้นเกิด.

๘๑. อุเบกฺขาขุตฺตจิตฺตเตสฺ
 น หุทฺทสุขปฺตีโย
 ฆายนฺนฺเตว วิสุํ ปณฺจ
 กฺุณฺนามุทิตาทโย.

๘๑. หุทฺทเวทนา สุขเวทนา และปิตฺติ
 ไม่เกิดในจิต ที่ประกอบด้วยอุเบกขา
 ธรรม ๕ อย่างมีกรุณา มุทิตาเป็นต้น
 ย่อมเกิดได้เป็นอย่าง ๆ เท่านั้น.

^๑ ฉ. อฏฺฐเมณาปี.
^๒ ฉ. เอวํ ตาว.

คุณจำลอง हरินสูตร
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อวเสเสสฺ ปน รูปาวจรจิตฺต-
 สมฺปยุตฺตา รูปาวจรา, ตตฺถ ปรมจิตฺเตน^๑
 สมฺปยุตฺตา ตาว กามาวจรปรมจิตฺเต
 วุตฺเตสฺ จเปตฺวา วิรติคฺคยํ อวเสสา
 เวทิตฺพทา. วิรติโย ปน กามาวจรกุสล-
 โลกุตฺตเรเสวว อุปชฺชนฺติ, น อณฺเณสฺ.
 หุติเยน วิตกฺกาวชฺชา ทฺวตฺตีสฺ วา เตตฺตีสฺ
 วา. ตติเยน วิจารวชฺชา เอกตฺตีสฺ วา
 ทฺวตฺตีสฺ วา. จตฺตฺเถน ตโต ปีตฺวชฺชา ตีสฺ
 วา เอกตฺตีสฺ วา. ปณฺจเมเน ตโต กรุณา-
 มุทิตาวชฺชา ตีสฺ โหนฺติ, โสมนสฺสกุสฺสาเน
 อุเปกฺขา ปวิฏฺฐา. เอวํ รูปาวจรกุสล-
 เจตสิกกา เวทิตฺพทา.

ส่วนในบรรดาเจตสิกที่เหลือทั้งหลาย
 เจตสิกที่สัมปยุตกับรูปาวจรจิต ชื่อว่า
 รูปาวจรเจตสิก ในรูปาวจรเจตสิกเหล่านี้นั้น
 ก่อนอื่นเจตสิกที่สัมปยุตกับจิตดวงที่ ๑
 ฟังทราบว่าเป็นบรรดาเจตสิกที่ได้กล่าวไว้
 ในกามาวจรจิตดวงที่ ๑ ยกเว้นวิรติทั้ง ๓
 เสีย ก็ได้แก่เจตสิกที่เหลือ. ก็วิรติทั้งหลาย
 ย่อมเกิดขึ้นในกามาวจรกุสลจิต และ
 โลกุตตรจิตเท่านั้น ย่อมไม่เกิดขึ้นในจิต
 อื่น ๆ. ธรรม ๓๒ หรือ ๓๓ วันวิตก ย่อม
 เกิดขึ้นกับจิตดวงที่ ๒. ธรรม ๓๑ หรือ ๓๒
 วันวิจาร์ ย่อมเกิดขึ้นกับจิตดวงที่ ๓. นับ
 จากธรรมที่เกิดขึ้นกับจิตดวงที่ ๓ นั้น ธรรม
 ๓๐ หรือ ๓๑ วันปิติ ย่อมเกิดขึ้นกับจิตดวง
 ที่ ๔. นับจากธรรมที่เกิดขึ้นกับจิตดวงที่ ๔
 นั้น ธรรม ๓๐ วันกรุณาและมุทิตา ย่อม
 เกิดขึ้นกับจิตดวงที่ ๕ (แต่ว่า)ใส่อุเบกขา
 เข้าไปแทนที่โสมนัส. ฟังทราบรูปาวจร-
 กุสลเจตสิกตามประการที่กล่าวมานี้เกิด.

^๑ ฉ. ปรมจิตฺตสมฺปยุตฺตา.

คุณจำลอง हरินสูตร
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อภิธรรมสาร. ๒-๗. ๑-๖

อรุปาวจรจิตตสัมปยุตฺตา อรุปาวจรา
นาม, เต ปน รูปาวจรปณฺจเม วุตฺตนเยเนว
เวทิตฺตพฺพา. อรุปาวจรภาโวเวตฺถ วิเสโส.

เจตสิกที่สัมปยุตกับอรุปาวจรจิต ชื่อ
ว่า อรุปาวจรเจตสิก. ก็อรุปาวจรเจตสิก
เหล่านั้น บัณฑิตพึงทราบตามนัยที่ข้าพเจ้าได้
กล่าวไว้ในรูปาวจรจิตดวงที่ ๕ นั้นเทียว.
ข้อที่แปลกไปในเจตสิกเหล่านี้ ก็คือความ
เป็นอรุปาวจรเท่านั้น.

โลกุตฺตรจิตตสัมปยุตฺตา โลกุตฺตรรา,
เต ปน ปจฺมชฺฌานีเก มคฺคจิตฺเต ปจฺม-
รูปาวจรจิตฺเต วุตฺตนเยเนว ทุตฺติยชฺ-
ฌานิกาทีเกเหปิ มคฺคจิตฺเต ทุตฺติयरูปาวจร-
จิตฺตาทีสุ วุตฺตนเยเนว เวทิตฺตพฺพา. กรุณา-
มฺหิตานมภาโว จ นียตฺตวิรติภาโว จ
โลกุตฺตรภาโว เจตฺถ วิเสโส. เอวํ ตาว
กุสลจิตตสัมปยุตฺตา เจตสิกา เวทิตฺตพฺพา.

เจตสิกที่สัมปยุตกับโลกุตตรจิต ชื่อว่า
โลกุตตรเจตสิก. ก็โลกุตตรเจตสิกเหล่านั้น
ในมคคจิตที่ประกอบด้วยปฐมฌาน พึงทราบ
ตามนัยที่ข้าพเจ้าได้กล่าวไว้ ในรูปาวจรจิต
ดวงที่ ๑ นั้นเทียว. ในมคคจิตแม้ที่มี
ประเภทประกอบด้วยทุตติยฌานเป็นต้น ก็พึง
ทราบตามนัยที่ข้าพเจ้าได้กล่าวไว้ ในรูปา-
วจรจิตดวงที่ ๒ เป็นต้นนั้นแหละ. แต่ว่าใน
เจตสิกเหล่านี้ ความไม่มีกรุณาและมูทิตา
ความมีวิรติแน่นนอน และความเป็นโลกุตตระ
เป็นข้อที่แปลกไป. พึงทราบเจตสิกที่
สัมปยุตกับกุสลจิต ตามประการที่กล่าวมานี้
ก่อน.

^๑ โป. เจตฺถ.

อุกฺสลา ปน เจตสิกกา ภูมิตฺโต เอกวิธา
 กามาวจรายเวว, เตสุ โลกมฺหุสฺสจมากุสฺส-
 จิตฺตสมฺปยุตฺตา ตาว นียตา สฺรฺูปเน อากตา
 ปณฺณรสฺ, เขวาปนกา นียตา จตฺตวโรติ
 เอกุณวีสฺติ โทหนฺติ. อนียตา จ เขวาปนกาติ
 สฬฺเพ ปณฺจวีสฺติ โทหนฺติ. เสยฺยถึทึ ?
 ผสฺสโส สฺโสมนสฺสเวทนา สณฺญา เจตนา
 วิตฺกโก วิจาโร ปีติ จิตฺตทกฺกคฺคา^๑ วิริยํ
 ชีวิตํ อหิริกํ อโนตฺตปฺปํ โลภํ โมโท
 มิจฺฉาทิฏฺฐิตึ อิเม สฺรฺูปเน อากตา ปณฺณรสฺ.
 จนฺโท อธิโมกฺโข อุตฺถจฺจํ มนสิกาโรติ
 อิเม จตฺตวโร นียตเขวาปนกา, อิเม ปน
 ปฏฺิปาฏฺิยา ทสฺสํ จิตฺเตสฺส นียตา โทหนฺติ,
 มาโน อิสฺสา มจฺฉริยํ กุกฺกจฺจํ ถีนํ มิทฺธนฺติ
 อิเม จเขว อนียตเขวาปนกา.

ส่วนอุกฺสลาเจตสิก มีอย่างเดียวกับโดย
 ภูมิ ก็เป็นกามาวจรอย่างเดียวกันเท่านั้น
 ในบรรดาอุกฺสลาเจตสิกเหล่านั้น ก่อนอื่น
 อุกฺสลาเจตสิกที่สัมปยุตกับอุกฺสลาจิตดวงที่ ๑ ซึ่ง
 มีโลกเป็นมูล เป็นธรรม ๑๕ อย่างซึ่งเป็น
 นียตะ มาแล้วโดยเป็นสภาวะมีอยู่ ธรรม
 ๔ อย่างซึ่งเป็นพวกเขวาปนกเจตสิกอันเป็น
 นียตะ. จึงรวมเป็นธรรม ๑๙ อย่าง
 ธรรมที่เป็นพวกเขวาปนกเจตสิก อันเป็น
 อนียตะ ๖ จึงรวมทั้งหมดเป็นธรรม ๒๕
 อย่าง ธรรม ๒๕ อย่างนี้ คืออะไรบ้าง ?
 ได้แก่ ธรรม ๑๕ อันมาแล้วโดยเป็นสภาวะ
 มีอยู่เหล่านี้คือ ผสฺสเส สฺโสมนสฺสเวทนา สณฺญา
 เจตนา วิตก วิจาร ปีติ จิตเตกคคคา
 วิริยะ ชีวิต อหิริกะ อโนตตปปะ โลภะ
 โมทะ มิจฉาทิฏฐิตังนี้. ธรรม ๔ ที่เป็นพวก
 เขวาปนกเจตสิก อันเป็นนียตะเหล่านี้
 คือ จันทะ อธิโมกข์ อุตถจจะ มนสิการ
 ก็ธรรมเหล่านี้ ย่อมมีอยู่เป็นประจำในจิต

^๑ ฉ. จิตฺตสฺสเสกคฺคคา.

๑๐ ดวงตามลำดับ. ธรรม ๖ ซึ่งเป็นพวก
เยวาปนกเจตสิก อันเป็นอนียตะเหล่านี้คือ
มานะ อัสสา มัจฉริยะ กุกกุจจะ ถีนะ
มิทธะ ดังนี้.

๘๒. เอวี่ เยวาปนา สพุเพ
นียทานียตา ทส
นิททิฏฐา ปาปจิตฺเตสุ
หตฺปาเปเน ตาหินา.

๘๒. ธรรม ๑๐ อย่าง ที่เป็นพวกเยวา-
ปนกเจตสิก ทั้งที่เป็นนียตะและ
อนียตะทั้งหมด พระผู้มีพระภาคผู้ค้ำที่
ผู้ทรงทำลายบาปได้แล้ว ทรงแจก
แสดงไว้ในอภุศลจิตทั้งหลาย ตาม
ประการที่กล่าวมานี้.

ตตฺถ ผลุสโสติ อภุศลจิตฺตสทสาโต.
ผลุสโส. เอเสว นโย เสเสสุปิ. น
หิริยตีติ อหิริโก, อหิริกิสฺส ภาโว
อหิริกั. กายหุจฺจริตาทีหิ โอตฺตปฺปตีติ
โอตฺตปฺป, น โอตฺตปฺป อโนตฺตปฺป.
ตตฺถ^๑ กายหุจฺจริตาทีหิ อชិคุจฺจนลกฺขณั,
อลฺลชฺชาลฺลกฺขณั วา อหิริกั, อโนตฺตปฺป

ในอภุศลเจตสิกเหล่านั้น คำว่า
ผลุสสะ ได้แก่ผลุสสะที่เกิดร่วมกับอภุศลจิต.
แม้ในเจตสิกที่เหลื้อก็มีนัยนี้แหละ. บุคคล
(หรือจิตหรือประชุมธรรม) ชื่อว่า อหิริกะ
เพราะอรรถว่าไม่ละอาย, ภาวะแห่งบุคคล
ผู้ไม่ละอาย ชื่อว่า อหิริกะ. ชื่อว่า โอตตปปะ
เพราะอรรถว่าเกรงกลัว แต่กายหุจฺจริต

^๑ อฏฺฐสาลินี ๓๘๐, วิสุทฺธิมคฺค. ๓/๔๓,
(ฉบับภูมิพโลภิกขุ ๒/๑๓๒).

คุณลายอง หารินสุต
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เทเหว อสารชฺชนลกฺขณฺณํ, อนุตฺตาสลกฺขณฺณํ เป็นต้น. ไม่ใช่โอตตปฺปะ ชื่อว่า อโนต-
ตปฺปะ. ในอหิริกะและอโนตตปฺปะนั้น
 อหิริกะมีความไม่รังเกียจแต่กายหฺจฺจริตเป็น-
 ต้นเป็นลักษณะ, หรือว่า มีความไม่ละอาย
 เป็นลักษณะ อโนตตปฺปะมีความไม่หวาด-
 หวั่นแต่กายหฺจฺจริตเป็นต้น เหล่านี้มันแหละ
 เป็นลักษณะ, หรือมีความไม่สะกึ่งกลัวเป็น
 ลักษณะ.

ลฺพฺภณฺติ เตน, สยฺมึ วา ลฺพฺภติ,
 ลฺพฺภณมคฺคตเมว วา ตนฺติ โลภ. โส^๑
 อารมฺมณคคฺคตลกฺขณฺณํ, มกฺกฏฺฐาเลโป วีย,
 อภิสํสฺครโส ตตฺตคฺคปาลเ ชิตฺตมฺสเปสิ
 วีย, อปริจฺจาคปจฺจปฏฺฐาโน เกลณฺณชฺนราโค
 วีย, สโยชนิเยสฺส ธมฺเมสฺส อสฺสสาทสฺสสน-
 ปทฏฺฐาโน.

สภาวะ ชื่อว่า โลภะ เพราะอรรถ
 ว่าเป็นเหตุโลก, หรือโลกเอง, หรือเป็น
 เพียงความโลภเท่านั้น. โลภะนั้น มีการ
 ยึดถืออารมณ์เป็นลักษณะ เหมือนดังลิงติดตัง
 ฉะนั้น, มีอันมุ่งหน้าแต่จะติดข้องเป็นรส
 เหมือนขึ้นเนื้อที่เขาใส่ลงไป ในกระเบื้อง
 ร้อน ฉะนั้น มีอันไม่ละไปเป็นปัจจุภูฏฐาน
 เหมือนสีย้อมสำหรับป้ายทาผสมน้ำมัน ฉะนั้น
 มีการเห็นคุณในธรรม อันเป็นที่ตั้งแห่ง
 สังโยชน์เป็นปฏฺฐาโน.

^๑ อฏฺฐสาสินี ๓๘๑, วิสฺสุทฺธิมคฺค. ๓/๓๙-๔๐,
 (ฉบับภูมิพโลภิกขุ ๒/๑๓๓).

คุณจำลอง หะรินสุต
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อุทฺตตสฺส ภาโว อุทฺตจฺจํ. ตํ
 อวุปสมลกฺขณํ วาตาทิฆาตจลชฺลํ วย,
 อนวฏฺฐานรสี วาตาทิฆาตจลชฺชฎาภา
 วย, ฆนตฺตตฺตปจฺจุปฏฺฐานํ ปาสาณาทิฆาต-
 สมฺมุตฺตทสฺสํ วย, อโยนิโสมนสิการ-
 ปฏฺฐานํ.

ภาวะแห่งบุคคล (หรือจิต) ผู้ฟังชาน
 ชื่อว่า อุทฺตจฺจ. อุทฺตจฺจจะนั้นมีความไม่สงบ
 เป็นลักษณะ เหมือนน้ำที่กระเพื่อมเพราะถูก
 ลมตีฉะนั้น มีความไม่หยุดนิ่งเป็นรส
 เหมือนผืนธงที่สะบัดเพราะถูกลมตี ฉะนั้น
 มีความผ่านไปเป็นปัจจุปัฏฐาน เหมือน
 ไข่เถาะที่เขาใช้ก้อนหินปากระทบ แล้วพุ่งขึ้น
 ฉะนั้น เมื่อโยนิโสมนสิการเป็นปฏฺฐาน.

มถฺกตฺตีติ มาน. โส อถฺกตฺติลกฺขโณ,
 สมฺบคฺคทณฺรโส, เกตฺกมฺยตาปจฺจุปฏฺฐานโน,
 ทิฏฺฐวิปฺยุตฺตตฺตโลกปฏฺฐานโน.

สภาวะ ชื่อว่า มาน เพราะอรรถ
 ว่าถือตัว. มานะนั้นมีความหยิ่งเป็นลักษณะ
 มีความยกไว้เป็นรส มีความใคร่เป็นตุจฺจ
 เป็นปัจจุปัฏฐาน มีโลภะอันวิปยุตจากทิฏฺฐิ
 เป็นปฏฺฐาน.

อิสฺสตีติ อิสฺสา. ส่า ปฺรสมฺมตฺตํ
 อสฺสสุยฺนลกฺขณา, ตตฺตเถว อนภิริตฺรสา,
 ตโต วิมุขภาวปจฺจุปฏฺฐานา ปฺรสมฺมตฺติ-
 ปฏฺฐานา.

ธรรมชาติ ชื่อว่า อิสฺสา เพราะ
 อรรถว่าริษยา. อิสฺसानั้นมีความริษยาสมบัติ
 ของผู้อื่นเป็นลักษณะ มีความไม่ยินดีใน
 สมบัติของผู้อื่นนั้นนั่นแหละเป็นรส มีความ
 เบือนหน้าจากสมบัติของผู้อื่นนั้น เป็นปัจจุ-
 ปัฏฐาน มีสมบัติของผู้อื่นเป็นปฏฺฐาน.

คุณถ้อยของ พระวินยุต
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อภิธรรมภาวตฺตาร. ปร-ท. ๑-๖

มจฺเจรสฺส ภาโว มัจฺฉริยํ. ตํ
 อตฺตโน สมฺปตฺตํ นิคฺคยฺหตฺถกฺขณํ, ตาสฺเยว
 ปเรหิ สาธารณฺณาวอกฺขมณฺรสี, สงฺโกจน-
 ปจฺจุปฺปฏฺฐานํ, อตฺตสมฺปตฺตฺทิปฏฺฐานํ.

ภาวะแห่งบุคคลผู้ตระหนี่ ชื่อว่า
มัจฉริยะ. มัจฉริยะนั้น มีการซ่อนเร้นสมบัติ
 ของตนเป็นลักษณะ มีอันทนความที่สมบัติ
 เหล่านั้นนั้นแหละเป็นสาธารณะด้วยผู้อื่นมิได้
 เป็นรส มีความสยิวหน้าเป็นปัจจุภูฐาน.
 มีสมบัติของตนเป็นปัทภูฐาน.

กุกฺกฉฺฉํ กตํ กุกฺกตํ. ตสฺส ภาโว
กุกฺกจฺจํ. ตํ^๒ ปจฺจนฺตฺวาปฺลกฺขณํ,
 กตฺถากตฺวานุโสจนฺรสี วิปฺปฏิสํวารปจฺจุปฺปฏฺฐานํ,
 กตฺถากตฺปฏฺฐานํ.

กรรมที่เกลียดที่ให้ได้ทำไว้ ชื่อว่า
 กุกตะ. ภาวะแห่งกุกตะนั้น ชื่อว่า กุกกจจะ.
 กุกกจจะนั้นมีความตามเดือดร้อนในภายหลัง
 เป็นลักษณะ มีความตามเศร้าโศกถึงทุจริต
 ที่ได้ทำไว้และสุจริตที่มีได้ทำเป็นรส มี
 ความเดือดร้อนใจเป็นปัจจุภูฐาน มีทุจริต
 ที่ได้ทำไว้และสุจริตที่มีได้ทำเป็นปัทภูฐาน.

ถีนฺตา ถีนํ. มิตฺทฺตา มิตฺถํ.
 อนุสฺสํสาหนสฺสีทฺนตา, อสฺสตฺติวิฆาโต จาติ
 อตฺตฺโต. ถีนฺตฺถ มิตฺทฺตฺถ ถีนมิตฺถํ. ตตฺถ
 ถีนํ อนุสฺสํสาหฺลกฺขณํ, วีริยวิโนทฺนรสี,

ความห่อถอย ชื่อว่า ถีนะ. ความ
 เชื่องซึม ชื่อว่า มิตถะ. ความว่า ได้แก่
 ความถดถอยเพราะหาอุตสาหะมิได้ และ
 ความไม่ดำเนินไปเพราะไม่มีความสามารถ

^๑ วิสุทฺธิมคฺค. ๓/๔๖ นิคฺคยฺหตฺถกฺขณํ.

^๒ อฏฺฐสํสาสิณี. ๓๔๑, (ฉบับภูมิพโลภิกขุ

๒/๑๔๖), วิสุทฺธิมคฺค. ๓/๔๖.

คุณถ้ายอง हरินสูต
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สี่สี่ทณาวปัจจุปฏิฐานัน. มิทธ^๑ อกมมุตตทา-
ลกขณัน, โอนทนรล^๒, ลินตปาปัจจุปฏิฐานัน,
อุภยมิ อโยนิโสมนสิการปฏฐฐานัน, เสสา
กุสเลสุ วุตตนเยเนว เวทิตพพา.

ถีนะและมิทธะ ชื่อว่าถีนะมิทธะ. ในถีนะ
และมิทธะนั้น ถีนะมีความไม่อุตสาหะเป็น
ลักษณะ มีการคลายความเพียรเป็นรส มี
ความท้อแท้เป็นปัจจุปฏิฐาน. มิทธะ มีความ
ไม่ควรแก่การทำงานเป็นลักษณะ มีอันปลง
เสียเป็นรส มีความหดหู่เป็นปัจจุปฏิฐาน
ธรรมชาติทั้ง ๒ มีอโยนิโสมนสิการเป็น
ปฏฐฐาน. ธรรมที่เหลือพึงทราบตามนัย
ที่ข้าพเจ้าได้กล่าวไว้ ในกุศลทั้งหลาย
นั้นเทียว.

เอตตุ ปน วิตกุกวีริยสมาธัน มิจจา-
สงกุปมิจจาวยามมิจจาสมาธโย วิเสสา.
อิติ อิม เอกุณวีสติ เจตสิกกา ปรมากุส-
จิตฺเตน สมุปโยคํ กจฺจนฺตีสติ เวทิตพพา.
ยดา จ ปรมเณ, เอว^๑ ทฺติเยนาปิ.
สสงฺขาริกภาโว เอตตุ^๒ ถีนมิทฺธสุส
นียคภาโว จ วิเสโส. ตติเยน ปรม
วฺตุเตสุ ฐเปตฺวา ทิฏฺฐี^๓ อวเสสา อฏฺฐารส

ก็ในบรรดาเจตสิกเหล่านี้ มี(ความ
เป็น)มิจจาสังกัปปะ มิจจาวยามะ และ
มิจจาสมาธิ แห่งวิตก วิริยะ และสมาธิ
เป็นข้อที่แปลกไป. เจตสิก ๑๘ ตามประการ
ที่กล่าวมาแล้วเหล่านี้ พึงทราบว่า ถึงความ
ประกอบร่วมกันกับอกุศลจิตดวงที่ ๑. และ
ถึงความประกอบร่วมกัน แม้กับดวงที่ ๒
เหมือนอย่างกับดวงที่ ๑. ในจิตดวงที่ ๒ นี้

^๑ ฉ. โอนทนรล. ^๒ ฉ. เจตถ.
^๓ วิสุทฺธิมคฺค. ๓/๘๔ มิจจาทิฏฺฐี.

คุณลายอง หารินสุต
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เวทิตพฺพา. มาโน ปเนตฺต อนนฺยโต โทติ,
 ทิฏฺฐิยา สท น อฺปฺปชฺชตีติ จตฺตฺเถนาปิ
 หุตฺติเย วุตฺเตสฺส จเปตฺวา ทิฏฺฐี^๑ อวเสสา
 เวทิตพฺพา. เอตฺถาปิ จ มาโน อนนฺยโต
 โทติ. ปณฺจเมเน ปจฺจเม วุตฺเตสฺส จเปตฺวา
 ปีตี อวเสสา สมฺปโยคํ คจฺจนฺตีติ.
 โสมนสฺสญฺจฺจฺจเน ปเนตฺต อฺเปกฺขา ปวิฏฺฐา.
 ฉฺญฺเจนาปิ ปณฺจเม วุตฺตสฺสทิสฺสา เอว.
 สสงฺขาริกภาโว^๒ ถีนมิตฺทสฺส นียตฺทาโว จ
 วิเสโส. สตฺตเมเน ปณฺจเม วุตฺเตสฺส
 จเปตฺวา ทิฏฺฐี อวเสสา เวทิตพฺพา.
 มาโน ปเนตฺต อนนฺยโต. อญฺจเมเน ฉฺญฺเจ
 วุตฺเตสฺส จเปตฺวา ทิฏฺฐี อวเสสา
 เวทิตพฺพา. เอตฺถาปิ จ มาโน อนนฺยโต
 โทติ. เอว โลภมฺมูลเจตฺสิกา เวทิตพฺพา.

มีความเป็นสสังขาริก และความมีถีนมิทชะ
 แน่นนอน เป็นข้อที่แปลกไป. ในบรรดา
 เจตสิกที่ได้กล่าวไว้ในดวงที่ ๑ ยกเว้นทิฏฐิ
 เสีย เจตสิก ๑๘ ที่เหลือ ฟังทราบว่าจะถึง
 ความประกอบรวมกันกับจิตดวงที่ ๓. แต่ว่า
 ในจิตดวงที่ ๓ นี้ มานะย่อมเป็นอนิยตะ
 ย่อมไม่เกิดขึ้นพร้อมกับทิฏฐิแล. ในบรรดา
 เจตสิกที่ได้กล่าวไว้ในดวงที่ ๒ ยกเว้นทิฏฐิ
 เสีย เจตสิกที่เหลือ ฟังทราบว่าจะถึงความ
 ประกอบรวมกัน แม้กับดวงที่ ๔. ก็แม้ใน
 ดวงที่ ๔ นี้ มานะย่อมเป็นอนิยตะ. ใน
 บรรดาเจตสิกที่ได้กล่าวไว้ในดวงที่ ๑ ยก
 เว้นปิตีเสย ที่เหลือฟังทราบว่าจะถึงความ
 ประกอบรวมกันกับดวงที่ ๕. แต่ว่าในดวง
 ที่ ๕ นี้ ใส่อุเบกขาเข้าไปแทนที่โสมนัส.
 เจตสิกเหมือนอย่างที่ได้กล่าวในดวงที่ ๕ นั้น
 เอง ฟังทราบว่าจะถึงความประกอบรวมกัน
 แม้กับดวงที่ ๖. ความเป็นสสังขาริก และ

^๑ วิสฺสุทฺธิมคฺค. ๓/๔๔ มิจฺฉาทิฏฺฐี.

^๒ ฉ. สสงฺขารตา.

คุณจำลอง हरินสูตร

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ความมีถิ่นมิทธะแน่นอน เป็นข้อที่แปลกไป.
 ในบรรดาเจตสิกที่ได้กล่าวไว้ในดวงที่ ๕
 ยกเว้นทัญญูเสี่ย เจตสิกที่เหลือ ฟังทราบว่
 ถึงความประกอบร่วกับดวงที่ ๑. แต่ว่าใน
 จิตดวงที่ ๑ นี้ มานะยอมเป็นอนิยตะ. ใน
 บรรดาเจตสิกที่ได้กล่าวไว้ในจิตดวงที่ ๖
 ยกเว้นทัญญูเสี่ย เจตสิกที่เหลือ ฟังทราบว่
 ถึงความประกอบร่วกันกับจิตดวงที่ ๘. ก็
 แม้ในจิตดวงที่ ๘ นี้ มานะยอมเป็นอนิยตะ.
 ฟังทราบโลกมูลเจตสิก ตามประการที่กล่าว
 มานี้.

โทมนัสสสทคเตสฺ ปฏิขสมฺปยุตฺต-
 จิตฺเตสฺ^๑ โทสมฺมุเลสฺ ทวีสุ ปจฺเมน
 อสงฺขาริเกน สมฺปยุตฺตา นียตา สรุเปนาคตา
 เตรส. เสยฺยถิทฺ ? ผสฺโส โทมนัสฺสเวทนา
 สณฺญา เจตนา จิตฺเตกคฺคตา วิตกฺโก
 วิจาโร วิริยํ ชีวิตํ อหิริกํ อโนตฺตปฺป
 โทโส โมโห เจติ อีเม เตรส ฐมฺมา
 ฉนฺทาทีหิ จตฺตฺหิ นียตเยวาปนเกหิ สหฺธิ

ในบรรดาจิต ที่สทรคด้วยโทมนัส
 สมฺปยุตกับปฏิขะอันมีโทสะเป็นมูล ๒ ดวง
 เจตสิกที่สมฺปยุตกับดวงที่ ๑ ซึ่งเป็นอสงฺขาริก
 เป็นธรรม ๑๓ ซึ่งเป็นนียตะมาแล้วโดยเป็น
 สภาวะมีอยู่. ธรรม ๑๓ นี้เป็นฉันไตบ้าง ?
 ใต้แก่ธรรม ๑๓ เหล่านี้คือ ผัสสะ โทมนัส-
 เวทนา สณฺญา เจตนา จิตเตกคฺคตา วิตก
 วิจาร วิริยะ ชีวิต อหิริกะ อโนตคฺตปะ

^๑ ฉ. ปฏิขสมฺปยุตฺเตสฺ.

คุณจำลอง หะรินสุต
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

หุสฺสนฺติ เตน. สยํ วา หุสฺสนฺติ,
 หุสฺสนมตฺตเมว วา ตฺนฺติ โทโส. โส^๑
 จณฺทิกฺกลกฺขณฺ ปทฺฐาสีวีส วิย, วิสฺบฺปนฺรโส
 วิสฺนิปาโต วิย, อตฺตโน นิสฺสยทฺนฺรโส
 วา ทาวคฺคิ วิย, หุสฺสนปฺจฺจุปฺฐานโน ลฺหุโร-
 กาสो วิย สฺปฺตฺโต, อาฆาตฺวตฺตฺตฺปฺฐานโน.
 อวเสสา เหฎฺฐา วุตฺตฺตฺปฺการา เอว.
 อิติ อิเม สฺตฺตฺรสฺ วา อฏฺฐารสฺ วา นวเมน
 สมฺปโยคํ กจฺจนฺตีติ เวทิตฺพฺพา. ยถา จ
 นวเมน เอวํ ทสฺเมนาปิ. สฺสํขารตา
 ปเนตฺถ ถินมิทฺธสมฺภาโว จ วิเสโส.

สภาวะ ชื่อว่า โทสะ เพราะอรรถ
 ว่าเป็นเหตุประทุษร้าย หรือประทุษร้ายเอง
 หรือว่า เป็นเพียงความประทุษร้ายเท่านั้น.
 โทสะนั้นมีความดุร้ายเป็นลักษณะ จุจฉฺสรพิช
 ที่ถูกต้องนั้น, มีการทำให้เป็นไปอย่าง
 นำเกลียดเป็นรส จุจยาพิชที่ขี้มแทรกฉะนั้น
 หรือมีการแผศเผาที่อาศัยของตนเป็นรส จุจ
 ไพปาฉะนั้น, มีความประทุษร้ายเป็นปัจจุ-
 ฐาน จุจศฺตรูผู้ได้โอกาสฉะนั้น, มีอาฆาต-
 วัตถุเป็นปฏฺฐาน. ธรรมที่เหลื่อมมีประการ
 อันได้กล่าวแล้วในหนหลังนั้นเทียว. ธรรม
 ๑๑ หรือ ๑๘ ตามประการที่กล่าวมาแล้ว
 เหล่านี้ พึงทราบถึงความประกอบร่วมกัน
 กับจิตดวงที่ ๙. อนึ่ง ถึงความประกอบ
 ร่วมกัน แม้กับดวงที่ ๑๐ เหมือนอย่างกับ
 ดวงที่ ๙. ก็ในจิตดวงที่ ๑๐ นี้ มีความเป็น
 สสังขาร และความเกิดได้แห่งถินมิทฺธเป็น
 ข้อที่แปลกไป.

^๑ อฏฺฐสาลินี. ๓๔๐, (ฉบับภูมิพโลภิกขุ
 ๒/๑๔๕), วิสุทฺธิมคฺค. ๓/๔๕.

ทวิสุ ปน โมหฺมุเลสฺ วิจิจฺจนา-
 สมฺปยุตฺเตน เอกาทสเมน สมฺปยุตฺตา
 ตาว ผสฺโส อุกฺเขชาเวทนา สณฺญา
 เจตนา วิตกฺโก วิจาโร วีริยํ ซีวิตํ
 จิตฺตภูตฺติ อหิริกํ อนินฺตคฺคปฺเป โมห
 วิจิจฺจนาติ สรรูปเนาคตา เทรส, อุตฺตจฺจ
 มนสิกาโรติ เทว เยวาทนกา นียตา.
 เตหิ สหฺธี ปณฺณรส โหนฺติ.

ส่วนในจิต ๒ ดวงที่มีโมหะเป็นมูล
 ก่อนอื่นเจตสิกที่สัมปยุตกับจิตดวงที่ ๑๑ อัน
 สัมปยุตกับวิจิจจนา เป็นธรรม ๑๓ ซึ่งมา
 แล้วโดยเป็นสภาวะมีอยู่คือ ผัสสะ อุเบกขา-
 เวทนา สัญญา เจตนา วิตก วิจาร วีริยะ
 ซีวิต จิตตภูตติ อหิริกะ อนินตคคฺปะ โมหะ
 วิจิจจนา ดังนี้ ธรรมที่เป็นพวกเยวาทนกา-
 เจตสิกอันเป็นนียตะมี ๒ คือ อุตจจจะ
 มนสิการ. จึงเป็นธรรม ๑๕ พร้อมกับ
 เยวาทนกเจตสิกเหล่านั้น.

ตตฺถ ปวตฺตภูตฺติมตฺตา เอกคฺคตา.
 วิคฺคา วิจิจฺจนาติ วิจิจฺจนา. สภาวํ
 วิจินฺนโต เอตาย กิจฺจติ กิลมตฺติ วิจิจฺจนา.
 ส่า สัสยลกฺขณา, กมฺปนรสา, อนิจฺฉยปจฺจุ-
 ปญฺจานา, อโยนิโสมนสิการปญฺจานา.
 เสสา วุตฺตณฺยา เอว.

ในธรรมเหล่านั้น เอกคคตาเป็น
 เพียงความตั้งอยู่ได้ แห่งธรรมที่เป็นไป.
 ธรรมชาติ ชื่อว่า วิจิจจนา เพราะอรรถว่า
 ปราศจากการแก้ไข. (อีกอย่างหนึ่ง)
 บุคคลเมื่อวิจยสภาวะอยู่ ย่อมยาก คือ
 ลำบากเพราะธรรมชาตินี้ เพราะเหตุนี้
 ธรรมชาตินี้จึงชื่อว่า วิจิจจนา. วิจิจจนาจัน
 มีความสงสัยเป็นลักษณะ มีความหนัก
 เป็นรส, มีความตักสินไม่ได้เป็นปัจจุฐาน

คุณจำลอง हरินสูตร

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

มีโยนิโสมนสิการเป็นปทัฏฐาน. ธรรม
ที่เหลื่อมมีนัยอันได้กล่าวแล้วนั้นเพียว.

ทวาราสเมณ อหุทธจฺจสมฺปยุตฺเตน ธรรมที่สทรคตกับจิตดวงที่ ๑๒ อัน
สหคตา^๑ สรุเปนาคตา วิจิกิจฺจาสทคเต สัมปยุตกับอุทฺธจฺจจะ^๒ ที่มาแล้วโดยเป็น
วตุเตสฺ วิจิกิจฺจาปริหีนา^๓ อหุทธจฺจ สภาวะมีอยู่ ได้แก่ธรรมในบรรดาที่ได้กล่าว
สรุเปนาคตฺ, ตสฺมา เตรเสว โทหนฺติ. ไว้ในจิตที่สทรคตด้วยวิจิกิจฺจ ลควิจิกิจฺจ
วิจิกิจฺจายามาเวน ปเนตฺต อธิโมกฺโข (จึงเหลือ ๑๒). อุทฺธจฺจมาแล้วโดยเป็น
อุปฺปชฺชติ, เตน สหฺธิ จุทฺทส โทหนฺติ. สภาวะมีอยู่ เพราะฉะนั้น ก็ยังเป็น ๑๓
อธิโมกฺขสมฺภวโต สมฺมาธิ พลวา โหติ. นั้นแหละ. แต่ว่าอธิโมกฺขย่อมเกิดขึ้นในจิต
ดวงนี้ได้ เพราะไม่มีวิจิกิจฺจ, จึงเป็น ๑๔
อธิโมกฺขมนสิการาติ^๓ เทว ยเววาปนกา, พร้อมกับอธิโมกฺขนั้น. เพราะมีอธิโมกฺข
เตหิ สห ปณฺณรเสว โทหนฺติ. เอวํ ตาว พร้อมกัน
อกุสลเจตสิกฯ เวทิตฺตพฺพา. สมฺมาธิจึงเป็นธรรมชาติมีกำลัง. มีธรรม ๒
อย่างที่เป็นพวกยเววาปนกเจตสิกคืออธิโมกฺข
และมนสิการ. จึงเป็น ๑๔ พร้อมกับอธิโมกฺข
และมนสิการเหล่านั้นนั้นเพียว. พิงฺพราบ
อกุสลเจตสิกตามประการที่กล่าวมานี้ก่อน.

^๑ ฉ. สมฺปยุตฺตา. ^๒ ฉ. วิจิกิจฺจาปริหีนา.

^๓ ฉ. อิติ-สทฺโท น ทิสฺสติ.

^๑ ฉบับพม่า เป็น...อหุทธจฺจสมฺปยุตฺเตน
สมฺปยุตฺตา ธรรมที่สัมปยุตกับ...อัน
สัมปยุตกับอุทฺธจฺจจะ.

คุณลายอง หารินสุต

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อิทานิ อพฺยาคตา วุจฺจนฺติ, อพฺยาคตา บัดนี้ จะไต่กล่าว อพฺยาคตเจตสิก
 ปน พุพฺพิธา วิปากกิริยาเภทโต? ตตฺถ ก็อพฺยาคตเจตสิกมี ๒ อย่าง โดยความต่าง
วิปากา กุสลลา วีย ภูมิวเสน กั้นแห่งวิปากและกิริยา. ในอพฺยาคตเจตสิก
 จตฺพุพฺพิธา กามาวจรรูปาวจรอรูปรวจร- ๒ อย่างนั้น วิปากเจตสิก มี ๔ อย่างโดย
 โลกุตฺตรชาติ. ตตฺถ กามาวจรวิปากา เกี่ยวกับภูมิ เช่นเดียวกับกุสลเจตสิก คือ
 สเหตุกาเหตุกวเสน พุพฺพิธา. ตตฺถ กามาวจร รูปาวจร อรูปาวจร และ
 สเหตุกวิปากสมฺปยุตฺตา สเหตุกา. เต โลกุตฺตระ ดังนี้. ในวิปากเจตสิก ๔ อย่าง
 สเหตุกกามาวจรกุสลสมฺปยุตฺตสทิสสา. ยานี้ กามาวจรวิปากเจตสิก มี ๒ อย่าง
 ปน กรุณามุทิตา อนิยตา, ตา สตฺตว- โดยเกี่ยวกับเป็นสเหตุกะ(มีเหตุ) และ
 รมฺมณตฺตว วิปากเส น อุปฺปชฺชนฺติ. อเหตุกะ(ไม่มีเหตุ). ในกามาวจรวิปาก-
 กามาวจรวิปากานิ เอกนฺตปริตฺตวามมณตฺตว, เจตสิก ๒ อย่างนั้น เจตสิกที่สัมปยุตกับ
 วิตฺติโย ปเนตฺถ เอกนฺตกุสลตฺตว น สเหตุกวิปากจิต ชื่อว่า สเหตุกะ. สเหตุก-
 ลพฺภนฺติ. วิภังเก "ปณฺจ สิกฺขาปทา เจตสิกเหล่านั้น ย่อมเป็นเหมือนเจตสิกที่
 กุสลลาเยว"ติ^๒ ติ วุตฺตํ. เอวํ กามาวจร- สัมปยุตกับสเหตุกกามาวจรกุสลจิต. ส่วน
 สเหตุกวิปากา เจตสิกกา เวทิตฺตพฺวา. กรุณาและมุทิตาซึ่งเป็นอนิยตะอันใด, กรุณา
 และมุทิตาเหล่านั้น เพราะความที่มีสัตว์เป็น
 อารมณฺ์ จึงไม่เกิดขึ้นใน(กามาวจร)วิปาก
 ทั้งหลาย เพราะกามาวจรวิปากทั้งหลายมี

^๑ ฉ. วิปากกิริยาเภทโต.

^๒ อภิ. วิ. ๓๔/๓๔๖, อฏฺฐสาลินี. ๔๐๐.

ปริตตธรรมเป็นอารมณ์โดยส่วนเดียว ส่วน
วิริตติทั้งหลายก็ไม่ได้ในวิปากเหล่านี้ เพราะ
เป็นกุศลโดยส่วนเดียว. จริงอยู่ มีคำตรัส
ไว้ในปกรณ์วิวงศ์ว่า "ปณฺจ สิกฺขาบท
กุสลาเยว^๑— สิกฺขาบท ๕ เป็นกุศลอย่าง
เดียว" ดังนี้. พึงทราบกามาวจรสเหตุก-
วิปากเจตสิก ตามประการที่กล่าวมานี้เถิด.

๘๓. เตตฺถีสํสาหิตฺวเย ฌมฺมา
ทฺวคฺคีสฺสว ตโต ปเร
ทฺวคฺคีสฺส ปณฺจเม ฌฺนฺเจ
เอกคฺคีสฺส ตโต ปเร.

๘๓. ในกามาวจรวิปาก ๒ ดวงข้างต้น
มีธรรม ๓๓ ใน ๒ ดวงถัดไปจาก
นั้นมีธรรม ๓๒ ในดวงที่ ๕ ดวง
ที่ ๖ มีธรรม ๓๒ ใน ๒ ดวงถัดไป
จากนั้น (ดวงที่ ๗ ดวงที่ ๘) มี
ธรรม ๓๑.

อเหตุกจิตตสมฺปยุตฺตา ปน อเหตุกา.
เตสฺ จกฺขุวิญฺญาณสมฺปยุตฺตา ทาว ผลฺโส
อุเบกฺขาเวทนา สณฺหา เจตนา ชีวีตํ
จิตฺตมฺหิรคิตฺติ สรรูปนาคตา ฉ, มนสิกาเรน
จ สุตฺต โหนฺติ. โสคฺขมานชิวฺทาภายวิญฺญาณ-

ส่วนเจตสิกที่สัมปยุตกับอเหตุก(วิปาก)
จิต ชื่อว่า อเหตุกะ. ในบรรดาเจตสิก
เหล่านั้น ก่อนอื่นเจตสิกที่สัมปยุตกับจักขุ-
วิญญาณอันมาแล้วโดยเป็นสภาวะมีอยู่ ได้แก่
ธรรม ๖ อย่าง คือ ผัสสะ อุเบกขาเวทนา

^๑ ฉ. พาคคฺคีส.

^๑ อภิ.วิ. ๓๕/๔๔๓.

คุณจำลอง ะรินสุต
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อภิธรรมสาร. ปี-ท. ๑-๖

สัมปยุตฺตคาปิ สตุตฺต สตุตฺตเวว เจตสิกกา, สันญญา เจตนา ชีวิต จิตตัญญูติ และ เป็น ๑
 ตตุถ กายวิญญาณสัมปยุตฺตเตสฺส ปน กับมนสิการ. เจตสิกแม่ที่สัมปยุตกับโสต-
 อูเปกฺขาญฺจฺจาเน สุขเวทนา ปวิญฺจฺจา. วิญญาณ ฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ และ
 ส่า กายิกส่าตลกฺขณา, ปีนรสา, เสสา กายวิญญาณ แต่ละดวงก็มี ๑ นั้นแหละ. แต่
 วุตฺตนยา เอว.

ในบรรดาเจตสิกที่สัมปยุตกับกายวิญญาณ
 ในบรรดาวิญญาณเหล่านั้น ใส่สุขเวทนาเข้า
 ไปแทนที่อุเบกขา. สุขเวทนานั้น มีความ
 สำราญทางกายเป็นลักษณะ มีความอึดเอิบ
 เป็นรส เจตสิกที่เหลือก็มีน้อยอันได้กล่าว
 แล้วนั้นเทียว.

๔๔. อภิฐารมมณโยคสมิ
 จกฺขวิญญาณกาทิสฺส
 สติ กสฺมา อูเปกฺขา
 วุตฺตา จตฺตฺส สตุตฺตนา.

๔๔. ในจิต ๔ ดวง มีจักขวิญญาณเป็นต้น
 เมื่อมีการประกอบ กับอภิฐารมณได้
 เพราะเหตุไร พระศาสดาจึงตรัส
 เฉพาะอุเบกขาเวทนาเท่านั้น.

๔๕. อูปาทาย จ รูปน
 อูปาทารูปเก ปน
 สงฺฆญฺญานานิสังฺสสฺส
 ทฺพฺพลตฺตาทิ ทิปฺเป.

๔๕. บัณฑิตพึงแสดงว่า ในจิต ๔ ดวง
 พระศาสดา ตรัสเฉพาะอุเบกขา-
 เวทนาเท่านั้น ก็เพราะกิริยาที่
 กระทบเสียดสีที่อุปาทายรูป โดย
 อุปาทายรูป เป็นธรรมชาติทรม
 กำล้าง.

คุณลายอง हरินสูตร
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๔๖. ปสาท^๑ ปนตักกมฺ
 กุญฺว^๒ บิจฺฉินฺนํ
 ภูตรูปเณ ภูตานํ
 ฆญฺญานาย สุชาทิกํ.

๔๖. ส่วนกายวิญญาณ มีสุขเวทนาเป็นต้น
 เพราะการที่ภูตรูป ล่องเลยกาย-
 ประสาทไปกระทบกับภูตรูป (เป็น
 ธรรมชาติมีกำลัง) คุดชันล่องเลย
 ปุยนุ่นไป(กระทบกับทั้ง) ฉะนั้น.

ตสฺมา กายวิญญาณํ สุชาทิสมฺปยุตฺตุนฺติ
 เวทิตพฺพํ. มโนธาตุยา สมฺปยุตฺตา สรฺูปเณ
 อากตา จกฺขวิญญาณเณ สหฺธิ วุคฺตา ฉ,
 วิตกฺกวิจาเรหิ สห อฏฺฐ, อธิโมกฺข-
 มนสิกาเรหิ ทฺวี่หิ เยวาปนเกหิ ทส ธมฺมา
 โทหนฺติ. ตถา มโนวิญญาณธาตุยา^๑
 อฺเปกฺขาสทฺคเตน. โสมนสฺสสทฺคเตน ปน
 ปิตฺติกา^๒ เวทนาปรีวตฺตณฺจ นานตฺติ.
 ตสฺมา เจตฺถ^๓ เอกาทส ธมฺมา โทหนฺติ.
 เอว อเหตุกาปิ กามาวจรวิปากเจตฺติกา
 เวทิตพฺพา.

เพราะฉะนั้น ฟังทราบว่ากายวิญญาณ
 เป็นธรรมชาติสัมปยุตกับสุขเวทนา เป็นต้น.
 เจตสิกที่สัมปยุตกับมโนธาตุ ได้แก่ ธรรม ๖
 อย่างที่มาแล้วโดยเป็นสภาวะมีอยู่ อันได้
 กล่าวไปพร้อมกับจักขวิญญาณแล้ว เป็น ๘
 อย่าง พร้อมกับวิตกและวิจารณ์ เป็น ๑๐
 อย่าง พร้อมกับพวกเยวาปนกเจตสิก ๒ คือ
 อธิโมกข์และมนสิการ. เจตสิกที่สัมปยุตกับ
 มโนวิญญาณธาตุ อันเป็นจิตที่สหรคตด้วย
 อฺเบกขาเวทนา ก็มี ๑๐ อย่าง อย่างนั้น
 เหมือนกัน. ส่วนที่สัมปยุตกับมโนวิญญาณธาตุ
 อันเป็นจิตที่สหรคตด้วยโสมนัสก็เพิ่มปีติ และ
 เปลี่ยนเวทนาเสีย อันจักเป็นข้อที่แตกต่าง

^๑ ฉ. มโนวิญญาณธาตุอฺเปกฺขาสทฺคเตน.
^๒ ฉ. ปีติอธิกา. ^๓ ฉ. ตสฺมาเวตฺถ.

คุณจำลอง หะรินสุต
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อภิธรรมสาร. ปี-ท. ๑-๖

กัน. เพราะฉะนั้น ในจิตดวงนี้จึงมีธรรม
๑๑ อย่าง. ฟังทราบกามาวจรวิปากเจตสิก
แม่ที่เป็นนอเหตุกะตามประการที่กล่าวมานี้.

รูปาวจรวิปากจิตตสมฺปนฺนตฺตา ปน ส่วนเจตสิก ที่สัมปยุตกับรูปาวจร-
รูปาวจรวิปากจิตตสมฺปนฺนตฺตา วนิวกจิตฺตํ ชื่อว่า รูปาวจร(วิปาก)เจตสิก.
อรูปาวจรวิปากจิตตสมฺปนฺนตฺตา เจตสิกที่สัมปยุตกับอรูปาวจรวิปากจิตตํ ชื่อว่า
อรูปาวจร(วิปาก)เจตสิก. เจตสิกแม่
กุสลจิตตสมฺปนฺนตฺตาเจตสิกสทิสสาเยวาทิ. ทั้งหมดเหล่านั้น ย่อมเป็นเหมือนกับเจตสิก
ที่สัมปยุตกับกุสลจิตตสมฺปนฺนตฺตาเจตสิกสทิสสาเยวาทิ. ของตนนั้นเองแล.

โลกุตฺตรวิปากจิตตสมฺปนฺนตฺตา โลกุตฺตร- เจตสิก ที่สัมปยุตกับโลกุตฺตรวิปากจิต-
ตฺตา. เต สหฺเพ เตสํเยว โลกุตฺตรวิปาก- ชื่อว่า โลกุตฺตร(วิปาก)เจตสิก. สำหรับ
จิตตานิ สทิสสา กุสลจิตตสมฺปนฺนตฺเตหิ โลกุตฺตรวิปากจิตตานิเหล่านั้นนั้นทีเดียว ก็มี
เจตสิเกหิ สทิสสา. เอวํ รูปาวจรอรูปา- โลกุตฺตรวิปากเจตสิกเหล่านั้น เป็นธรรมที่
วจรโลกุตฺตรวิปากเจตสิกา เวทิตพฺพา. เหมือนกันหมด คือ เหมือนกันกับเจตสิกที่
สัมปยุตกับกุสลจิตตสมฺปนฺนตฺตาเจตสิกสทิสสาเยวาทิ. ฟังทราบรูปาวจร-
วิปากเจตสิก อรูปาวจรวิปากเจตสิก และ
โลกุตฺตรวิปากเจตสิก ตามประการที่กล่าว
มานี้.

๑๑ ฉ. . . . เจตสิ เกหิ.

อกุสลวิปากจิตตสมุปยุตฺตา ปน
อกุสลวิปากเจตสิก นาม. เต ปน
 กุสลวิปากาเหตุกจิตฺเตสุ จกฺขุวิญญาณาทีสุ
 วุตฺตเจตสิกสทีสา. เอตฺต ปน กายวิญญาณ
 ทุกฺขเวทนา ปวีณฺฐา. ส่า กายิกาพาธ-
 ลกฺขณา. เสสา วุตฺตณยาเยวาติ. เอว
 ฉตฺตีส วิปากจิตตสมุปยุตฺตา เจตสิก
 เวทิตฺตฺวา.

ส่วนเจตสิกที่สัมปยุตกับอกุสลวิปาก-
 จิต ชื่อว่า อกุสลวิปากเจตสิก. ก็อกุสล-
 วิปากเจตสิกเหล่านั้น เป็นเหมือนกับเจตสิก
 ที่ได้กล่าวไว้ในอเหตุกจิตฝ่ายกุสลวิปาก มี
 จักขุวิญญาณเป็นต้น. แต่ว่าในกายวิญญาณ
 ในอเหตุกจิตฝ่ายอกุสลวิปากนี้ ใส่ทุกข-
 เวทนาเข้าไป. ทุกขเวทนานั้นมีความ
 อพาธทางกายเป็นลักษณะ. เจตสิกที่เหลือ
 มีนัยอันได้กล่าวแล้วนั้นเที่ยวแล. ฟังทราบ
 เจตสิกที่สัมปยุตกับวิปากจิต ๓๖ ตามประการ
 ที่กล่าวมานี้เถิด.

กิริยาพฺยาคตา จ เจตสิก ภูมีโต
 ติวีธา โหนติ กามาวจรรูปาวจรา-
 รูปาวจราติ. ตตฺถ กามาวจรา สเหตุกา-
 เหตุเภทโต พุพฺพิธา โหนติ. เตสุ
 สเหตุกกิริยาจิตตสมุปยุตฺตา สเหตุกา,
 เต ปน อฏฺฐที กามาวจรกุสลสมุปยุตฺเตหิ
 สมานา จเปตฺวา วิรตฺตคฺคฺย อนียต-
 เยวาปนเกสุ กรณามุทิตาเยว อุปฺปชฺชนฺติ.
 อเหตุกกิริยาจิตตสมุปยุตฺตา อเหตุกา,

ส่วนอัพยากตเจตสิกฝ่ายกิริยา มี ๓
 อย่างโดยภูมิ คือ กามาวจร รูปาวจร และ
 อรูปาวจร. ในกิริยาเจตสิก ๓ ภูมินั้น
กามาวจร(กิริยา)เจตสิก มี ๒ อย่างโดย
 แดกเป็นสเหตุกะ(มีเหตุ) และอเหตุกะ
 (ไม่มีเหตุ). ในกามาวจรกิริยาเจตสิก ๒
 อย่างนั้น เจตสิกที่สัมปยุตกับสเหตุกกิริยาจิต
 ชื่อว่า สเหตุกะ ก็สเหตุกเจตสิกเหล่านั้น
 เป็นเหมือนกับเจตสิกที่สัมปยุตกับกามาวจร-

คุณล่ายอง หารินสุต
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อภิธรรมสาร. ปี-ท. ๑-๑

เต กุสลวิปากาเหตุกมโนชาตุมโนวิญญา-
 ธาตุจิตตสมฺปยุตฺเตหิ สมานา. มโนวิญญา-
 ธาตุทวเย ปน วิริยินฺทริยํ อธิกํ.
 วิริยินฺทริยสฺส สมฺภวโต ปเนตฺถ พลปฺปตฺโต
 สมาริ โหติ. หลิขฺปะปาหจิตฺเตน ปน
 สมฺปยุตฺตา ทฺวาทส ธมฺมา โหนฺติ ปิตฺติยา
 สห. อยเมตฺถ วิเสโส.

กุศลทั้ง ๘ ดวง ในบรรดาเจตสิกที่เป็น
 พวกเยวาปนกะ อนียตะ ยกเว้นวิริติทั้ง ๓
 เสีย กรุณาและมุทิตาเท่านั้นย่อมเกิดขึ้นได้.
 เจตสิกที่สัมปยุตกับอเหตุกิริยาจิต ชื่อว่า
อเหตุกะ อเหตุกเจตสิกเหล่านั้น เป็น
 เหมือนกับเจตสิกที่สัมปยุตกับจิต คืออเหตุก-
 มโนชาตุ และอเหตุกมโนวิญญาธธาตุ-
 ฝ่ายกุสลวิปาก. แต่ว่าเพิ่มวิริยินทรียใน
 มโนวิญญาธธาตุ ๒ ดวง. ก็เพราะ
 วิริยินทรียเกิดได้ ในจิต ๒ ดวงนี้ จึงมี
 สมาริที่ถึงกำลัง. แต่ว่าเจตสิกที่สัมปยุตกับ
 หลิขฺปะปาหจิต เป็นธรรม ๑๒ อย่าง พร้อม
 ทั้งปติ. นี้เป็นข้อที่แปลกไปในจิตดวงนี้.

รูปาวจรกริยจิตตสมฺปยุตฺตา ปน
 รูปาวจรา. อรูปาวจรกริยจิตตสมฺปยุตฺตา
อรูปาวจรา. เต สหุเพปิ สกสกฺกมฺมิกุสฺส-
 จิตตสมฺปยุตฺเตหิ สมานาติ. เอวํ วิสตี
 กริยจิตตสมฺปยุตฺตา จ เจตสิกกา เวทิตพฺพา.

ส่วนเจตสิก ที่สัมปยุตกับรูปาวจร-
 กิริยาจิต ชื่อว่า รูปาวจร(กิริยา)เจตสิก.
 เจตสิกที่สัมปยุตกับอรูปาวจรกิริยาจิต ชื่อว่า
อรูปาวจร(กิริยา)เจตสิก. เจตสิกแม้
 ทั้งหมดเหล่านั้น ย่อมเป็นเหมือนกับเจตสิกที่
 สัมปยุตกับกุศลจิตในภูมิของคนของคนแล. ก็

คุณจำลอง หารินสุต
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

บัณฑิตพึงทราบ เจตสิกที่สัมปยุตกับกิริยาจิต
๒๐ ตามประการที่กล่าวมานี้เถิด.

เอตตวาทตา กุสลากุสลวิปากกิริยาเภท-
ภินฺเนน เอกุณฺนวุตฺติยา จิตฺเตน สมฺปยุตฺตา
เจตสิกกา นิทฺติฏฺฐา โทณฺติ.

ด้วยคำพูดเพียงเท่านั้น เป็นอันข้าพเจ้า
ได้แจกแจงเจตสิกทั้งหลาย อันสัมปยุตกับ
จิต ๘๘ ซึ่งต่างกันโดยแตกเป็นกุศล อกุศล
วิปาก และกิริยาไว้.

๘๑. กุสลากุสเลหิ วิปากกิริยา-
ทฺทเยหิ ยุตฺตา ปน เจตสิกกา
สกลาปิ จ สาธุ มยา ภทฺติตา
สุคฺเตน มหามนินา ภทฺติตา.

ก็เจตสิกที่ประกอบด้วยกุศลจิต อกุศลจิต
วิปากจิต และกิริยาจิตทั้งหลาย ที่
พระสุคตมทวมุณีเจ้าตรัสไว้ ข้าพเจ้า
ก็ได้กล่าวไว้แล้วแม่ทั้งสิ้น.

๘๘. อวฺจจฺจติ โย อิมํ อนนํ
ปรมํ ตสฺส สมฺนตฺโต มติ
อภิชฺมฺมนเยปิ ทูราสเท
อติคฺมฺภีรฺจาเน^๑ วิชฺมฺภเต.

๘๘. ภิกษุรูปใด หยั่งถึงอภิธรรมมาตารัน
ยอดเยี่ยมไม่บกพร่องนี้ บัญญาของ
ภิกษุรูปนั้น ย่อมคล่องไปโดยรอบด้าน
ในฐานะที่ลึกซึ้งยิ่ง แม้นในนัยพระ-
อภิธรรมซึ่งเข้าใจได้ยาก.

^๑ โป. อติคฺมฺภีรฺตเร วิชฺมฺภเต.

อิติ อภิธรรมมวตาระ เจตสิกนิตฺเตโส

นาม

หุติโย ปริจฺเจโท.

ปริจฺเจทที่ ๒ ชื่อว่าเจตสิกนิตฺเตโส

ในอภิธรรมมวตาร

จบแล้วโดยประการฉะนี้.

คุณฉายอง หารินฺสูต

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๓. ตติยปริจเฉท

เจตสิกวิภาคนิทเทศ

๘๘. สฬเพ เจตสิกภา วุตตะตา
 พุทธธนาทิจจนุธนา
 นามสามมณโฑเยว
 เทวปณาส ภาวนติ เต.

เสยยถิติ ? ผสฺโส เวทนา สณฺญา
 เจตนา วิตกฺโก วิจาโร ปติ จิตฺเตกคฺคตา
 วิริยํ ชีวิทํ ฉนฺโท อธิโมกฺโข มนสิกาโร
 ตตรมชฺชตฺคตา สทฺธา สติ ๑ หิริ^๑ โอตฺตปฺป
 อโลภो อโทโส อโมโห ภาวปฺปสฺสทฺธาทีน^๒
 ฉ ญฺคานิ, ทิสฺโส วิรติโย, กรุณา มุทิตา
 โลภो โทโส โมโห อุตฺถจฺจ มาโน ทัฏฺฐิ
 อิสฺสา มจฺฉริยํ กุกฺกจฺจํ ถีนํ มิตฺถํ วิจิกฺจฉา
 อหิริกํ อโนตฺตปฺปเจติ.

๓. ปริจเฉทที่ ๓

เจตสิกวิภาคนิทเทศ

๘๘. เจตสิกทั้งหมด ที่พระพุทธเจ้าผู้ทรง
 เป็นเผ่าพันธุ์แห่งพระอาทิตย์ ตรัสไว้
 เหล่านั้น มี ๕๒ อย่าง โดยความ
 เหมือนกันด้วยชื่อนั้นเดียว.

เจตสิก ๕๒ อย่างนี้ คืออะไรบ้าง ?
 ได้แก่ ผัสสะ เวทนา สณฺญา เจตนา วิตก
 วิจาร ปติ จิตเตกคคตา วิริยะ ชีวิท ฉันทะ
 อธิโมกข์ มนสิการ ตตรมชฉตคตา สทธา
 สติ หิริ โอตตปปะ อโลภะ อโทสะ อโมหะ
 เจตสิก ๖ ก็มีกายปัสสทธิเป็นต้น วิรติ ๓
 กรุณา มุทิตา โลภะ โทสะ โมหะ อุตถจจะ
 มานะ ทัฏฐิ อิสสา มัจฉริยะะ กุกกจจะ
 ถีนะ มิตถะ วิจิกจฉา อหิริกะ และ
 อโนตตปปะ ดังนี้.

^๑ ฉ. หิริ.

^๒ ฉ. กายปปสสทธิอาทีน.

๘๐. จตุปฏณาสธา กามะ
 รูปะ ปณฺจทเสริตา
 ภวนฺติ^๑ ทฺวาทสารุเป
 จตุตาฬีสมนาสวา.

๘๐. พระพุทธเจ้า ตรัสจิตในกามาวจรไว้
 ๕๔ อย่าง ตรัสจิตในรูปาวจรไว้ ๑๕
 จิตในอรุปาวจรมี ๑๒ จิตที่หาอาสวะ
 มิได้มี ๔๐.

๘๑. เอกวิสสตี สพุเพ
 จิตฺตูปาทา สมาสโต
 เอเตสุ เตสฺมุปฺปตฺตี
 อฺหุทธิตฺวา ปเนกํ^๒

๘๑-๘๒. จิตตูปาททั้งหมด โดยย่อมี ๑๒๑
 ถัดจากนี้ไป เพื่อความแจ่มแจ้งใน
 จิตและเจตสิก แห่งภิกษุทั้งหลาย
 ข้าพเจ้า ก็จักขอยกเอาความอุบัติใน
 จิตตูปาทเหล่านี้ แห่งธรรมมีผัสสะ
 เป็นต้นเหล่านั้น แต่ละอย่างขึ้นกล่าว.

๘๒. ผสฺสธาทีนฺนตฺ ฐมฺมานิ
 ปวกุขามิ อิตฺ ปรี
 ปาฏวตฺตถาย ภิกฺขุณฺ
 จิตฺตเจตสิกฺสวฺหิ.

๘๓. เอกกุกฺคตา มนฺกกาโร
 ชีวิตํ ผสฺสสฺปณฺจกํ
 อฏฺฐเจเต อวินิพฺโภกา
 เอกูปฺปาทา สหฺกฺขยา.

๘๓. ธรรม ๘ อย่างเหล่านี้คือเอกกุกคตา
 มนสิการ ชีวิต ธรรม ๕ มีผัสสะ
 เป็นต้น ไม่แยกกัน เกิดขึ้นพร้อมกัน
 ลึนไปพร้อมกัน.

^๑ ฉ. เต โหนติ.

^๒ โป. ปเนกเก.

๙๔. ผัสโส จ เวทนา สณฺญา
เจตนา ชีวิตินฺทริยํ
เอภกฺคตา มนฺกาวโร
สพฺพสาธารณา อิมะ.
๙๕. วิทกฺโก ปณฺจปณฺดาส-
จิตฺเตสฺ สมนฺทริโต
จาโร^๑ ฉสฺสฺสจิตฺเตสฺ
ชายนฺเต นตฺถิ สัสสโย.
๙๖. เอภปณฺดาสจิตฺเตสฺ
ปีติ เตสฺสญฺจิสฺยา สฺขํ
อุเปกฺขยา ปณฺจปณฺดาส-
จิตฺเตสฺ ทฺกฺขํ ตฺ ตฺสฺ.
๙๗. โทติ ทฺวาสฺสญฺจิจิตฺเตสฺ
โสมนฺสฺสินฺทฺริยมฺปน
ทฺกฺขินฺทฺริยํ ปุเนกฺสฺมี
ตเถกมฺหิ สฺขินฺทฺริยํ.
๙๔. เจตสิกเหล่านี้ คือ ผัสสะ เวทนา
สัญญา เจตนา ชีวิตินทรีย์ เอภกคตา
และมนสิการ เป็นสาธารณะแก่จิต
ทั้งหมด.
๙๕. พระผู้มีพระภาค ตรัสวิตกไว้ในจิต
๙๕ วิจาร์ยอมเกิดในจิต ๖๖ ไม่ต้อง
มีความสงสัยในคำที่ตรัสไว้.
๙๖. ปิตีย่อมเกิดในจิต ๕๑ สุขยอมเกิดใน
จิต ๖๓ อุเบกขาย่อมเกิดในจิต ๕๕
ทุกข์ยอมเกิดในจิตรวม ๓ ดวง.
๙๗. ส่วนโสมนัสสินทรีย์ ย่อมเกิดได้ในจิต
๖๒ ส่วนทุกขินทรีย์ยอมเกิดได้ในจิต
ดวงเดียว สุขินทรีย์ก็ยอมเกิดได้ใน
จิตดวงเดียวเหมือนกัน.

^๑ โป. วิจาโร.

๘๘. ปถุจตุตฺรสฺเต จิตฺเต
 วัริยํ อาท นายโก^๑
 จตุตฺรสฺเต จิตฺเต
 สฺมาธินุทฺริยมพฺรวิ.

๘๘. พระผู้นำสัตว์โลก ตรัสวัริยะไว้ในจิต
 ๑๐๘ ตรัสสมาธิทริยไว้ในจิต ๑๐๘.

๘๙. สพฺพาเหตุกจิตฺตานิ
 จเปตฺวา เจกเหตุเก
 เอกุตฺรสฺเต จิตฺเต
 ฉนฺทสุสฺสฺปคฺคิมุทฺทิสเส.

๘๙. บัณฑิตพึงแสดงความอุบัติแห่งฉันทะไว้ในจิต ๑๐๑ เว้นเหตุกจิตทุกดวง และจิตที่มีเหตุเดียว.

๑๐๐. จเปตฺวา ทส วิญฺญาณเ
 วิจิกิจฺฉายุตฺตมฺปิ จ
 ทสฺสุตฺรสฺเต จิตฺเต
 อธิโมกฺโข อฺทธีริโต.

๑๐๐. พระผู้มีพระภาคตรัสอธิโมกข์ไว้ในจิต ๑๑๐ เว้นวิญญาณ ๑๐ และรวมทั้งจิตที่ประกอบด้วยวิจิกิจฉา.

๑๐๑. สทฺธา สติ หิโรตฺตปฺปิ
 อโลภาโทสมชฺชตฺตา
 ฉเพว ยุกฺลา จาติ
 ธมฺมา เอกฺกนวิสฺสติ.

๑๐๑-๑๐๒. ธรรม ๑๘ เหล่านี้ คือ สัทธา สติ หิริ โอตตปปะ อโลภะ อโทสะ ตตรมัมชัตตตา และธรรม ๖ กุ่ นั้นเทียว ย่อมเกิดแน่นอนในจิต ๙๑

^๑ โป. วัริยาท วินายโก.

๑๐๒. เอกนวุติยา จิตฺเต
ชายนฺติ นียตา อิเม
อเหตุเกสฺส จิตฺเตสฺ
อปฺยเณสฺ น ชายเร.
๑๐๓. เอกนวุติยา จิตฺเต
ปณฺณา ชายติ สหฺพทา
อฏฺฐวีสตียา จิตฺเต
กรณามุทิตา สียํ.
๑๐๔. กามาวจรปฺยเณสฺ
สหฺพโลกุตฺตเรสฺ จ
จตุตฺวาฬีสวีเช จิตฺเต
สาฎฺฐเก วิรติตฺตยํ.
๑๐๕. สหฺธา สติ หิโรตฺตปฺป
อโลภาทิตฺตยมฺปิ จ
ยฺกฺลานิ ฉ มชฺชุตฺตํ
กรณามุทิตาปิ จ.
๑๐๖. ตถา วิรติโย ติสฺสุโส
สหฺเพ เต ปณฺจวีสตี
๑๐๓. ปญฺญาย่อมเกิดได้ในจิต ๑๙ ทุกคราว
ไป กรณาและมุทิตาพึงมีได้ในจิต
๒๔.
๑๐๔. วิรติ ๓ ย่อมเกิดได้ในจิต ๔๔ คือ
ในกามาวจรกุศลจิตและในโลกุตตร-
จิตทุกดวง.
- ๑๐๕-๑๐๖. เจตสิก ๒๕ คือ สหฺธา สติ หิริ
โอดตปฺปะ เจตสิก ๓ มีอโลภะเป็นต้น
เจตสิก ๖ คู่ ตตรมชฌัตตคา รวมทั้ง
กรณาและมุทิตา วิรติ ๓ ก็เหมือนกัน
ทั้งหมดเหล่านั้น พระศาสดาผู้ทรง
ฉลาดในธรรมทั้งปวง ทรงประกาศ

คุณสุทธนา ณ ป้อมเพชร์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

กุสลาพหุยาตากตา จาปี
กุสเลน ปกาสีตา.

ไว้ว่า เป็นกุศล และอัพยากตะ.

๑๐๗. อหิริกรมโนตคฺคปป์
โมโท อุตฺตจฺจเมว จ
ทฺวาทสาปฺณณจิตฺเตสฺ
นียตาเยว ชายเร.

๑๐๗. อหิริกะ อโนตคฺคปฺปะ โมะทะ และ
อุตฺตจฺจจะนัันเทียะ ย่อมเกิดเป็น
ประจำที่เดียว ในอกุศลจิต ๑๒.

๑๐๘. โลโก โทโส จ โมโท
มาโน ทฺญฺจ จ สฺสโย
มิตฺตมฺมุตฺตจฺจกุกฺกจฺจ
ถีนํ มจฺจจริยมฺปิ จ.

๑๐๘-๑๐๙. เจตสิกเหล่านี้คือ โลกะ โทสะ
โมทะ มานะ ทฺญฺจ ความสงสัย
(วิจิกิจฉา) มิตฺต อุตฺตจฺจจะ กุกฺกจฺจจะ
ถีนะ แม้มัจจริยะะ อหิริกะ อโนตคฺคปฺปะ
อิสสา และโทมนัส พระมเหสีเจ้า
ครัสว่า เป็นอกุศลโดยส่วนเดียว.

๑๐๙. อหิริกํ อโนตคฺคปป์
อิสฺสา จ โทมนสฺสํกํ
เอเต อกุสลา วุตฺตา
เอกนฺเตน มเหสีนา.

๑๑๐. โลโก อฏฺจสฺ นิตฺทฺญฺจ
วุตฺตา จตฺตสฺ ทฺญฺจ ตฺ
มาโน ทฺญฺจวิยฺยตฺเตสฺ
โทโส ทฺวีเสวว ชายเต?

๑๑๐. โลกะ ทรงแสดงไว้ในจิต(ที่มีโลกะ
เป็นมูล) ๔ ทฺญฺจ ครัสไว้ในจิต
(ที่สัมปยุคกับทฺญฺจ) ๔ มานะ ครัสไว้
ในจิตที่วิปยุคกับทฺญฺจ (๔) โทสะ

๑ ก. ชายเร.

ย่อมเกิดในจิต(ที่สัมปยุตกับปฏิกะ) ๒
เท่านั้น.

๑๑๑. อีสสามจุ เณรกุฏกุจจา
ทิวส์ ชายนุตติ โน สท
วิจิกิจจา ปเนกสมี่
ถีนมิทฺธนตุ ปณฺจสุ.

๑๑๑. อีสสา มัจฉริยะ กุกุจจะ ย่อมเกิด
ในจิต(ที่สัมปยุตกับปฏิกะ) ๒ ไม่
พร้อมกัน ส่วนวิจิกิจจา ย่อมเกิดใน
จิต(ที่สัมปยุตกับวิจิกิจจา)อย่างเดียว
ถีนะและมิทฺธะ ย่อมเกิดในจิต(ที่เป็น
สสังขาริก) ๕.

๑๑๒. ผัสฺโส จ เวทนา สณฺญา
เจตนา ชีวิตฺ มโน
วิตกฺโก จ วิจาโร จ
ปีติ วิริยสมาธิ จ.

๑๑๒-๑๑๓. ธรรม ๑๔ คือ ผัสสะ เวทนา
สัญญา เจตนา ชีวิต จิต วิตก วิจารณ์
ปีติ วิริยะ สมาธิ ฉันทะ อธิโมกข์
และมนสิการ เป็นกุศลก็ได้ เป็น
อกุศลก็ได้และเป็นแม้อพยากตะก็ได้.

๑๑๓. ฉนฺโท เจวาทิโมกฺโข จ
มนกาโร^๑ จตุทฺส
กุสลากุสลา เจว
โทนฺติ อพฺยาทตาปิ จ.

^๑ ฉ. มนสิกาโร จ จตุทส.

๑๑๔. เอกุณตีสัจจุเตสุ
 ฌานํ ปณจฺจนิกํ มตฺถํ
 จตฺตฌานํจฺกยฺตุตฺตานํ
 สตฺตตฺตีสํสาตี นินฺทิตฺเส.
๑๑๕. เอกาทสวธิํ จิตฺตํ
 ทิวงฺกิกมฺหิรีตํ
 จตฺตตฺตีสวธิํ จิตฺตํ
 ทวงฺกิกมฺหิรีตํ.
๑๑๖. สภาเวนาวิทกฺเกสุ
 ฌานงฺคานินิ อุตฺตเร
 สฬฺพาเหตุกฺจิจฺจุเตสุ
 มกฺคกฺงฺคานินิ อุตฺตเร.
๑๑๗. ตินิ โสฬสจิจฺจุเตสุ
 อินฺทริยานิ วเท พุโธ
 เอกสุมิ ปน จตฺตาริ
 ปณจฺ เตรสสฺสุตฺตเร.
๑๑๔. ตรัส ฌาน ม็องค์ ๕ ไว้ในจิต ๒๔
 บัณฑิตพึงแสดงว่า จิตที่ประกอบด้วย
 องค์ฌาน ๔ มี ๓๗.
๑๑๕. พระชินเจ้าตรัสจิตที่มีองค์ฌาน ๓ ไว้
 ๑๑ อย่าง ตรัสจิตที่มีองค์ฌาน ๒ ไว้
 ๓๔ อย่าง.
๑๑๖. พระชินเจ้า ไม่ทรงยกองค์ฌานไว้ใน
 จิตที่ไม่มีวิตกโดยสภาวะ ไม่ทรงยก
 องค์มรรคไว้ในอเหตุกจิตทั้งหมด.
๑๑๗. ในจิต ๑๖ พระพุทธเจ้าตรัสอินทรีย์
 ไว้ ๓ ส่วนในจิตดวงเดียว มีอินทรีย์
 ๔ ทรงยกอินทรีย์ ๕ ไว้ในจิต ๑๓.

คุณปาลีนิ ะรินสุต

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๑๑๘. สตุต ทฺวาทสจิตฺเตสฺ
 อินฺทฺริยานิ ชิโนพรฺวิ
 เอเกนฺนเนสฺ ฏฺฏฺเจว
 จตฺตาทิสฺมเนสฺ จ.

๑๑๘. ในจิต ๑๒ พระชินเจ้าตรัสอินทรีย์ไว้
 ๑ และในจิต ๓๙ ตรัสอินทรีย์ไว้ ๘
 ที่เดียว.

๑๑๙. จตฺตาทิสาย จิตฺเตสฺ
 นวกํ นายโกพรฺวิ
 เอวํ อินฺทฺริยโยโคปิ
 เวทิตฺตฺโพ วิภาวินา.

๑๑๙. พระผู้นำสัตว์โลกตรัสอินทรีย์ ๙ ไว้
 ในจิต ๔๐ บัณฑิตผู้มีปกติเจริญปัญญา
 พึงทราบแม้ความประกอบแห่งอินทรีย์
 ทั้งหลายตามประการที่ข้าพเจ้ากล่าว
 มานี้เถิด.

๑๒๐. อมกฺขงฺคานิ นามेतฺถ
 อฏฺฐสารส อเหตุกา
 ฌานงฺคานิ น วิชฺขนฺติ
 วิญฺญาเณสฺ ทฺวิปถฺจสฺ.

๑๒๐. ในจิตเหล่านี้ อเหตุกจิตตูปบาท ๑๘
 ชื่อว่า เป็นจิตที่ไม่มีองค์มรรคใน
 วิญญาณ ๕ หั่ง ๒ ฝ่ายไม่มีองค์ฌาน.

๑๒๑. เอกํ จิตฺตํ ทฺมกฺขงฺคํ
 ทิมกฺขงฺคานิ สตุตฺตฺ^๑
 จตฺตาทิสาย จิตฺเตสฺ
 มกฺโข โส จตฺตฺรฺกฺโข.

๑๒๑. จิตอย่างเดียวกับมีองค์มรรค ๒ ในจิต
 ๑ มีองค์มรรค ๓ มรรคในจิต ๔๐
 นั้น มีองค์ ๔.

^๑ โป. สตุตฺตฺ.

อภิธรรมมาตาร. ป-ท. ๑-๘

๑๒๒. ปณฺจทฺทสฺส จิตฺเตสฺส
มคฺโค ปณฺจกฺโก มโต
วุตฺโต ทวตฺตีสจิตฺเตสฺส
มคฺโค สตฺตงฺกโกปิ จ.

๑๒๓. มคฺโค อฏฺฐสฺส จิตฺเตสฺส
มคฺโค^๑ อฏฺฐกฺโกติ ทิ
เอวนนฺตุ สพฺพจิตฺเตสฺส
มคฺคกฺกานิ สมฺมุทฺเธ.

๑๒๔. พลานิ เทว ทฺวจิตฺเตสฺส
เอกสฺมี ตีณิ ทิปเย
เอกาทสฺส จตฺตาริ
ฉ ทฺวาทสฺส นิตฺทิสเ.

๑๒๕. เอกุณาสีตฺติยา สตฺต
โสฬเสวพลานิ ตฺ
จิตฺตเมวนนฺตุ วิญฺเญยฺย
สพลฺล อพฺลมฺปิ จ.

๑๒๒. มรรคมีองค์ ๕ ตรัสไว้ในจิต ๑๕
และมรรคแม่ที่มีองค์ ๑ ตรัสไว้ใน
จิต ๓๒.

๑๒๓. มรรคที่มีองค์ ๘ ตรัสไว้ในจิต ๘
ดังนี้ นักปราชญ์พึงยกองค์มรรคในจิต
ทั้งหมด ตามประการที่ข้าพเจ้ากล่าว
มานี้เถิด.

๑๒๔. ในจิต ๒ มีผละ ๒ พึงแสดงผละ ๓
ในจิตอย่างเดียวกัน ในจิต ๑๑ มีผละ
๔ พึงแสดงไขผละ ๖ ในจิต ๑๒.

๑๒๕. ในจิต ๑๕ มีผละ ๑ ในจิต ๑๖ ไม่มี
ผละเลย นักปราชญ์พึงทราบ จิตที่มี
ผละและแม่ไม่มีผละ ตามประการที่
ข้าพเจ้ากล่าวมานี้เถิด.

^๑ ฉ. มโต.

๑๒๖. ฌานงุมกุงกุงพลินฺทรียานี
 จิตฺเตสุ ชายนฺติ ที เยสุ ยานี
 มยา สมาสเณ สมุทฺธิริควา
 วุตตานิ สฬพานิปี ตานิ เตสุ.

๑๒๖. ก็องค์ฌาน องค์มรรค พละ และ
 อินทรีย์ เหล่าใด ย่อมเกิดในจิต
 เหล่าใด องค์ฌานเป็นต้นเหล่านั้น
 แม้ทั้งหมด ในจิตเหล่านั้น เป็นอัน
 ข้าพเจ้าได้ยกขึ้นมากล่าวไว้ โดยย่อ
 แล้ว.

อิติ อภิธัมมาวตารे เจตสิกวิภาค-
 นิทฺเทโส นาม
 ตติโย ปริจฺเฉโท.

ปริจเฉทที่ ๓ ชื่อว่า เจตสิกวิภาคนิทเทศ
 ในอภิธัมมาวตาร
 จบแล้วโดยประการฉะนี้.

๔. จตุตถปริจฉา

เอกวิธาทินิเทศ

๑๒๗. อิติ^๑ ปรี ปวกุขามิ
 นยเมกวิธาทิก
 อภิชฌมิกภิกขุณ
 พุทธิยา ปน วุทธิยา^๒

๑๒๘. สพเพกวิธ จิตฺตํ
 วิชานนสภาวโต
 ทพพิณฺจ ภเว จิตฺตํ
 อเหตุกสเหตุโต.

๑๒๙. ปุณฺณปุณฺณวิปากา หิ
 กาเม ทส จ ปณฺจ จ
 กิริยา ติสฺโสติ สพุเพปี
 อฏฺฐารส อเหตุกา.

๕. ปริจฉาที่ ๔

เอกวิธาทินิเทศ

๑๒๗. ถัดจากนี้ไป ข้าพเจ้าจักกล่าวนัยมี
 เอกวิธ นั้น เป็นต้น เพื่อเจริญความรู้
 ของภิกษุทั้งหลายผู้เรียนอภิธรรม.

๑๒๘. จิตทั้งหมด ฟังมีอย่างเดียว โดยเป็น
 สภาวะที่รู้อารมณ์ อนึ่ง จิตฟังมี
 ๒ อย่าง โดยเป็นอเหตุกจิต (จิตไม่มี
 เหตุ) และสเหตุกจิต (จิตมีเหตุ).

๑๒๙. จริงอยู่ จิตอุปบาท ๑๘ ก็อกุศลวิบาก
 และอกุศลวิบากรวม ๑๕ กิริยา ๓
 ในกามาวจร แม้ทั้งหมด ชื่อว่าเป็น
 อเหตุกะ (ไม่มีเหตุ).

^๑ ก. ตโต.

^๒ ฉ. วุทธิยา.

๑๓๐. เอกสตุตติ เสธานี
จิตตูปปาทา มहेสิณา
สเหตุกาติ นิทฐิตา
ตาทีนา เหตุวาทีนา.

๑๓๐. จิตตูปปาทาที่เหลือ ๑๑ พระมเหสีเจ้า
ผู้คงที่ ผู้ทรงมีปกติตรัสถึงเหตุ ทรง
แสดงไว้ว่า เป็นสเหตุกะ (มีเหตุ).

๑๓๑. สวตฺตูกาวตฺตูกโต
ตโถภยวเสน จ
สพฺพิ วุตตูปฺการนฺตุ
ตีวธิ์ โหติ มานสี.

๑๓๑. จิต อันมีประการดังกล่าวแล้วทั้งหมด
จัดว่ามี ๓ อย่าง โดยเป็นจิตที่มีวัตถุ
และจิตที่ไม่มีวัตถุ และโดยเกี่ยวกับ
เป็นจิตทั้ง ๒ อย่างนั้น (คือ มีวัตถุ
ก็ได้ ไม่มีวัตถุก็ได้).

๑๓๒. สพุโพ กามวิปาโก จ
รูเป ปณฺจสอาปิ จ
อาทิมคฺโค สิตฺตูปาโท
มโนธาตฺตูกุริยาปิ จ.

๑๓๒-๑๓๓. จิต ๕๓ คือ กามวิปากทั้งหมด
จิตทั้ง ๑๕ ในรูปาวจร มรรคแรก
หสิตูปปาทา และแมกิริยามโนธาตฺ
รวมทั้งจิตที่สทรคตด้วยโทมนัสทั้ง ๒
ย่อมไม่เกิดขึ้นโดยเว้นวัตถุ จึงเป็น
จิตที่มีวัตถุโดยส่วนเดียว.

๑๓๓. โทมนสฺสทฺหฺยณฺจอาปิ
เตจตฺตาฬีส มานสา
นุပ္ปชฺชนฺติ วินา วตฺตฺถิ
เอกนฺเตน สวตฺตูกา.

คุณรัศมีเพ็ญ ณ ป้อมเพชร์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๑๓๔. อรูปาวจรปกา จ
 เอกนุเคน อวตฺตกา
 ทฺวาจตฺตาฬีส เสสานิ
 จิตฺตานภยถา สियฺ.

๑๓๔. ส่วนอรูปาวจรวิปากทั้งหลาย ชื่อว่า
 ไม่มีวัตถุโดยส่วนเดียว จิตที่เหลือ
 ๔๒ ฟังมีโดยประการ ๒.

๑๓๕. เอเกการมฺมณฺ จิตฺติ
 ปณฺจารมฺมณเมว จ
 ฉฬารมฺมณกฺกเจติ
 เอวมฺปิ ติวิธิ สिया.

๑๓๕. จิต ฟังมี ๓ อย่าง แม้อย่างนี้ คือ
 จิตมีอารมณ์เดียวอย่างเดียว จิตมี
 อารมณ์ ๕ นั้นเทียว และจิตมีอารมณ์
 ๖.

๑๓๖. วิญญานานิ จ เทวปณฺจ
 อฏฺฐ โลกุตฺตรานิ จ
 สฬฺหิ มหคฺคตฺตเจว
 จเปตฺวาภินฺนมานสี.

๑๓๖-๑๓๗. ก็ท่านผู้เป็นปราชญ์ ฟังทราบว่
 จิตอุปบาท ๔๓ คือวิญญาน ๕ สอง
 ฝ่าย โลกุตตรจิต ๘ และมหัคคจิต
 ทั้งหมด ยกเว้นอภิญาจิต ชื่อว่า
 มีอารมณ์เดียวอย่างเดียว ในจิตนั้น
 มโนธาตุ ๓ พระผู้มีพระภาคตรัสไว้
 ว่า มีอารมณ์ ๕.

๑๓๗. เตจตฺตาฬีส วิญญฺเญยฺยา
 เอเกการมฺมณา ปน
 มโนธาตฺตฺตฺยํ ตตฺถ
 ปณฺจารมฺมณฺมีริติ.

๑๓๘. เตจตฺตาฬีส เสสานิ
 ฉฬารมฺมณิกา มตา

๑๓๘. จิตที่เหลือ ๔๓ พระศาสดาตรัสว่า
 มีอารมณ์ ๖ จิตฟังมี ๓ อย่าง

คุณรัศมีเพ็ญ ณ ป้อมเพชร์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ค. เถว^๑ ติวิธ จิตต์
กุศลากุศลาทิโต.

อย่างนั้น โดยเป็นกุศลจิต อกุศลจิต
เป็นต้น.

๑๓๙. อเหตุเมกเหตุฉฉ
หวิเหตุฉฉ ติเหตุกั
เอว จิตพิธิ จิตต์
วิณมาตพิพิ วิภาวินา.

๑๓๙. ท่านผู้มีปกติเจริญปัญญา ฟังทราบว่
จิตมี ๔ อย่าง โดยประการนี้ คือ
จิตไม่มีเหตุ จิตมีเหตุเดียว จิตมี
เหตุ ๒ และจิตมีเหตุ ๓.

๑๔๐. เหฏฐา มยา^๒ นิททิสสา
อฏฐารส อเหตุกา
วิจิจจุตฺตจฺจยฺยตฺต^๓
เอกเหตุมฺหิรฺตฺ.

๑๔๐. จิตตูปบาท ๑๔ อันไม่มีเหตุ ข้าพเจ้า
ได้แสดงไขไว้ดีแล้วในหนังสือ จิตที่
ประกอบด้วยวิจิจจนา และที่ประกอบ
ด้วยอุทฺธจจะ พระผู้มีพระภาคตรัสว่
เป็นจิตมีเหตุเดียว.

๑๔๑. กามะ ทฺวาทสสา ปุณฺณ-
วิปากกรียโต ปน
ทสธากุสลา จาติ
พาวีสติ ทฺเหตุกา.

๑๔๑. ส่วนจิตตูปบาทที่มีเหตุ ๒ มี ๒๒ ก็คือ
จิตตูปบาท ๑๒ อย่าง โดยเป็นกุศล
วิปาก และกิริยา ในกาม และอกุศล
๑๐ อย่าง.

๑ ฉ. ตถา จ.
๒ ก. มยา สุนิททิสสา.
๓ ก. วิจิจจุตฺตจฺจยฺยตฺต.

ดร.เลิศลักษณ์ ส.บุรุษพัฒน์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อภิธรรมมรรคา. ป-ท. ๑-๔

๑๔๒. กามเม ทฺวาทสธา ปุณฺณ-
 วิวากกรฺรียโต ปน
 สฬฺหิ มหคฺคตฺตยเจว
 อปฺปมาณํ ตีเตหุภฺกั.

๑๔๒. ส่วนจิตที่มีเหตุ ๓ คือ จิตในกาม ๑๒
 อย่าง โดยเป็นกุศล วิวาก และ
 กิริยา มหคคตจิต และอัปมาณจิต
 ทั้งหมดเลขที่เดียว.

๑๔๓. ฐปฺปรียาปถวฺถิตฺตํ
 ชนกาชนกาทีโต
 เหวณจาปี หิ ตํ จิตฺตํ
 โหติ สฬฺหิ จตฺตพฺพิธํ.

๑๔๓. ก็จิตนั้นแม้ทั้งหมด มี ๔ อย่าง แม้
 อย่างนี้ด้วย คือ โดยเป็นจิตผู้ทำรูป
 อิริยาบถ และวิญญูติ ให้เกิด และ
 ไม่ทำให้เกิดเป็นต้น.

๑๔๔. ทฺวาทสากุสลฺลา ตตฺถ
 กุสลฺลา กามธาตฺตยา
 ตถา ทส กฺรฺรียา กามเม
 อภินฺณามานสํ ทฺวํยํ.

๑๔๔-๑๔๕. ในจิตนั้น จิต ๓๒ เหล่านี้ คือ
 อกุศล ๑๒ กุศลในกามธาตุ (๘)
 กิริยาในกามเหมือนกัน ๑๐ อภินญา-
 จิต ๒ ย่อมทำรูปทั้งหลายให้ตั้งขึ้น
 ย่อมให้สำเร็จอิริยาบถ และย่อมทำ
 วิญญูติให้เกิด.

๑๔๕. สมฺมูธาเปนฺติ ฐฺพานิ
 กปฺเปนฺติ อิริยาปถํ
 ชนยนฺติ จ วิญฺญตฺตํ
 อิมे ทฺวตฺตํสํ มานสา.

๑๔๖. กุสลฺลา จ กฺรฺรียา เจว
 เต มหคฺคตฺตมานสา

๑๔๖-๑๔๗. อนึ่ง จิต ๒๖ คือ มหคคตจิต
 ที่เป็นกุศลและกิริยาเหล่านั้น (๑๔)

ดร.เสีศลัทธิษณฺ์ ส.บุรุษพัฒน์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อฏฺฐานาสวจิตฺตานิ

ฉฬฺหีสติ จ มานสา.

๑๔๗. สมฺมูจฺจาเปเนติ ฐฺพานิ

กบฺเปเนติ อิริยาปถํ

โจปนํ น จ ปาเปเนติ

ทฺวิกิจฺจา นียตา อิม.

๑๔๘. จเปตฺวา ทส วิณฺณาณ

วิปากา ทฺวิสุ ภูมิสฺ

กิริยา เจว มโนธาตุ

อิมานณฺนวิสฺติ.

๑๔๙. สมฺมูจฺจาเปเนติ ฐฺพานิ

น กโรนฺติตรทฺวยํ

ปนฺ เทวปณฺจวิณฺณาณา

วิปากา จ อรูปิสฺ.

๑๕๐. สฬฺเพสฺ สนฺธิจิตฺตณฺจ

จฺติจิตฺตณฺจารทโต

น กโรนฺติ ติกิจฺจานิ

อิม โสฬส มานสา.

และจิตที่หาอาสวะมิได้ ๘ จิตตูปบาท
เหล่านี้มีกิจ ๒ แน่นอน คือ ทำรูป
ทั้งหลายให้ตั้งขึ้น ให้สำเร็จอิริยาบถ
แต่ไม่ทำให้ถึงการเคลื่อนไหว(ไม่ทำ
วิญญูติให้เกิด).

๑๔๘-๑๕๐. จิต ๑๙ เหล่านี้ คือ วิปากใน
ภูมิ ๒ (กามภูมิ รูปภูมิ) เว้นวิญญาณ
๑๐ (เหลือ ๑๔) และกิริยามโนธาตุ
ย่อมทำรูปทั้งหลายให้ตั้งขึ้น ย่อมไม่
กระทำกิจ ๒ อย่างนอกนี้ วิญญาณ ๕
สองฝ่ายอีกครั้งหนึ่ง และวิปากใน
อรูปภูมิทั้งหลาย ปฏิสนธิจิตของสัตว์
ทั้งปวง และจฺติจิตฺตของพระอรหันต์
จิตรวม ๑๖ อย่างเหล่านี้ ย่อมไม่
กระทำกิจทั้ง ๓.

ดร.เลิศลักษณ์ ส.บุรุษพันธ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๑๕๑. เอกทวิติจกฺกุฐาน-

ปถจฺกุฐานปฺปเกทโต

ปถจฺจา จิตฺตมกฺขาสี

ปถจฺนินฺมมฺลโลจฺโน.

๑๕๒. กุสลากุสลา สฬฺเพ

จิตฺตูปฺปทา มหาภิรียา

มทกฺคตา ภิรียา เจว

จตุตาโร ผลมานสา.

๑๕๓. สฬฺเพว ปถจฺปถฺจาส

นินฺปฺปถฺเจน สตุฏฺณา

ชวณฺฐานโตเยว

เอกฺกุฐานเน นียามิตา.

๑๕๔. ปฺน เทวปถฺจฺวิญฺญาณา

ทสฺสเน สวเน ตถา

ฆายเน สายเน จาเน

มุสฺสเน ปฏฺปิภฺรียา.

๑๕๕. มโนธาตฺตักฺกึ จาเน

อวาชฺชนฺฐาน

๑๕๑. พระพุทธเจ้าผู้ทรงมีพระจักขุ ๕ อัน

ปราศจากมลทิน ได้ตรัสจัดไว้เป็น

๕ อย่าง โดยประเภทแห่งจิตที่มีฐาน

(กิจ) เดียว จิตที่มีฐาน ๒ จิตที่มีฐาน

๓ จิตที่มีฐาน ๔ และจิตที่มีฐาน ๕.

๑๕๒-๑๕๓. จิตตูปบาททั้งหลายทั้งปวง ที่

เป็นกุศลและอกุศล (๓๓) มหาภิรียา

(และหสิตูปบาทรวม ๙) มหัทคต-

ภิรียา (๙) ผลจิต ๔ ทั้งหมดรวม

๕๕ นั้นเทียว พระศาสดาผู้ทรงหา

ธรรมเครื่องเน้นซำมิได้ ทรงกำหนด

ไว้ในฐานเดี่ยวย โดยชวนฐานเท่านั้น.

๑๕๔-๑๕๕. อย่างนั้นเหมือนกัน ทรงกำหนด

วิญฺญาณ ๕ สองฝ่ายไว้อีกในหัสสน-

ฐาน ในสวณฺฐาน ในฆายนฺฐาน ใน

สายนฺฐาน ในมุสฺสนฺฐาน ตามลําคับ

มโนธาตฺ ๓ ทรงกำหนดไว้ใน

อวาชฺชนฺฐาน ในสํมฺปฏิจฺจนฺฐาน

ดร.เลิศลักษณ์ ส.บุรุษพัฒน์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อฏฐสฏฐิ ภาวนุเตเต
เอกภูจานิกตี คตา.

จิตตูปบาทรวม ๖๔ เหล่านี้ เป็นอัน
ทรงกระทำให้มีความเป็นจิตที่มีฐาน-
เดียวไว้.

๑๕๖. ปุน ทูวิภูจานิกิ นาม
จิตตทวยมทุรีตี
โสมนสสุตตุตี ปณจ-
ทวาเร สันตีรณิ สียา.

๑๕๖-๑๕๘. อีกครั้งหนึ่ง ตรัสว่า จิต ๒ ชื่อ
ว่า เป็นจิตที่มีฐาน ๒ คือ สันตีรณะที่
ประกอบด้วยโสมนัส ฟังเป็นจิตที่มี
สันตีรณฐานทางทวาร ๕ ฟังเป็นจิต
ที่มีตทวารัมมณฐานทางทวาร ๖ เมื่อมี
อารมณ์ที่มีกำลัง อย่างนั้นเหมือนกัน
ไวภูฐัพพนจิต ย่อมเป็นจิตที่มี
ไวภูฐัพพนฐานทางทวาร ๕ และรวม
ทั้งเป็นจิตที่มีอวัชชนฐาน นี้ถึง
อารมณ์ทั้งปวงทางมโนทวาร ก็จิตทั้ง
๒ นี้ ชื่อว่า เป็นจิตที่มีฐาน ๒.

๑๕๗. ตทารมมณิ ฉทวาเร
พลวารมมณเ สติ
คตา ไวกุจวนิ โหติ
ปณจทวาเรสุ ไวกุจโว?

๑๕๘. มโนทวาเรสุ สพุเพส
โหติ อวชฺชนมฺปิ^๑ จ
อิที ทูวิภูจานิกิ นาม
โหติ จิตตทวยํ ปน.

๑๕๙. ปฏิสนธิวากุสสุ
จติยา ฐานโต ปน

๑๕๙. ส่วนมหัคคตวิปาก ๙ เหล่านั้น ตรัส
ว่า เป็นจิตตูปบาทที่มีฐาน ๓ โดย

^๑ ฉ. ไวกุสโโพ.

^๒ ฉ. อวชฺชนํ ปน.

มหคคตวิปากา เต
 นว จิตฺตานิกา มตา.

ฐานแห่งปฏิสนธิ ภาวังก์ จุตี.

๑๖๐. อฏฺฐ กามา มหาปากา
 ปฏิสนฺธิภาวคฺโต
 ตถารมฺมโต เจว
 จุตฺตานวเสน จ.

๑๖๐-๑๖๓. นักปราชญ์พึงแสดงไข่ว่า จิต ๘
 คือกามาวจรมหาวีปาก ๘ เป็นจิตที่มี
 ฐาน ๔ โดยปฏิสนธิฐาน ภาวังก์ฐาน
 โดยตถารัมมฐาน และโดยเกี่ยวกับ
 จุตฺตานันนํเทยว. จิตทั้ง ๒ นี้ คือ
 สันตීรณะที่สหคคตด้วยอุเบกขา ๒ ซึ่ง
 เป็นกุศลวิปากและอกุศลวิปาก ครัส
 ว่าเป็นจิตที่มีฐาน ๔ คือ พึงเป็นจิตที่
 มีสันตīรณฐานทางทวาร ๕ และถึง
 ความเป็นจิตที่มีตถารัมมฐาน ทาง
 ทวาร ๖ เมื่อมีอารมณ์ที่มีกำลัง และ
 โดยเกี่ยวกับปฏิสนธิฐาน ภาวังก์ฐาน
 จุตฺตาน.

๑๖๑. จตฺตานิกิจตฺตานิ
 อฏฺฐ โหนตฺติ นิตฺติเส
 กุสลากุสลปากํ ตู
 อุเบกฺขาสหิตํ ๑ หวยํ.

๑๖๒. สนฺตīรณํ ภาเว ปณฺจ-
 ทฺวาเร ฉทฺวาริเกสุ จ
 ตถารมฺมคํ ยาทิ
 พลวารมฺมเณ สติ.

๑๖๓. ปฏิสนฺธิภาวคฺคานํ
 จุตฺตานวเสน จ
 ปณฺจจฺตานิกิจตฺตุนฺติ
 อิทํ หวยมฺหีริคํ.

^๑ ฉ. . . .สหคคตหวยํ.

๑๖๔. ปณฺจกิจฺจํ ทฺวํ ยํ จิตฺตํ
 จตฺตกิจฺจํ ปนฺนุสํกํ
 ติกิจฺจํ นวํ ทฺเว ตู
 ทฺวิกิจฺจา เสสเมกํ.

๑๖๔. จิต ๒ มีกิจ ๕ ส่วนจิต ๔ มีกิจ ๔
 จิต ๙ มีกิจ ๓ จิตตูปบาท ๒ มีกิจ ๒
 จิตที่เหลือ มีกิจเดียว.

๑๖๕. ภวํคฺวาชฺชชนฺดเจว
 ทสฺสนํ สมนฺปฏิจฺจนํ
 สนฺตีรณํ โวฏฺฐาณํ
 ชวนํ ภวตี สตฺตมํ.

๑๖๕-๑๖๖. จิตนั้น ย่อมเป็นภวังค์ อาวัชชนะ
 ทสฺสนะ สมนฺปฏิจฺจนะ สันตีรณะ
 โวฏฺฐัพพะณะ และชวณะซึ่งเป็นที ๑
 ย่อมมี ๖ อย่าง โดยประเภทแห่ง
 วิญญาณ ๖ ย่อมมี ๑ อย่าง โดย
 ประเภทแห่งวิญญาณาตฺต ๑.

๑๖๖. ฉพฺพิธํ โทตี ตํ ฉนฺนํ
 วิณฺณยานํ ปภทฺโต
 สตฺตธา สตฺตวิณฺณาน-
 ธาตุนนฺจ^๑ ปภทฺโต.

๑๖๗. เอเกการมฺมณํ ฉกํ
 ปณฺจารมฺมณภทฺโต
 ฉพฺหารมฺมณโต เจว
 โทตี อฏฺฐวิธํ มโน.

๑๖๗. จิตย่อมมี ๘ อย่าง คือ จิต ๖ ซึ่งมี
 อารมณ์แต่ละอย่าง โดยประเภทแห่ง
 จิตที่มีอารมณ์ ๕ และโดยเป็นจิตที่มี
 อารมณ์ ๖ นั้นเทียว.

^๑ ฉ. ...ธาตุนํ ตู ปภทฺโต.

๑๖๘. ตตฺถ เทวปถจวิญญาณา
โหนติ เอเกกโคจรา
รूपารมฺมณิกา เทว ตุ
เทว เทว สหฺทาทีโคจรา.
๑๖๙. สหฺพํ มหคฺคตํ จิตฺตํ
ปถจาภินฺดาวิวชฺชิตํ
สหฺพํ โลกุตฺตรณฺเจติ
เอเกการมฺมณํ ภเว.
๑๗๐. เอเกการมฺมณํ จกฺก-
มิทํ เณยฺยํ วิภาวึนา
ปถจารมฺมณิกํ นาม
มโนธาตฺตํ^๑ ภเว.
๑๗๑. กามาวจรจิตฺตานิ
จตฺตาฬีสํ ตเดกํ
อภิณฺยานิ จ สหฺพานิ
จพารมฺมณิกานิ.
๑๖๘. ในจิตนั้น วิญญาณ ๕ สองฝ่าย ย่อม
เป็นจิตตูปบาท ที่มีอารมณ์แต่ละอย่าง
คือ จิตตูปบาท ๒ มีรูปเป็นอารมณ์
จิตตูปบาทพวกละ ๒ ละ ๒ มีเสียง
เป็นต้นเป็นอารมณ์.
๑๖๙. มหคคตจิตทั้งหมดวันอภิญา ๕ และ
โลกุตตรจิตทั้งหมด ฟังเป็นจิตที่มี
อารมณ์แต่ละอย่าง.
๑๗๐. ท่านผู้มีปกติเจริญปัญญา ฟังทราบว่
นี่คือจิต ๖ ที่มีอารมณ์แต่ละอย่าง
มโนธาตุ ๓ ฟังเป็นจิต ชื่อว่า
มีอารมณ์ ๕.
๑๗๑. กามาวจรจิต ๔๑ และอภิญาทั้งหมด
ก็อย่างนั้นเหมือนกัน ชื่อว่า เป็นจิต
ที่มีอารมณ์ ๖.

^๑ ฉ. มโนธาตฺตตฺตยํ.

๑๑๒. จิตต์ นวิธิ โหติ
 สุตตวิญญาธาคุส.
 ปจฺฉิมฉฺจ ทิธา กตุวา
 กุสลากุสลาหิโต.

๑๑๒. จิตย์อมี ๙ อย่าง เพราะทำวิญญาธ-
 ธาคุสศท่ายในวิญญาธาคุ ๑ ให้เป็น
 ๓ อย่าง โดยเป็นกุสล อกุสล เป็นต้น.

๑๑๓. ปุณฺณปุณฺณวเสเนว
 วิปากกฺกรียเภทโต
 ฉสฺสคฺคตวิโร เกโท
 มโนวิญญาธาคุยา.

๑๑๓. มโนวิญญาธาคุมีประเภท ๑๖ อย่าง
 โดยเกี่ยวกับเป็นกุสล อกุสล และ
 โดยประเภทแห่งวิปากและกิริยา.

๑๑๔. มโนธาคุ ทฺวิธา กตุวา
 วิปากกฺกรียเภทโต
นวธา ปุพฺพคฺคเตหิ
ทสฺธา โหติ^๑ มานสี.

๑๑๔. เพราะทำมโนธาคุให้เป็น ๒ อย่าง
 โดยแตกเป็นวิปากและกิริยา จิต
๙ อย่างจากที่กล่าวแล้วข้างต้น จึง
 เป็น ๑๐ อย่าง.

๑๑๕. ธาคุทฺหุยํ ทิธา กตุวา
 ปจฺฉิมิ ปน ปณฺธิโต
เอกาทสฺสวิธิ จิตฺตํ
 โหตีติ ปริทีปเย.

๑๑๕. บัณฑิตพึงแสดงว่า จิตย์อมี ๑๑ อย่าง
 เพราะทำธาคุ ๒ สุตท่าย (แต่ละ
 ธาคุ) ให้เป็น ๓ อย่างได้อีก.

^๑ โป. โหนติ มานสา.

๑๑๖. มโนวิญญานธาตุภูมิ
 กุสลากุสลาทิโต
 จตุธา วิภชิตฺวาน
 วเท ทฺวาทสธา จิตฺ^๑

๑๑๗. ภเว จุทฺทสธา จิตฺตํ
 จุทฺทสฺสฺฐานภทโต
 ปฏิสนฺธิภวํกุสล
 จติยวชฺชนสฺส จ.

๑๑๘. ปณฺจนฺนํ ทสฺสนาทีนํ
 สมฺปฏฺิจฺจนเจตโส
 สนฺตีรณสฺส โวฏฺฐพฺพ-
 ชวนานํ วเสน จ.

๑๑๙. ตทารมฺมณจิตฺตสฺส
 ตเถว ฐานภทโต
 เอวํ จุทฺทสธา จิตฺตํ
 โทตีติ ปริทีปเย.

๑๑๖. นักปราชญ์ ฟังกล่าวจิตที่ตั้งอยู่ว่ามี
๑๒ อย่าง เพราะจำแนกแหม่มโน-
 วิญญานธาตุ เป็น ๔ อย่างโดยเป็น
 กุศล อกุศล เป็นต้น.

๑๑๗-๑๑๙. จิตทั้งหมด ๑๔ อย่าง โดยประเภท
 แห่งฐาน ๑๔ โดยเกี่ยวกับปฏิสนธิ
 ภวังค์ จุติ และอวชขณะ โดยเกี่ยว
 กับกิจ ๔ มีทสสนะเป็นต้น โดยเกี่ยว
 กับเป็นจิตที่มีกิจ คือ สมฺปฏฺิจฺจนะ
 สันตีรณะ โวฏฺฐพฺพณะ และชวณะ
 และโดยเกี่ยวกับเป็นจิตที่มีกิจ คือ
 ตทารมฺมณะ โดยนัยเดียวกันนั้นเกี่ยว
 นักปราชญ์ฟังแสดงว่าจิตมี ๑๔ อย่าง
 ตามประการที่กล่าวมานี้เถิด.

^๑ โป. จิตตํ.

๑๘๐. ภูมิบุคคลนาค๑๒
 วเสน จ ปวตฺติโต
พทุธา ปนิตฺ จิตฺตํ
 โทตีติ จ วิภาวเย.

๑๘๐. อนึ่ง นักปราชญ์พึงแสดงว่า จิตนี้มี
หลายอย่าง : โดยความเป็นไปโดย
 เกี่ยวกับความต่างกันแห่งภูมิ และ
 ความต่างกันแห่งบุคคล.

๑๘๑. เอกวิธาตินเย ปนิมสมึ
 โย กุสโล มติมา อธิ ภิกฺขุ
 ตสฺสภิกฺขมมคตา ปน อตุถา
 หตฺถคตามลกา วิย โทนติ.

๑๘๑. ก็ภิกษุในพระศาสนานี้ รูปใด มีปัญญา
 ฉลาดในเอกวิธานี้ สำหรับ
 ภิกษุรูปนั้น อรรถทั้งหลายแห่ง
 พระอภิธรรม ก็ย่อมเป็นเหมือนผล-
 มะขามป้อมที่อยู่ในเงื่อมมือ ฉะนั้น.

อิติ อภิธมฺมวาทาเร เอกวิธาติ-
 นิทฺเทโส นาม
 จตฺตุโถ ปรีจฺเจโท.

ปรีจเจที่ ๔ ชื่อว่า เอกวิธาติ-
 นิทเทสในอภิธัมมวาทาร
 จบแล้วโดยประการฉะนี้.

๑๑. ...นาค๑๒...

๕. ปณฺจมปริจฺเจท

ภุมฺมิปุคฺคฉจิตฺตูปตฺตนิหเทส

๑๘๒. อิติ ปริ ปวกฺขามิ
 พุทธิวพุทธิกรํ นยํ
 จิตฺตานิ ภุมฺมึสฺสูปตฺตํ
 ปุคฺคลานิ วเสน จ.
๑๘๓. เทวา เจว มนุสฺสา จ
 จตฺสฺโส ปายภุมฺมियो^๑
 คติโย ปณฺจ นินฺทิตฺวา
 สตฺตนา ตฺ ตโย ภาว.
๑๘๔. ภุมฺมियो ตตฺถ ตึเสว
 ตาสฺ ตึเสว ปุคฺคลา
 ภุมฺมึเสว ตาสฺ อูปฺปนา
 สพุเพ จ ปน ปุคฺคลา.
๑๘๕. ปฏิสฺนธิจิตฺตานิ
 วเสนฺกนฺวีสติ

๕. ปริจฺเจทที่ ๕

ภุมฺมิปุคฺคฉจิตฺตูปตฺตนิหเทส

๑๘๒. อนึ่งต่อจากนี้ไป ข้าพเจ้าจะขอกล่าว
 นัยที่สร้างความจริงแห่งความรู้ คือ
 ความอุปติแห่งจิตทั้งหลาย ในภุมมิตั้ง
 หลาย โดยเกี่ยวกับบุคคลทั้งหลาย.
๑๘๓. พระศาสดาทรงแสดงคติไว้ ๕ คือ
 เทวดา ๑ มนุษย์ ๑ อบายภุมมิ ๔^๑
 ทรงแสดงภพไว้ ๓.
- ๑๘๔-๑๘๖. ในภพ ๓ นั้น มีภุมมิ ๓๐ เท่านั้น
 บุคคลผู้เกิดขึ้นในภุมมิเหล่านั้นก็มี ๓๐
 เหมือนกัน ก็แลบุคคลทั้งหมดที่เกิดขึ้น
 ในภุมมิเหล่านี้ ชื่อว่า มี ๑๕ จำพวก
 ด้วยอำนาจแห่งปฏิสนธิจิต อนึ่งชื่อว่า
 ปฏิสนธินี้ พระศาสดาทรัสว่า มี

^๑ ฎีกายมฺปิ ปสฺสิตพฺพํ, ม. จตฺสฺโส-
 ปายภุมฺมियो, ฉ. ตึสฺสวาปายภุมฺมियो.

^๑ ฉ. ตึสฺสวาปายภุมฺมियो - อบายภุมมิ ๓
 เท่านั้น.

ปฏิสนธิ จ นามเสา
ทพพิธา สมุทธีรตา.

๑๘๖. อจิตตกา สจิตตกา จ
อสนถกัณมจิตตกา
เสสา สจิตตกา เณยยา
สา ปเนกุนวีสติ.

๒ อย่าง คือปฏิสนธิที่ไม่มีจิต และ
ปฏิสนธิที่มีจิต ปฏิสนธิของพวกอสัญญ์-
พรหม เป็นปฏิสนธิที่ไม่มีจิต ปฏิสนธิ
ที่เหลือ บัณฑิตพึงทราบว่าเป็นปฏิสนธิ
ที่มีจิต ก็ปฏิสนธิที่มีจิตนั้น มี ๑๙.

๑๘๗. ปฏิสนธิวิเสเนว
โหนติ วีสติ บุคฺคลา
อิธ จิตฺตาทิการตฺตทา
อจิตฺตทา น จ อุตฺตฺฐา.

๑๘๗. บุคคลมี ๒๐ จำพวก ด้วยอำนาจแห่ง
ปฏิสนธิอันเกี่ยว ก็ในอภิการนี้
ข้าพเจ้ามิได้ยก (มิได้กล่าว) ปฏิสนธิ
ที่ไม่มีจิต เพราะเป็นอภิการแห่งจิต.

๑๘๘. อเหตุทฺวิติเหตุติ
บุคฺคลา ทิวิธา สียุํ
อริยา ปน อญฺจาทิ
สพฺเพ เอกาทสรีรตา?

๑๘๘. บุคคลพึงมี ๓ จำพวก คือ อเหตุก-
บุคคล (บุคคลผู้ไม่มีเหตุ) ทวิเหตุก-
บุคคล (บุคคลผู้มีเหตุ ๒) และ
ติเหตุกบุคคล (บุคคลผู้มีเหตุ ๓)
ส่วนพระอริยบุคคลมี ๘ จำพวก พระ
ผู้มีพระภาคตรัสบุคคลทั้งหมดไว้ ๑๑
จำพวก ตามประการดังกล่าวมานี้.

๑ ฉ. เอกาทเสริรตา.

ดร.เลิศลักษณ์ ส.บุรุษพัฒน์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๑๘๙. เอเตสฺมฺปน สฺพเพสฺ
 ปุคฺคฺลानํ ปภทฺโต
 จิตฺตานํ ภูมีสุปฺปตฺติ
 ภณฺโต^๑ เม นิโพธถ.

๑๙๐. ตีสุภูมีสุ^๒ จิตฺตานิ
 กติ ชายนฺติ เม ว
 จุทฺทเสตานิ^๓ จิตฺตานิ
 โทนฺติ สฺพพาสฺ ภูมีสุ.

๑๙๑. สทา วีสติ จิตฺตานิ
 กามเยว ภเว สियฺ
 ปณฺจ รูปภเว^๔ สियฺ
 จตฺตาเรว อรูปสุ.

๑๙๒. กามรูปภเวเสว
 อฏฺฐารส ภวนฺติ ทิ
 ทฺวาจตฺตาฬีส จิตฺตานิ
 โทนฺติ ตีสุ ภเวสุวปี.

๑๘๙. ก็เมื่อข้าพเจ้าจะกล่าวความอุปบัติแห่ง
 จิตทั้งหลาย ในภูมิทั้งหลาย โดย
 ประเภทแห่งบุคคลทั้งปวงเหล่านี้ ก็
 ขอท่านทั้งหลายจงรู้ (จงฟัง) เกิด.

๑๙๐. จิตเท่าไร ย่อมเกิดได้ในภูมิ ๓๐ ขอ
 ท่านจงบอกข้าพเจ้า จิต ๑๔
 เหล่านี้^๑ ย่อมเกิดในภูมิทั้งหลาย
 ได้ทุกภูมิ.

๑๙๑. จิต ๒๐ ฟังมีในกามภพเท่านั้น ตลอด
 กาลทุกเมื่อ จิต ๕ ฟังมีในรูปภพ
 เท่านั้น จิต ๔ ฟังมีในภูมิที่ไม่มีรูป
 ทั้งหลายเท่านั้น.

๑๙๒. อนึ่ง จิต ๑๘ ย่อมมีในกามภพและ
 รูปภพเท่านั้น จิต ๔๒ ย่อมมีในภพ
 ทั้ง ๓.

^๑ คณโต (ปฺราณฐีกาย).

^๒ ตีสุ ภูมีสุ (ปฺราณฐีกาย).

^๓ ฉ. จุทฺทเสว ตฺ จิตฺตานิ. ^๔ ฉ. รูปภเวเยว.

^๑ ฉ. จุทฺทเสว ตฺ จิตฺตานํ - จิต ๑๔
 เท่านั้น.

๑๘๓. จเปตฺวา ปน สฺพเพสํ
 จตฺสฺโสปายญฺมฺมโย
 เตรเสว จ จิตฺตานิ
 โทนฺติ ฉพฺพีสญฺมฺมิสฺสุ.

๑๘๓. ส่วนจิต ๑๓ เท่านั้น ย่อมมีแก่บุคคล
 ทั้งปวงในภูมิ ๒๖ ยกเว้นอบายภูมิ ๔.

๑๘๔. อปรานิ จตฺสฺโสปี
 จเปตฺวารูปญฺมฺมโย
 จิตฺตานิ ปน ชายนฺติ
 ฉ จ ฉพฺพีสญฺมฺมิสฺสุ.

๑๘๔. ส่วนว่าจิตอื่นอีก ๖ ย่อมเกิดในภูมิ
 ๒๖ ยกเว้นอรุณภูมิทั้ง ๔.

๑๘๕. สุตฺถาวาสิกเทวานํ
 จเปตฺวา ปณฺจ ญฺมฺมโย
 ปณฺจ จิตฺตานิ ชายนฺเต
 ปณฺจวิสฺตฺมฺมิสฺสุ.

๑๘๕. จิต ๕ ย่อมเกิดในภูมิ ๒๕ ยกเว้น
 ภูมิ ๕ ของพวกเทวดาผู้อยู่ในชั้น
 สุตฺถาวาส.

๑๘๖. อปรานิ ทฺเว โทนฺติ
 ปณฺจวิสฺตฺมฺมิสฺสุ
 จเปตฺวา เนวสณฺณญ
 จตฺสฺโสปายญฺมฺมโย.

๑๘๖. จิต ๒ อย่างอื่นอีก ย่อมมีในภูมิ ๒๕
 ยกเว้นอบายภูมิ ๔ และเนวสณฺณญา-
 นาสณฺญาตณฺภูมิ.

๑๘๗. เทวปี จิตฺตานิ ชายนฺติ
 จตฺวิสฺตฺมฺมิสฺสุ

๑๘๗. จิตแม้ ๒ ย่อมเกิดได้ในภูมิ ๒๕ ยก
 เว้นอบายภูมิ ๔ อากิญจัญญายตณฺภูมิ

ดร.เลิศลักษณ์ ส.บุรุษพัฒน์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อาภินิหารจณฺเฑ นิวสณฺณจ
จเปตฺวาปายภฺมฺมโย.

และเนวสณฺณานาสณฺณายตนภฺมฺม.

๑๙๘. อปายภฺมฺมโย หิตฺวา
ติสฺโส อารุปรภฺมฺมโย
เทวเยว ปน จิตฺตานิ
โหนติ เตวีสภฺมฺมิสุ.

๑๙๘. ส่วนว่าจิต ๒ นั้นเพียว ย่อมมีในภฺมฺม
๒๓ ละเว้นอบายภฺมฺมทั้งหลาย และ
อรุปรภฺมฺม ๓.

๑๙๙. อรุเป จ อปาเย จ
จเปตฺวา อภฺจ ภฺมฺมโย
เอกาทสฺวิธํ จิตฺตํ
โหติ ทฺวาวีสภฺมฺมิสุ.

๑๙๙. จิต ๑๑ อย่าง ย่อมมีในภฺมฺม ๒๒ ยก
เว้นภฺมฺม ๔ คืออรุปรภฺมฺม และอบายภฺมฺม
ทั้งหลายเสีย.

๒๐๐. สุตฺถาวาเส อปาเย จ
จเปตฺวา นว ภฺมฺมโย
เอกวีสาสุ นิจฺจภฺมิ
จตฺตาเรว ภฺวานติ หิ.

๒๐๐. ก็จิต ๔ เท่านั้น ย่อมมี แม้เป็นประจำ
ในภฺมฺม ๒๑ ยกเว้นภฺมฺม ๙ คือสุตฺถาวาส
และอบายทั้งหลาย.

๒๐๑. เอกํ สุตฺตรสเสว
จิตฺตํ ชายติ ภฺมฺมิสุ
สุตฺถาวาเส จเปตฺวา ตุ
อปายารุปรภฺมฺมโย.

๒๐๑. จิต ๑ ย่อมเกิดในภฺมฺม ๑๑ เท่านั้น
ยกเว้นสุตฺถาวาส อบาย และอรุปรภฺมฺม
ทั้งหลาย.

ดร.เลิศลักษณ์ ส.บุรุษพัฒน์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๒๐๒. ทูวาทเสว ตู ชายนฺเต
เอกาทสฺส ภูมิสุ
จเปตฺวา ปน สฬฺหาปิ
ภูมิโย ทิ มหคฺคตา.
๒๐๒. ส่วนว่าจิต ๑๒ นั้นเที่ยว ย่อมเกิดใน
ภูมิ ๑๑ ยกเว้นมหัคคตภูมิแม้ทั้งหมด.
๒๐๓. กามาวจรเทวานํ
มนุสฺसानํ วเสน ตู
อภฺร จิตฺตานิ ชายนฺเต
สทา สตฺตสฺส ภูมิสุ.
๒๐๓. จิต ๘ ย่อมเกิดในภูมิ ๑ โดยเกี่ยว
กับผู้เป็นเทวดาชั้นกามาวจร และ
มนุษย์ทั้งหลาย ตลอดกาลทุกเมื่อ.
๒๐๔. ปญฺจมนฺชฺชานปาเกโก
ชายนฺเต จสฺ ภูมิสุ
จตฺตารี ปน จิตฺตานิ
ทีสฺส ทีเสว ภูมิสุ.
๒๐๔. ปัญจมนานวิบาก ๑ ย่อมเกิดในภูมิ ๖
ส่วนจิต ๔ ย่อมเกิดในภูมิละ ๓ ๆ.
๒๐๕. จตฺตารี ปน จิตฺตานิ
โทนฺติ เอกกฺกภูมิสุ
อรูปาวัจรปาทานํ
วเสน ปรีทึเปเย.
๒๐๕. ส่วนจิต ๔ คืออรูปาวัจรวิบาก ย่อมมี
ในภูมิแต่ละภูมิ บัดนี้พึงแสดงจิตตูป-
บาทในภูมิทั้งปวง ตามประการคัง-
กล่าวมานี้เถิด.
๒๐๖. กุสลากุสลา กามเ
เตสึ ปากา อเหตุกา.
- ๒๐๖-๒๐๗. จิต ๓๗ อย่างนี้ ก็อกุศลและ
อกุศลในกาม (๒๐) วิบากที่เป็น

ดร.เลิศลักษณ์ ส.บุรุษพัฒน์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

- อาวชชทวยณฺจาทิ
สตุตฺตีเสว มานสา.
๒๐๗. นรกาที่สุวาเยสุ
จตุสฺปิ จ ชายเร
เทวปณฺณาสาวเสสานิ
นุปฺปชฺชนฺติ กทาจิปิ.
๒๐๘. กาเม เทวมฺนุสฺสานิ
นว ปากา มหคฺคตา
เนว ชายนฺติ ชายนฺติ
อสีติ ททยา สทา.
๒๐๙. กาเม อฏฺฐ มหาปากา
โทมนสฺสทวยมฺปิ จ
ตถา ฆานาทีวณฺณาคุ-
ตฺถิ ปากา อปฺปณฺชา.
๒๑๐. นตฺถิ อารุปฺปปากา จ
รูปาวจรณฺมียํ
อิมเหติ สท จิตฺเตหิ
ตโย มคฺคา ผลทวยํ.
- อเหตุกะแห่งกุศล และอกุศลเหล่านั้น
(๑๕) และอวชชนะทั้ง ๒ ดังนี้นั้น-
เทียว ย่อมเกิดได้ในอบายภูมิทั้ง ๔
มีนรกเป็นต้น จิตที่เหลือ ๕๒ ย่อม
เกิดขึ้นไม่ได้เลย แม้ในกาลไหน ๆ.
๒๐๘. มหคคตวิปาก ๙ ย่อมเกิดแก่พวก-
เทวตาและมนุษย์ทั้งหลาย ในกามไม่
ได้เลย จิต ๘๐ ย่อมเกิดได้ตลอด
กาลทุกเมื่อ.
- ๒๐๙-๒๑๐. มหาวิปากในกาม ๘ รวมทั้งจิตที่
สหระคด้วยโทมนัสทั้ง ๒ อนึ่งวิญญาณ
๓ มีฆานวิญญาณเป็นต้น วิปากที่เกิด
จากอกุศล (๑) และอรูปวิปากทั้ง-
หลาย (๔) ย่อมไม่มีในรูปาวจรภูมิ.
มรรค ๓ ผล ๒ พร้อมกับจิต (รวม
๒๔) เหล่านี้ จิตตูปบาทที่ประกอบ
ด้วยทิวฐิ ๔ รวมทั้งจิตที่ประกอบด้วย

ดร.เลิศลักษณ์ ส.บุรุษพัฒน์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๒๑๑. จตุตาโร ทัฏฐิสัญญตฺตา
 วิจิจฺจายุตฺตมฺปิ จ
 จตุตาโร ญฺเฏฐิมฺมา ปากา
 สุตฺถาวาเส น ลพฺภเว^๑
๒๑๒. เสสานิ เอกปณฺณาส
 จิตฺตานิ ปน ลพฺภเว^๑
 รุปราวจริกา สพฺเพ
 วิปากา กามชาตฺตยา.
๒๑๓. โทมนสฺสาหิมฺกุโก จ
 กริยา จ เทว อเหตุกา
 เตจฺจตฺตาฬีส จิตฺตานิ
 นตฺถิ อารุปรุภฺมิมิ^๒
๒๑๔. เอวํ ภูมिवเสเนว
 จิตฺตูปัตฺตตี วิภาวเย
 ตถา เอกาทสฺสนมฺปิ
 ปุคฺคลานํ วเสน จ.
๒๑๕. นักปราชญ์ พึงแสดงความอุบัติแห่งจิต
 โดยเกี่ยวกับภูมินั้น เทียวตามประการ
 ที่ข้าพเจ้ากล่าวมานี้ เกิด อย่างนั้น
 เหมือนกัน พึงแสดงความอุบัติแห่งจิต
 โดยเกี่ยวกับบุคคลทั้ง ๑๑ จำพวก
 ด้วยเกิด.

^๑ ก. สมภเว.

^๒ ฎีกาย. อรูปภูมิมิ.

๒๑๕. กุศลากุศลลา กามเม
 เตสึ ปากา อเหตุกา
 อวชฺชนทวณฺจาทิ
สตุตตีเสว มานสา.
 ๒๑๖. อเหตุกสุส สตุตสุส
 ชายนฺเต ปณฺจภูมิสสุ
 เทวปณฺญาสวเสสานิ
 น ชายนฺติ กทาจิปิ.

๒๑๗. อเหตุกสุส วุตฺเตหิ
 กามปากา ทุเหตุกา
 ทุเหตุกสุส ชายนฺเต
จตุตทาฬีสึ ตถกกั.

๒๑๘. สพุเพ มหคฺคตา เจว
 สพุเพ จ อนาสวา
 ทิเหตุกา วิปากา จ
 กามเม นว กุริยาปิ จ.

๒๑๙. ทุเหตุโน น ชายนฺติ
จตุตทาฬีสึ ตภาฏฺฐ จ.

๒๑๕-๒๑๖. จิต ๓๗ อย่างนี้ คือ กุศลและ
 อกุศลในกาม (๒๐) วิชาที่เป็น
 อเหตุกะแห่งกุศลและอกุศล เหล่านี้
 (๑๕) และอาวัชชนะทั้ง ๒ ตั้งนี้
 นั้นเที่ยว ย่อมเกิดแก่อเหตุกสัตว์ ใน
 ภูมิ ๕ จิตที่เหลือ ๔๒ ย่อมเกิดไม่ได้
 เลย แม้ในกาลไหน ๆ.

๒๑๗. อย่างนั้นเหมือนกัน จิต ๔๑ คือกาม-
 วิชาที่เป็นทวิเหตุกะ (๔) พร้อมกับ
 จิต(อีก ๓๗) ที่ได้กล่าวไว้สำหรับ
 พวกอเหตุกสัตว์ ย่อมเกิดแก่พวกทวิ-
 เหตุกสัตว์.

๒๑๘-๒๑๙. อนึ่งอย่างนั้นเหมือนกัน จิต ๔๔
 คือ จิตศุบบาทที่เป็นมหัคคตะทั้งหมด
 (๒๗) รวมทั้งจิตศุบบาทที่หาอาสวะ
 มิได้ทั้งหมด (๔) วิชาที่เป็น
 ทิเหตุกะ (๔) และแม็กิริยาในกาม
 ๔ ย่อมไม่เกิดแก่ทวิเหตุกสัตว์ จิต ๔๔

ดร.เลิศลักษณ์ ส.บุรุษพัฒน์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

- กามาวจรสตฺตสฺส
 ตีเหตุปฏิสนฺธิโน.
๒๒๐. ปุณฺณชฺชนสฺส ชายนฺเต
จตุปณฺณาส มานสา
 ทเหตุกสฺส^๑ วุตฺตานิ
จตุตาฬีสี ตถกกั.
๒๒๑. จตุตาโร ฌาณสํยุตฺตา
 วิปากา กามธาคฺชยา
 รูปารูเปสฺส ปุณฺณานิ
จตุปณฺณาส มานสา.
๒๒๒. ปุณฺณชฺชนสฺส ชายนฺเต
 ปณฺจตีส น ชายนเร
 ฉเทเวสฺส มนุสฺเสสฺส
 โสตาปนฺนสฺส เทหิโน.
๒๒๓. ปณฺณาเสวสฺส จิตฺตานิ
 ชายนฺตตี วิวิทฺทิสเ
 นวตีเสว จิตฺตานิ
 นุปฺปชฺชนตตี ทิปเย.
- ย่อมเกิดแก่ปุณฺณชฺชนผู้เป็นกามาวจรสัตว์
 มีปฏิสนธิเป็นติเหตุกะ อนึ่ง จิต ๕๔
 คือจิต ๕๑ ที่ได้กล่าวไว้สำหรับ
 ทวีเหตุกสัตว์ วิปากในกามธาตุที่
 ประกอบด้วยญาณ ๔ กุศลจิตในรูปธาตุ
 และอรุปรธาตุ (๘) ย่อมเกิดแก่ผู้เป็น
 ปุณฺณชฺชน (ผู้เป็นติเหตุกสัตว์ในกาม)
 จิต ๓๕ ย่อมเกิดไม่ได้ บัดนี้พึงชี้แจง
 ว่า จิต ๕๐ นั้นเทียว ย่อมเกิดแก่
 สัตว์ผู้เป็นพระโสคาบัน ในเทวดา ๖
 และในมนุษย์ทั้งหลาย พึงแสดงว่าจิต
 ๓๕ ย่อมเกิดขึ้นไม่ได้.

^๑ ฉ. ทวีเหตุกสฺส.

๒๒๔. โสคาปนฺนุสฺส วุตฺตานิ
 จเปตฺวา ปรมิ ผลิ
 อุตฺตโนว ผลนสฺส
 สกทาคามิโน สิญฺยิ.

๒๒๕. โสคาปนฺนุสฺส วุตฺตานิ
 จเปตฺวา ปฏิมทฺวยิ
 ๑หุติยณฺจ ผลิ หิตฺวา
 ยานิ จิตฺตานิ ตานิ ๑ หิ
 อนาคามิสฺส สุตฺตสฺส
 ชายนฺตฺติ วินฺทฺติเส.

๒๒๖. กติ จิตฺตานิ ชายนฺติ^๒
 กามเ อรหฺโต ปน
 จตฺตาทิสฺสณฺจ จตฺตาริ
 กามเ อรหฺโต สิญฺยิ.

๒๒๗. มคฺคญฺจานํ จตฺนุนฺนภิ
 บุคฺคลฺลานํ สกํ สกํ
 มคฺคจิตฺตํ สียา เตสํ
 เอกจิตฺตฺกฺขณา หิ เต.

๒๒๔. จิตที่กล่าวไว้สำหรับพระโสคาปนฺนุคฺค
 ยกเว้นผลจิตที่ ๑ ฟังมีแก่พระ-
 สกทาคามิบุคคล พร้อมกับผลจิตของตน
 นั้นเทียว.

๒๒๕. บัดนี้ฟังชี้แจงว่า จิตทั้งหลายเหล่านี้
 ที่ได้กล่าวไว้สำหรับพระโสคาปนฺนุคฺค
 ยกเว้นปฏิมจิตทั้ง ๒ และละทิ้งผลจิต
 ที่ ๒ เสีย จิตเหล่านั้น ย่อมเกิดแก่
 สัตว์ผู้เป็นพระอนาคามี.

๒๒๖. ถามว่า ก็จิตเท่าไร ย่อมเกิดแก่พระ-
 อรหันต์ในกามภุมิ ตอบว่า จิต ๔๔
 ฟังมีแก่พระอรหันต์ในกามภุมิ.

๒๒๗. บุคคลผู้ตั้งอยู่ในมรรคทั้ง ๔ จำพวก
 ฟังมีมรรคจิตที่เป็นของตน ๆ เป็น
 ความจริงว่ามรรคเหล่านั้น ของท่าน
 เหล่านั้น มีขณะจิตเดียว.

^{๑-๑} ก. ปรมณฺจ ผลิ หิตฺวา, ยานิ จิตฺตานิ ตานินิ.

^๒ ฉ. ชายนฺเต.

๒๒๘. ปุณฺณชฺชนสฺส ทีเสว
 ปมฺชฌณณมฺมิสฺ
ปณฺจตีเสว จิตฺตานิ
 ชายนฺตตี^๑ วินิตฺตีเส.

๒๒๙. มานาทีสฺ จ วิณฺณณตฺ-
 ตยฺ สตฺต อปฺณชฺชา
 มหาปากา ตถา. ปากา
 อฺปริชฺฌณณมฺมิชา^๒
 ๒๓๐. วิปากาปิ จ อารุปา
 โทมนสฺสทฺวยมฺปิ. จ
 อฏฺฐารสฺ กุริยา เจว
 อฏฺฐ โลกุตฺตรานิ จ.

๒๓๑. ปมฺชฌณณนิพฺพตฺต-
 ปุณฺณชฺชนสฺรีรีโน
 เอตานิ จตฺตฺตปณฺณาส
 จิตฺตานิ น ลพฺภเร.

๒๒๘. บัดจิตพึงชี้แจงว่า จิต ๓๕ เท่านั้น
 ย่อมเกิดแก่พรหมปุณฺณ ในปฐมฌาน-
 ภูมิ ๓ นั้นเทียว.

๒๒๙-๒๓๑. อนึ่งจิต ๕๕ เหล่านี้ ก็อวิญญาณ
 ๓ ที่มานประสาทเป็นต้น วิปากที่เกิด
 จากอกุศล ๗ มหาวิปาก (๘) อนึ่ง
 วิปากที่เกิดในฌานภูมิชั้นสูงกว่า (๔)
 รวมทั้งอรูปวิปาก (๔) รวมทั้งจิตที่
 สหระคด้วยโทมนัส ๒ กิริยา ๑๘ และ
 โลกุตตรจิต ๘ ย่อมไม่ได้แก่สัตว์ผู้
 เป็นปุณฺณ ผู้บังเกิดในปฐมฌานภูมิ.

^๑ ฉ. ชายนฺเตติ.

^๒ ฉ. ...ภูมิภา.

๒๓๒. โสตาปนุสสุ จิตฺตานิ
 ตตฺถเอกตฺตีส ชายเร
 ปุณฺณชนฺสสุ วุคฺเตสุ
 หิตฺวา วาปุณฺณปญฺจก?

๒๓๓. สกทาคามิโน ตตฺถ
 จเปตฺวา ปจฺฉิ ผลํ
เอกตฺตีส ชายนฺเต
 ปกฺขิปิตฺวา สกํ ผลํ.

๒๓๔. อนาคามิสฺส ตตฺถ
 จเปตฺวา ทฺติยํ ผลํ
เอกตฺตีส ชายนฺเต
 ผลจิตฺเตน อตฺตโน.

๒๓๕. วิณฺญาณํ จกฺขุโสภานํ
 ปุณฺณชํ สมฺภฺยฺจณนํ
 สนฺตํรณทฺวณฺเจะว
 กุริยจิตฺตานิ วิสฺติ.

๒๓๒. ในบรรดาจิต ที่ได้กล่าวไว้สำหรับ
 พรหมปุณฺณชน ละทิ้งอกุศลจิต ๕ เสีย
 จิต ๓๑ ย่อมเกิดแก่พรหมผู้เป็นพระ-
 โสตาบัน ในปฐมฌานภูมิ ๓ นั้น.

๒๓๓. จิต ๓๑ นั้นแหละ ยกเว้นผลจิตที่ ๑
 เสีย แล้วใส่ผลจิตที่เป็นของตนเข้าไป
 ไปแทน ย่อมเกิดแก่พรหมผู้เป็นพระ-
 สกทาคามี ในปฐมฌานภูมิ ๓ นั้น.

๒๓๔. จิต ๓๑ นั้นแหละ ยกเว้นผลจิตที่ ๒.
 เสีย ย่อมเกิดแก่พรหมผู้เป็นพระ-
 อนาคามี พร้อมกับผลจิตของตน ใน
 ปฐมฌานภูมิ ๓ นั้นแหละ.

๒๓๕-๒๓๖. จิต ๒๗ คือวิญญาณแห่งจักขุและ
 โสตะ (๒) รวมทั้งสัมภฺยฺจณนะ (๑)
 และสันตํรณะทั้ง ๒ ซึ่งเกิดจากกุศล
 กิริยาจิต ๒๐ อรหัตตผลจิต (๑)

^๑ ฉ. จาปุณฺณปญฺจก.

๒๓๖. อรหตุตผล์ ปาโก
 ปรมชฺฌานสมฺภาโว
สตุตวิสฺติ จิตฺตานิ
 อรหตุตสฺส ชายเร.

วิบากที่เกิดจากปฐมฌาน (๑) ย่อม
 เกิดแก่พรหมผู้เป็นพระอรหันต์.

๒๓๗. ปุณฺณชฺชนสฺส ทีเสว
 ทุตฺติยชฺฌานภุมฺมิสฺ
ณฺตฺตีสฺ ทุตฺติยชฺฌาน-
 ตุตฺติยชฺฌานปากโต.

๒๓๗. จิต ๓๖ พร้อมกับหุตฺติยฌานวิบาก และ
 ตุตฺติยฌานวิบาก ย่อมเกิดแก่พรหม-
 ปุณฺณชฺชน ในหุตฺติยฌานภุมฺมิ ๓ นั้นเทียว.

๒๓๘. ปุณฺณชฺชนสฺส วุตฺเตสฺ
 ทิตฺวา วาปฺนฺณณฺณจกฺ
 โสตาปนฺนสฺส พาทฺตีสฺ
 ผลเณ สท อคฺคฺตโน.

๒๓๘. ในบรรดาจิต ที่ได้กล่าวไว้สำหรับ
 พรหมปุณฺณชฺชน เว้นอกุศลจิต ๕ เสีย
 จิต ๓๒ พร้อมกับผลจิตของตน ย่อม
 เกิดแก่พรหมผู้เป็นพระโสตาบัน.

๒๓๙. โสตาปนฺนสฺส วุตฺเตสฺ
 จเปตฺวา ปรมฺมิ ผล์
 พาทฺตีสฺ. ผลจิตฺเตน
 สกทาคามิสฺส อคฺคฺตโน.

๒๓๙. ในบรรดาจิต ที่ได้กล่าวไว้สำหรับ
 พรหมผู้เป็นพระโสตาบัน ยกเว้น
 ผลจิตที่ ๑ เสีย จิต ๓๒ พร้อมกับ
 ผลจิตของตน ย่อมเกิดแก่พรหมผู้เป็น
 พระสกทาคามิ.

คุณเฉลิมชัย จารุไพบูลย์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๒๔๐. สกทาคามีสุ วุตเตสุ
 สเปตฺวา ทุตฺติยํ ผลํ
 อนาคามีผลเลนสฺส
 พาทฺตีสฺส ภาวนฺติ ทิ.

๒๔๑. อรหนตฺตฺสฺส ตีสฺสว
 อฏฺฐวีสฺสตี อตฺตโน
 ผลเลน ทุตฺติยชฺฌาน-
 ตติยชฺฌานปากโตะ.

๒๔๒. ปริตฺตสฺสกาทฺนี้
 เทวานํ ตีสฺส ภูมิสฺส
 ปญฺจตฺตีสฺสว ชายนฺติ^๑
 จตฺตตฺถชฺฌานปากโตะ.

๒๔๓. โสิตาปนฺนสฺส ตตฺถกฺก-
 ตีสฺส จิตฺตานิ ชาयेเร
 สกทาคามีโน เอว
 ตถานาคามีโน จ.

๒๔๐. ในบรรดาจิต ที่ได้กล่าวไว้ในพรหม
 ผู้เป็นพระสกทาคามี ยกเว้นผลจิต
 ที่ ๒ เสีย จิต ๓๒ นั้นแหละ พร้อม
 กับอนาคามีผลจิต ย่อมมีแก่พรหม
 ผู้เป็นพระอนาคามีนี้.

๒๔๑. จิต ๒๘ พร้อมกับผลจิตของตน พร้อม
 กับทุตติยฌานวิบาก และตติยฌานวิบาก
 ย่อมมีแก่พรหมผู้เป็นพระอรหันต์ ใน
 ทุตติยฌานภูมิ ๓ นั้นแหละ.

๒๔๒. จิต ๓๕ นั้นเทียว พร้อมกับจตุตถ-
 ฌานวิบาก ย่อมเกิดแก่พวกเทวดา
 ชั้นปริตตสฺสกาเป็นต้น ใน(ตติยฌาน)
 ภูมิ ๓.

๒๔๓. จิต ๓๑ ย่อมเกิดแก่พรหมผู้เป็นพระ-
 โสิตาปน ในตติยฌานภูมิ ๓ ย่อมเกิด
 แก่พรหมผู้เป็นพระสกทาคามีฉันเดียว
 กันนี้ และแม้เกิดแก่พระอนาคามี
 ก็อย่างนั้นเหมือนกัน.

^๑ ฉ. ชายนฺเต.

๒๔๔. ชีณาสวสฺส ตตฺถเว
สฺสจฺจวีสฺสตี มานสา
 ตถา เวทฺพฺผล เจปิ
 สฺพเพสฺส โทหนฺตฺติ มานสา.

๒๔๔. จิต ๒๗ ย่อมเกิดแก่พรหมผู้เป็นพระ-
 ชีณาสพ ใน(ตติยฌาน)ภูมิ ๓ เหล่านั้น
 นั้นแหละ อนึ่ง จิตทั้งหลายย่อมมีแก่
 บุคคล(ผู้เป็นปุถุชน และพระเสกขะ)
 ทุกคน แม้ในชั้นเวทพผลาได้อย่างนั้น
 เหมือนกัน.

๒๔๕. เอกตฺตีเสว จิตฺตานิ
 สฺสทฺธาวาสิกฺกมฺมิตฺตํ
 อนาคามิกสฺสจฺจสฺส
 โทหนฺตฺตีติ ปรีทฺธิเปเย.

๒๔๕. นักปราชญ์พึงแสดงว่าจิต ๓๑ เท่านั้น
 ย่อมมีแก่สัตว์ผู้เป็นพระอนาคามี ใน
 ภูมิชั้นสุทธาวาสทั้งหลาย.

๒๔๖. อรหนฺตสฺส^๑ ตตฺถเว
 มานสา สฺสจฺจวีสฺสตี
 เอวํ ฐปฺปิสฺส จิตฺตานิ
 วิญฺญเญยฺยานิ วิภาวึนา.

๒๔๖. จิต ๒๗ ย่อมมีแก่พระอรหันต์
 ในภูมิชั้นสุทธาวาสเหล่านั้น นั้นแหละ
 นักปราชญ์พึงทราบ จิตที่เกิดในรูปภูมิ
 ทั้งหมด ตามประการที่กล่าวมานี้
 เกิด.

๒๔๗. จตฺวีสฺสตี จิตฺตานิ
 ปจฺจมารุพฺปภูมิยํ.

๒๔๗. นักปราชญ์พึงแสดงไข่ว่าจิต ๒๔ ย่อม
 เกิดแก่สัตว์ผู้เป็นปุถุชนในอรูปภูมิที่ ๑.

^๑ ฉ. อรหโต ปน ตตฺถเว.

คุณแผ่นดิน กันตามระ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๒๔๒. จุทเสว तु जित्तानि
 ทศิยารูปภูมิย์
 กุริยาทวาทสปาเกโก
 ผลं ชีณาสวสฺส तु.

๒๔๒. จิต ๑๔ เท่านั้น คือกิริยา ๑๒ วิบาก
 (อรุปรวิบากที่ ๒) ๑ และผลจิต
 (อรหัตตผล) ย่อมมีแก่พระชีณาสพ
 ในอรุปรภูมิที่ ๒.

๒๔๓. ปุณฺณชฺชนสฺส สत्ตฺตสฺส
 ทศิยารูปภูมิย์
พาวีสติ^๑ จิต्तानि
 ภาวนตฺติ ปกาสเย.

๒๔๓. นักปราษณีย์ประกาศว่า จิตแม้ ๒๒
 ย่อมมีแก่สัตว์ผู้เป็นปุณฺณชฺชน ในอรุปรภูมิ
 ที่ ๓.

๒๔๔. อฏฺฐารเสว จิต्तानि
 โสิตาปนฺนสฺส ชายเร
 สกทาคามิโน ตานิ
 ฐเปตฺวา ปจฺมํ ผลํ.

๒๔๔. จิต ๑๘ เท่านั้น ย่อมเกิดแก่พระ-
 โสิตาปนฺนบุคคล จิต ๑๘ เหล่านั้น
 ยกเว้นผลจิตที่ ๑ เสีย ย่อมเกิดแก่
 พระสกทาคามีบุคคล.

๒๔๕. สกทาคามิ^๒ วุตฺเตสุ
 ฐเปตฺวา ทุติยํ ผลํ
อฏฺฐารเสว จิต्तानि
 อนาคามิสฺส ชายเร.

๒๔๕. ในบรรดาจิตที่กล่าวไว้ สำหรับพระ-
 สกทาคามี จิต ๑๘ นั้นเทียว ยกเว้น
 ผลจิตที่ ๒ ย่อมเกิดแก่พระอนาคามี.

^๑ ฉ. พาวีสติ จ.

^๒ ฐิกายํ. สกทาคามิโน.

ฉีกัมมวารสาร. ป-ท. ๑-๑๐

คุณไพลิน จารุสมบัติ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๒๕๖. เตรเสว จ จิตฺตานิ
 ตติยารูปปฏิมยัม
 ชีณาสวสฺส สตฺตสฺส
 ภาวนตฺติ วินิทฺธิเส.

๒๕๗. เอกวีสติ จิตฺตานิ
 จตฺตถการูปปฏิมยัม
 ปุณฺณชฺชนสฺส สตฺตสฺส
 ฌายนตฺติ วินิทฺธิเส.

๒๕๘. โสิตาปนฺนสฺส สตฺตสฺส
 สฺตฺตรสฺส ปกาสะเย
 สกทาคามิโน ตานิ
 ฌเปตฺวา ปจฺมัม ผลัม.

๒๕๙. สกทาคามิ^๑ วุตฺเตสุ
 ฌเปตฺวา ทฺติยัม ผลัม
 โทหนฺติ สฺตฺตรเสวสฺส
 อนาคามิสฺส มานสา.

๒๕๖. อนึ่ง นักปราชญ์พึงแสดงไข่ว่าจิต ๑๓
 เท่านั้น ย่อมมีแก่สัตว์ผู้เป็นพระ-
 ชีณาสพ ในอรูปภูมิที่ ๓.

๒๕๗. นักปราชญ์พึงแสดงไข่ว่าจิต ๒๑ ย่อม
 เกิดแก่สัตว์ผู้เป็นปุณฺณชฺชน ในอรูปภูมิ
 ที่ ๕.

๒๕๘. นักปราชญ์พึงประกาศว่าจิต ๑๑ ย่อม
 มีแก่สัตว์ผู้เป็นพระโสิตาบัน จิต ๑๑
 เหล่านั้น (พร้อมกับผลจิตของตน)
 ยกเว้นผลที่ ๑ เสีย ย่อมมีแก่พระ-
 สกทาคามี.

๒๕๙. ในบรรดาจิตที่กล่าวไว้ สำหรับพระ-
 สกทาคามี จิต ๑๑ (พร้อมกับผลจิต
 ของตน) ยกเว้นผลจิตที่ ๒ เสีย
 ย่อมมีแก่พระอนาคามี.

^๑ ฎีกายัม สกทาคามิโน.

๒๖๐. ทฺวาทเสว ตฺ จิตฺตานิ
 จตฺตถารูปภูมิยํ
 ชายนฺติ อรหนฺตสฺส
 อิติ วทฺวา วิภาวเย.

๒๖๐. จิต ๑๒ เท่านั้น ย่อมเกิดแก่พระ-
 อรหันต์ ในอรูปภูมิที่ ๔ นักปราชญ์พึง
 กล่าวแสดง ตามประการดังกล่าวมา
 นี้เกิด.

๒๖๑. เหตุริมานิ อรูปินี
 พรหมานํ อรูปฺริ
 อรูปฺกุสลา เจว
 อรูปฺชฺชนฺติ กุริยาปี จ.

๒๖๑-๒๖๒. อรูปกุศล และแม่กิริยาทั้งหลาย
 ขึ้นสูง ๆ ย่อมเกิดขึ้นแก่พวกอรูป-
 พรหมชั้นต่ำ ๆ ได้ แต่ว่าอรูปาวจรจิต
 ชั้นต่ำ ๆ ทั้งหลาย ย่อมไม่เกิดแก่
 พวกอรูปพรหมชั้นสูง ๆ เพราะเหตุไร
 ได้ยินมาว่าเพราะได้เห็นโทษแล้ว.

๒๖๒. อุทฺทมฺทฺมรूपินี
 เหตุริมา เหตุริมา ปน
 อารูปฺปาเนว ชายนฺเต
 ทิฏฺฐาทีนฺวโต กิร.

๒๖๓. สเปตฺวา ปรมํ มคฺคํ
 กุสลานุตฺตฺรา ตโย
 กามาวจรปฺุณฺณานิ
 อปฺุณฺณานิ ตถา ทส.

๒๖๓-๒๖๔. จิต ๔๓ คือ อนุตตรกุศล ๓ ยกเว้น
 ปฐมมรรค กามาวจรกุศล (๔) อนึ่ง
 อกุศล ๑๐ อรูปกุศล ๔ อนุตตรวิบาก
 ทั้งหมด (๔) และอรูปวิบากที่ ๑
 รวมทั้งกามาวจรกิริยา ๘ ทั้งอรูป-
 กิริยาทั้งหมด (๔) ย่อมเกิดขึ้นใน
 อรูปภูมิที่ ๑.

๒๖๔. จตฺตถารูปปฺุณฺณานิ
 สพุเพ ปากา อนุตฺตฺรา
 ปจฺมารูปฺปาโก จ
 นว กามกุริยาปี จ.

คุณสมใจ ฐานิสสะ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ฉีกชั้นมาวางตรง: ป-ท. ๑-๑๐

๒๖๕. อารูปปาวปี กุริยา สฬหา

เตจตฺตาฬีส มาณสา

อุปปชฺชนฺติ ปเนตานิ

ปสมารูปภูมิมิย.

๒๖๖. สฬุโพ กามวิปาโก จ

สฬุโพ รูโป มหคฺคโต

จิตฺตูปาโท^๑ มโนธาตุ

โทมนสฺสทฺวยมฺปิ จ.

๒๖๗. อาทิมคฺโค ตโย ปากา

อารูปา จ ตณฺนปริ

นจตฺตาฬีส นตฺเตตฺถ

ปสมารูปภูมิมิย.

๒๖๘. วุตฺเตสฺ ปน จิตฺเตสฺ

ปสมารูปภูมิมิย

จเปตฺวา ปสมารูปต-

ตฺยํ ปาโก จ อตฺตโน.

๒๖๖-๒๖๗. จิต ๔๖ คือ กามวิปากทั้งหมด (๒๓)

มหัคคตจิตตูปบาท ที่เป็นรูปาวจรทั้ง-

หมด (๑๕) มโนธาตุ (กุริยา) รวม

ทั้งจิตที่สทรคตด้วยโทมนัส ๒ มรรค-

แรก อนึ่ง อรูปวิปากชั้นสูง ๓ ย่อม

ไม่มีในอรูปภูมิตี่ ๑ นี้.

๒๖๘-๒๗๐. ส่วนว่า ในบรรดาจิตที่ได้กล่าว

ไว้ในอรูปภูมิตี่ ๑ ยกเว้นอรูปาวจรจิต

ที่หนึ่ง รวม ๓ ดวงเสีย ก็เป็น ๔๐

กับวิปากของตน ย่อมเกิดได้ใน

^๑ โป. สิตฺตูปาโท.

๒๖๙. จตุตาฬีเสว^๑ ชายนุตเต

หุตติยารูปภูมิย์

เอวิ เสสทวเย เณยฺยวา

หิตฺวา เณฺฐิมเณฺฐิมิ.

๒๗๐. อตฺตโน อตฺตโน ปากา

จตุตาโร จ อนาสวา

วิปากา โทนฺติ สหฺพเว

จตุสฺวารูปภูมิสฺ.

๒๗๑. โวฏฺฐวเนน จิตฺเตน

กาเม อฏฺฐ มหากิริยา

จตสฺโสปี จ อารูปา

เตรเสว กิริยา สियฺ.

๒๗๒. ชีณาสวสฺส ชายนุตเต

ปจฺมารูปภูมิย์

ทฺวาทเสว กิริยา โทนฺติ

หุตติยารูปภูมิย์.

๒๗๓. เอกาทสฺ กิริยา โทนฺติ

ตติยารูปภูมิย์

อรูปภูมิที่ ๒. ใน ๒ ภูมิที่เหลือ บัณฑิต

พึงทราบวิบากของตนของตน ที่เกิด

ขึ้น ละทิ้งอุปาวจรจิตชั้นต่ำ ๆ เสีย

ตามประการที่กล่าวมานี้ โลกุตตร-

ผลจิต ๔ ดวง ทุกดวงเกิดในอรูปภูมิ

ทั้ง ๔.

๒๗๑-๒๗๓. กิริยา ๑๓ เท่านั้น คือมหาภิรียา

ในกาม ๘ พร้อมกับโวฏฐัพพนจิต (๑)

และอรูปกิริยาทั้ง ๔ ย่อมเกิดแก่

พระชีณาสพ ในอรูปภูมิที่ ๑ กิริยา

๑๒ เท่านั้น ย่อมมีแก่พระชีณาสพใน

อรูปภูมิที่ ๒ กิริยา ๑๑ ย่อมมีแก่

พระชีณาสพในอรูปภูมิที่ ๓ และพึง

ทราบว่ากิริยา ๑๐ เท่านั้น ย่อมมีใน

อรูปภูมิที่ ๔.

^๑ ฉ. ตาสีเสตานิ.

คุณสมใจ ฐานิสสระ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ทเสว จ กุริยา เณยยา

จตุตถารูปภูมิยัม.

๒๑๔. อรหโต ปน จิตฺตานิ
โทนฺติ เอกุณวีสฺติ
อรหตุคฺคํ กุริยา สัพฺพา
จเปตฺวาวชฺชนทฺวยัม.

๒๑๕. จตฺตุนฺนถฺจ ผลฺภูจฺฉานํ
ติเหตุกฺปฏฺชชเน
เตรเสว จ จิตฺตานิ
ภวนฺตีติ ปกาสะเย.

๒๑๖. จตฺตาโร ฅาณสํยุตฺตา
มหาปกา ทถา นว
รูปารูปวิปากา จ
เตรเสว ภวนฺติเม.

๒๑๗. จตฺตุนฺนถฺจ ผลฺภูจฺฉานํ
ทุเหตุกฺปฏฺชชเน
ฅาณทึนฺนานิ จตฺตาริ
วิปากา เอว ชายเร.

๒๑๔. ก็จิต ๑๙ คือกิริยาจิตทั้งหมด ยกเว้น
อ่าวชชนะทั้ง ๒ (เหลือ ๑๘) และ
อรหัตตผล (๑) ย่อมมีแก่พระอรหันต์.

๒๑๕-๒๑๖. นักปราชญ์พึงประกาศว่า ก็จิต๑๓
ในติเหตุกปฏชชเนนั้น เทียว ย่อมมีแก่
บุคคลผู้ตั้งอยู่ในผล ๔ จำพวกด้วย
คือ มหาวิบากที่ประกอบด้วยฅาณ ๔
และรูปาวจรวิบากกับอรูปาวจรวิบาก
รวม ๘ ก็อย่างนั้นเหมือนกัน จิตรวม
๑๓ เหล่านี้แหละ ย่อมมี.

๒๑๗. วิบากที่ละเว้นฅาณ ๔ ในทุเหตุก-
ปฏชชเน ย่อมเกิดแก่บุคคลผู้ตั้งอยู่ใน
ผลทั้ง ๔ จำพวกด้วย.

คุณสมใจ สุานิสสะ
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๒๑๘. ปุณฺณชานานิ ตินฺนุณฺภี
 จตฺตุนฺนิ อริยเทหิ
 สตฺตฺรเสว จิตฺตานิ
 สตฺตฺตุนฺนุภี ภวตฺติ ทิ.

๒๑๙. วิณฺณณานิ ทฺเว ปณฺจ
 มโนธาตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 สนฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 โทนฺตฺติ สตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต.

๒๒๐. เทญฺสา ตินฺนุณฺ ภลฺลฺลฺลฺล
 ติเทตฺตฺกปฺปฺปฺปฺป
 นเวว กุสฺลฺลา โทนฺตฺติ
 จตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต.

๒๒๑. ตินฺนุณฺ ปุณฺณชานนฺณ
 ตินฺนุณฺมริยานมาทิตฺโต
 เตรเสว ตฺตฺ จิตฺตานิ
 อฺปฺปฺปฺปฺปฺปฺปฺปฺปฺปฺป.

๒๒๒. อญฺเจว กามปฺปฺปฺป
 ทฺทฺทฺทฺทฺทฺทฺทฺท

๒๑๘-๒๑๙. ก็จิต ๑๑ นั้นเทียว ย่อมมีแก่บุคคล
 รวม ๑ จำพวกคือ แก่ปุณฺณรวม ๓
 จำพวก แก่สัตว์ผู้เป็นพระอริยะ ๔
 จำพวก ได้แก่วิญญาน ๕ สองฝ่าย
 รวมทั้งมโนธาตุ ๓ สันตฺตฺต (๓)
 โวฏฐัพพะ (๑) จิตรวม ๑๑ เหล่านี้
 แทะละ ย่อมมี.

๒๒๐. มหํคตฺกกุสฺล ๙ นั้นเทียว ของบุคคล
 ทั้ง ๔ จำพวก ในติเทตฺตฺกปฺปฺป ย่อม
 มีแก่บุคคลผู้ตั้งอยู่ในผล ๓ จำพวก
 เบื้องต่ำ.

๒๒๑-๒๒๒. นักปราชญ์พึงแสดงไข่ว่าจิต ๑๓
 เท่านั้น ย่อมเกิดขึ้นแก่ปุณฺณ ๓
 จำพวก และแก่พระอริยมุคฺค ๓
 จำพวกข้างต้น ได้แก่จิต ๑๓ คือ
 กามาวจรกุสฺล ๘ นั้นเทียว จิตตฺตฺต
 ฝ่ายอกุสฺลที่ละเว้นทฺทฺทฺททั้ง ๔ และจิต
 ที่สัมปยุตกับอฺทฺทฺทจะ.

พ.ท.ชมชื่น กำเนิดทอง และครอบครัว
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

จตุตถาโรปิ จ อุตฺตจฺจ-
สมฺปยุตฺตุนฺติ^๑ เทรส.

๒๘๓. เญฺฐา ทฺวินฺนํ ผลฺกฺขณํ
คณา สหฺพปฺนุชฺชเเน
โทมนสฺสยุตฺตํ จิตฺตํ
ทฺวยเมว ตฺว ชายเต.

๒๘๔. คินฺนํ ปฺนุชฺชชานนํ^๒
ปณฺเจว ปน ชายเร
จตุตฺตาริ ทิฏฺฐิยุตฺตานิ
วิจิกิจฺฉายตฺตมฺปิ จ.

๒๘๕. มคฺคกฺขณํ จตฺตุนนํ^๒
มคฺคจิตฺตํ สกํ สกํ
เอกเมว ภเว เตสํ
อิติ วตฺวา วิภาวเย.

๒๘๓. อนึ่ง จิตทั้ง ๒ ที่ประกอบโทมนัสใน
ปฏุชนทุกจำพวกนั้นเพียง ย่อมเกิด
แก่บุคคลผู้ตั้งอยู่ในผล ๒ จำพวก
เบื้องต้น.

๒๘๔. ส่วนจิต ๕ นั้นเพียง ย่อมเกิดแก่
ปฏุชนรวม ๓ จำพวก คือจิตที่ประ-
กอบด้วยทิฏฐิ ๔ รวมทั้งจิตที่ประกอบ
ด้วยวิจิกิจฉา (๑).

๒๘๕. มรรคจิต เฉพาะที่เป็นของตนของตน
ดวงเดียวเท่านั้น พึงมีแก่บุคคลผู้ตั้ง
อยู่ในมรรคทั้ง ๔ จำพวก เหล่านั้น
บัดนี้พึงกล่าวแสดงความอุบัติแห่งจิต
ตามประการที่กล่าวมานี้เกิด.

^๑ ฉ. ... สัมปัตตญาณิ.
^๒ ฉ. ปฏุชชชานัน ตฺว.

พ.ท.ชมชื่น กำเนิดทอง และครอบครัว
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๒๘๖. มยา ภเวสุ จิตฺตานํ
บุคฺคฺลํ วเสน จ
ภิกฺขุณฺ ปาฏวตฺตํ
จิตฺตูปตฺติ ปกาสิตา.
๒๘๖. ความอุบัติแห่งจิต โดยเกี่ยวกับจิตใน
ภพทั้งหลาย และโดยเกี่ยวกับบุคคล
ทั้งหลาย ก็เป็นอันข้าพเจ้าได้
ประกาศแล้ว เพื่อประโยชน์แก่ความ
เข้าใจแจ่มแจ้งแห่งภิกษุทั้งหลาย.
๒๘๗. เอวํ สัพพมิตฺติ จิตฺตํ
ภูมิบุคคลเภทโต
พหุธาปิ จ โทสติ
วิญฺญาตพฺพํ วิภาวีนํ.
๒๘๗. นักปราชญ์พึงทราบทั่วว่า จิตทั้งหมดนี้
มีได้แก่หลายอย่าง ตามความต่างกัน
แห่งภูมิและบุคคล ตามประการที่
ข้าพเจ้าได้กล่าวมานี้.
๒๘๘. สกฺกา วุตฺตํ สาราณํ
ภเวโท ณาตุํ วิภาวีนํ
คณฺณวิตฺตํ ภาวีนํ
สงฺฆชิตฺตํ ปนิตํ มยา.
- ๒๘๘-๒๘๙. นักปราชญ์ อาจที่จะทราบประ-
เภทแห่งจิต ตามทำนองที่ข้าพเจ้าได้
กล่าวแล้ว ก็คำที่แสดงความอุบัติแห่ง
จิตนี้ ข้าพเจ้าผู้กลัวความพิสดารแห่ง
คัมภีร์ได้ย่อไว้ นักปราชญ์ตรวจดูคำ
ก่อนคำหลัง คิด ใคร่ครวญอรรถ
เข้าใจ ช่าง ๆ ก็พึงเข้าใจได้.
๒๘๙. ปุพฺพปาริ วิโลเกตฺวา
จินฺเตตฺวา จ ปุณฺณํ
อตฺถํ อปริกฺขิตฺวา
คเหตพฺพํ วิภาวีนํ.

พ.ท.ชมชื่น กำเนิดทอง และครอบครัว
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๒๔๐. อิมถกัฏฐมวาทาริ สุตาริ
 วาริ สุตตโมหนุทธการปทุปี
 สทา สาทุ วาเจติ จินุเตติ^๑ โย ตัง
 นริ รากโทสา จิรินโนปนยติ.

๒๔๐. ก็ปกรณัถกัฏฐมวาทาริ ซึ่งมีสาระ
 บริสุทธิ เป็นประทีปกำจัดความมืดคือ
 โมหะของสัตว์อันประเสริฐนี้ นรชน
 ใจ(ตั้งใจ)กล่าว คิดให้ดี อยู่ตลอด
 กาลทุกเมื่อ ย่อมไม่นำนรชนผู้นั้น
 เข้าไปสู่ราคะและโทสะ ตลอดกาล
 นานแล.

อิติ อภิธรรมมวาทาเร ภูมิบุคคลวเสน
 จิตตูปัตตินิทเทโส นาม

ปณจโม ปริจเจโท.

ปริจเจทที่ ๕ ชื่อว่าจิตตูปัตตินิทเทโส
 โดยเกี่ยวกับภูมิและบุคคล ในปกรณั
 อภิธรรมมวาทาร

จบแล้วโดยประการฉะนี้.

^๑ ฉ. ปรี.

^๒ ฉ. จินุเตติ วาเจติ.

๖. ฉกฐปริจเฉท

อารมฺมณวิภาคนิทฺเทส

๒๙๑. เอเตสฺมฺปน จิตฺตานํ
อารมฺมณมิตฺตํ ปริ
ทสฺสยิสฺสํสามนฺตํ
วินา นตฺถิ ทิ สมฺภโว.

๒๙๒. รูปํ สทฺทํ กนฺธํ รสํ
โผฏฺฐพฺพํ ธมฺมเมว จ
ฉธา อารมฺมณํ อากุ
ฉฟารมฺมณโกวิทา.

๒๙๓. ตตฺถ ภูเต อฺปาทาย
วณฺโณ จตฺสุมฺภุจฺจิตฺ
สนิทฺสสนสฺสฺสฺสฺส
รฺูปารมฺมณสฺสณฺนิโต.

๖. ปริจเฉทที่ ๖

อารมฺมณวิภาคนิทฺเทส

๒๙๑. ส่วนว่า ต่อจากนี้ไป ข้าพเจ้าจักขอ
แสดงอารมณของจิตเหล่านี้ เพราะ
ว่าเว้นอารมณนั้นเสีย จิตทั้งหลายก็
หามีความเกิดขึ้นได้ไม่.

๒๙๒. บัณฑิตผู้ฉลาดในอารมณ ๖ กล่าว
อารมณไว้เป็น ๖ คือรูปะ (รูป) สัททะ
(เสียง) คันธะ (กลิ่น) รสะ (รส)
โผฏฐัพพะ (อารมณกระทบกาย) และ
ธรรมะนั้นเทียว.

๒๙๓. ในอารมณเหล่านั้น วัณณะ (สี) อาคัย
ภูตทั้งหลายตั้งขึ้นจากปัจจัย ๔ เป็น
สนิทสสนะ (เป็นไปกับการเห็น)
เป็นสัพฺปฏิฆะ (เป็นไปกับการกระทบ)
ได้ชื่อว่ารูปารมณ.

๑ ฉ. สนิทฺสสนสฺสฺสฺส.

๒๙๔. ทูวิโธ ทิ สมฺภูจโธ^๑
 สทฺโท จิตฺโตตฺตสมฺภาโว
 สวิณฺณภาณกสทฺโทว
 โทติ จิตฺตสมฺภูจโธ.

๒๙๕. อวิณฺณภาณกสทฺโท โย
 โส โหตฺตสมฺภูจโธ
 ทฺพฺพิโธปี อยฺม สทฺโท
 สทฺทการมฺมณคฺ คโธ.

๒๙๖. ฌริยตีติ คจฺจนฺโต
 คนฺโธ สฺจนฺโทปี วา^๒
 อยฺม จตฺตสมฺภูจฺจานโน
 กัณฺธารมฺมณสมฺมโต.

๒๙๗. รสฺมานา รสนฺตีติ
 รโสติ ปริกิตฺติโธ

๒๙๔-๒๙๕. ก็สัททะ (เสียง) พระมทามุนีทรง
 ยกขึ้นแสดงเป็น ๒ อย่าง คือสัททะที่
 เกิดจากจิตและอตุ สัททะที่เป็นไปกับ
 วิญญาณนั้นเที่ยว เป็นสัททะที่ตั้งขึ้น
 จากจิต. สัททะที่ไม่เป็นไปกับวิญญาณ
 ใด สัททะนั้นเป็นสัททะที่ตั้งขึ้นจากอตุ
 สัททะทั้ง ๒ อย่างนี้ ถึงความเป็น
 สัททการมณ.

๒๙๖. รูปธรรม ชื่อว่าคันธะ เพราะอรธ
 ว่าเมื่อโชนไป ชนก็รับไว้ได้ อีก
 อย่างหนึ่ง ชื่อว่าคันธะ แม้เพราะ
 ความที่โชนทะนา (ว่า สิ่งนี้หอม
 สิ่งนี้เหม็น) คันธะนี้มี ๔ สมภูฐาน
 นับว่าเป็นคันธารมณ.

๒๙๗. ชนทั้งหลาย เมื่อจะเสวย ย่อมเสวย
 ธรรมชาติใด เพราะเหตุนั้น ธรรม-

^๑ ฉ. สมุทฺทิจฺจโธ.

^๒ ก. ฌริยตีติ คจฺจนฺโต คนฺธเรสุ ปน โคจฺจรา.

- โสว จตุสมมุทธาโน
รสารมมณนามโก.
๒๙๘. ผู้เสียตี่ติ โผฏฐัพพ
ปฐวีเตชวาวายโว
โผฏฐัพพ จตุสมมุท
โผฏฐัพพารมมณ มต.
๒๙๙. สัพพ นามณจ รูปณจ
หิตฺวา รูปาหิปนณจก
ลกฺขณานิ จ ปณฺณตฺติ-
ธมฺมารมมณสณฺณตฺติ.
๓๐๐. ฉารมมณานิ สพฺภนฺตฺติ
กามาวจรภูมิมิ
ตี่ติ รูป ปนารูป
ธมฺมารมมณเมกก.
๓๐๑. ขณฺวตฺตฺตฺติปริตฺตฺตฺตฺตา
อาปาถิ น วชฺนฺตฺติ เย
๒๙๘. ชาตินั้น บัดพิตจิงระบุว่า ชื่อว่ารส
รสนั้นนั้นเทียว มี ๔ สมมุทธาน
มีชื่อว่ารสารมณ.
๒๙๘. ธรรมชาติ ชื่อว่าโผฏฐัพพะ เพราะ
อรรถว่าอันชนย่อมกระทบ ได้แก่ปฐวี
(ดิน) เตโช(ไฟ) วาโย(ลม) และ
อาโป(น้ำ)^๑ โผฏฐัพพะเกิดจาก
ปัจจัย ๔ นับว่าเป็นโผฏฐัพพารมณ.
๒๙๙. เว้นธรรมชาติ ๕ มีรูปะเป็นต้นเสีย
นามและรูปทั้งหมด ลักษณะทั้งหลาย
และบัญญัติ ได้ชื่อว่าธมมารมณ.
๓๐๐. ในกามาวจรภูมิ ย่อมได้อารมณ ๖
ในรูปาวจรภูมิ ย่อมได้อารมณ ๓
ส่วนในอรุขาวจรภูมิ ย่อมได้ธมมา-
รณอย่างเดียว.
- ๓๐๑-๓๐๓. ได้ยินอาจารย์เหล่าใด กล่าวว่
อารมณมีรูปะเป็นต้นเหล่าใด ไม่ถึง

^๑ ฉ. ปฐวีเตชวาวายโว - ปฐวีเตโชวาโย.

คุณนิพนธ์ พงษ์ธา

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

- เต ธมมารมมณา โทนติ
 เยสํ รูปาทโย กิร.
๓๐๒. เต ปฏิกฺขิปิตพฺพาว
 อถมฺมณฺณสฺส โคจริ
 เนว ปจฺจนฺโณนฺตานิ
 มโน เตสนฺตุ โคจริ.
๓๐๓. ตถจ "ปจฺจนฺโณติ"ติ^๑
 วุตฺตตฺตา ปน สตฺถุณา
 รูปาทารมฺมณาเนว
 โทนติ รูปาทโย ปน.
๓๐๔. ทิพฺพจกฺขชาติถาณานิ
 รูปาทิเนว โคจรา
 อนาปาถคตาเนว
 ตานีติปิ น ยุชฺชติ.
๓๐๕. ยํ รูปารมฺมณํ โทนฺติ
 ทิ ธมมารมฺมณํ กถิ
- กลอง เพราะมีขณะและวัตถุนิดหน่อย
 อารมณฺณมีรูปะเป็นต้นเหล่านั้น ชื่อว่า
 เป็นธัมมารมณฺณ ก็ต้องคัดค้าน
 อาจารย์เหล่านั้นทีเดียว เพราะ
 พระศาสดาตรัสไว้อย่างนี้ว่า สำหรับ
 วิญญาณ ๕ ไม่เสวยอารมณฺณของกัน
 และกัน ส่วนมโน (มโนธาตุ และ
 มโนวิญญาณธาตุ) "ย่อมเสวย"
 อารมณฺณนั้นของวิญญาณเหล่านั้น ดังนี้.
 ก็อารมณฺณ ๕ มีรูปารมณฺณเป็นต้น คง
 เป็นอารมณฺณ ๕ มีรูปารมณฺณเป็นต้นอยู่
 นั้นเอง (มิได้กลายเป็นธัมมารมณฺณ).
๓๐๔. แม้คำว่า อารมณฺณมีรูปะเป็นต้นนั้น-
 แหละ ที่ยังไม่ถึงกลอง (ทวาร)
 เท่านั้น จึงจะเป็นอารมณฺณของญาณ
 มีทิพจกฺขญาณเป็นต้นได้ ดังนี้ ก็ไม่
 ถูกต้อง.
๓๐๕. ธรรมชาติโค เป็นรูปารมณฺณ ธรรม-
 ชาตินั้น จะพึงเป็นธัมมารมณฺณได้

^๑ ม.ม. ๑๒/๕๔๑.

คุณนิพันธ์ พงษ์ธา

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เอว สติ ปเนเตส
นิยโมติ กถิ ภเว.

อย่างไร ก็เมื่อเป็นอย่างนี้ (คือ
รูปารมณเป็นธัมมารมณได้) รูปารมณ
และธัมมารมณเหล่านี้ จะพึงมีแม้ข้อ-
กำหนดที่แน่นอนได้อย่างไร.

๓๐๖. สัพฺหิ อารมฺมณิ เอคํ
จพฺพิธํ สมฺทีริคํ
คํ ปริตฺตคฺคฺติกาทํ
วเสน พฺพฺธา มคํ.

๓๐๖. อารมณทั้งหมดนี้ พระผู้มีพระภาคตรัส
ไว้ว่า มี ๖ อย่าง อารมณนั้น นับได้
ว่ามีมากมาย ด้วยสามารถปริตตติกะ
เป็นต้น.

๓๐๗. สัพฺโพ กามวิปาโก จ
กิริยาเหตุหฺวยมฺปิ จ
ปณฺจวีสติ เอกนฺตํ
ปริตฺตารมฺมณา สียํ.

๓๐๗. จิตตูปบาท ๒๕ คือกามวิปากทั้งหมด
(๒๓) รวมทั้งกิริยาที่เป็นเหตุกะ
ทั้ง ๒ พึงเป็นจิตตูปบาทที่มีอารมณ
เป็นปริตตะ (กามาวจร) ส่วนเดียว.

๓๐๘. อิกฺกุสาทิกฺเกทา ปณฺจเวจ
รฺูปสทฺทาทโย ปน
วิณฺณญาณํ ทฺวิปณฺจณฺนํ
โกลฺจรา ปฏฺธิปาฏฺธิยา.

๓๐๘-๓๑๐. ก็สำหรับจิต ๑๓ เหล่านี้ มีรูป-
ชั้นเท่านั้นเป็นอารมณ คือธรรม ๕ มี
รูปะสัททะเป็นต้นนั้นเดียว ซึ่งก็มีประ-
เภทเป็นอิกฺกุระ(นำปรารธนา)เป็นต้น
ย่อมเป็นอารมณของวิณฺญาณ ๕ สอง
ฝ่ายตามลำดับ. ธรรม ๕ มีรูปะ

๓๐๘. รฺูปาทปณฺจกํ สัพฺหิ
มโนธาตฺตคฺคฺยสฺส ตฺ

คุณบุญมี พิชณฺวงศ์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทฺธบูชา

เตรสุนนํ ปเนเตสํ
 รูปกฺขนฺโหว โคจโร.
 ๓๑๐. นารูปํ น จ ปณฺณคฺคิ
 นาตํคํ น จ นาคคํ
 อารมฺมณํ กโรนฺเตว^๑
 วตฺตมาโน หิ โคจโร.

๓๑๑. เตรสฺเตทานิ จิตฺตทานิ
 ชายนฺเต กามธาคฺคยํ
 จตฺตาริ รูปาวจร
 เนว กิณฺจิ อรูปิสฺสุ.

๓๑๒. มหาปากานมฺภูจฺจนํ
 สันตฺริณคฺคตฺตยสฺสํ
 ฉสฺสุ ทฺวาเรสฺสุ รูปาทิ-
 ฉปริตฺตทานิ โคจรา.
 ๓๑๓. รูปาทโย ปริตฺตคา ฉ
 หลิสฺสุรูปาทโคจรา

เป็นต้นทั้งหมด เป็นอารมณ์ของมโน-
 ธาคค ๓. เป็นความจริงว่าจิต ๑๓ ย่อม
 ไม่กระทำนามให้เป็นอารมณ์ ย่อมไม่
 กระทำบัญญัติให้เป็นอารมณ์ ย่อมไม่
 กระทำธรรมที่ล่วงไปแล้ว ให้เป็น
 อารมณ์ ย่อมไม่กระทำธรรมที่ยังมา
 ไม่ถึงให้เป็นอารมณ์ มีอารมณ์เฉพาะ
 ที่เป็นไปอยู่(เป็นปัจจุบัน) เท่านั้น.

๓๑๑. จิต ๑๓ เหล่านี้ ย่อมเกิดในกามธาคค
 จิต ๔ ย่อมเกิดได้ในรูปาวจรภูมิ จิต
 ไหน ๆ ก็ย่อมไม่เกิดในอรุณภูมิทั้ง-
 หลายเลย.

๓๑๒-๓๑๓. อารมณ์ ๖ มีรูปะเป็นต้น ที่เป็น
 ปริตตะ(กามาวจร) ย่อมเป็นอารมณ์
 ของมหาวิบาก ๔ รวมทั้งสันตริณะ ๓
 (ในคราวเป็นไป) ทางทวาร ๖.
 อารมณ์ ๖ ที่เป็นปริตตะ มีรูปะเป็นต้น
 ที่เป็นปัจจุบัน ย่อมเป็นอารมณ์ของ

^๑ ฉ. กโรนฺเต จ.

ปณฺทฺวาเร ปจฺจุปฺปนา^๑
มโนทฺวาเร ติกาลิกา.

หสิตุปบาทจิตทางทวาร ๕ ที่ เป็น
ตีกาลิกะ (มีกาล ๓) ย่อมเป็นอารมณ์
ของหสิตุปบาทจิตทางมโนทวาร.

๓๑๔. ทุติยารูปจิตฺตณฺจ
จตุตถารูปมานสี
ฉพฺพิธํ นียตํ โทติ
ทํ มหคฺคตโคจรํ.

๓๑๔. จิต ๖ อย่าง คือ อรูปาวจรจิตที่ ๒
(รวม ๓) และอรูปาวจรจิตที่ ๔
(รวม ๓) นั้น ย่อมเป็นจิตที่มีอารมณ์
เป็นมหัคคตะแน่นอน.

๓๑๕. นิพฺพานารมฺมณตฺตา ทิ
เอกนฺเตน อนนฺตญโต
อญฺฐานาสวจิตฺตานํ
อปปมาโณว โคจโร.

๓๑๕. สำหรับจิตอันหาอาสวะมิได้ ๔ มี
อัปมาณธรรมเท่านั้น เป็นอารมณ์
เพราะเหตุไร เพราะเป็นจิตที่มี
พระนิพพานเท่านั้นเป็นอารมณ์ โดย
ส่วนเดียว โดยไม่มีอารมณ์อื่น.

๓๑๖. จตฺตารो ฌาณหีนา จ
กามาวจรปฺปญฺโต
กฺุริยโตปิ จ จตฺตารो
ทฺวาทสาकुสลานิ จ.

๓๑๖-๓๑๗. จิตฺตูปบาทเหล่านั้น คือ จิตฺตูปบาท
ที่ละวันญาณ ๔ โดยเป็นกามาวจร-
กุศล รวมทั้งจิตฺตูปบาทที่ละวันญาณ ๔
โดยเป็นกิริยา และอกุศลจิต ๑๒

^๑ ฉ. ปฏฺุปฺปนา.

อภิธรรมสาร ๒-๓. ๑-๑๑

๓๑๗. ปรีตตุตารมมณา เจว
 เต มหคฺคตโคจรา
 ปณฺณตฺตารมฺมณคฺคา หิ
 น วตฺตพฺพาว โทหนฺติ เต.

มีอารมณ์เป็นปรีตตะก็ได้ มีอารมณ์
 เป็นมหัคคตะก็ได้ เป็นพวกนวัตตัพพะ
 ก็ได้ทีเดียว เพราะความที่มีอารมณ์
 เป็นบัญญัติได้.

๓๑๘. จตฺตาโร ณาณสํยฺตฺตา
 ปุณฺณโต กุริยฺโตปิ จ
 ตถาภินฺณาพฺพญฺญเจว
 กุริยาโฆฏฐพฺพนมฺปิ จ.

๓๑๘-๓๑๙. สำหรับจิตตูปบาท ๑๑ เหล่านี้ คือ
 จิตตูปบาทที่ประกอบด้วยญาณ ๔ โดย
 เป็นกุศล รวมทั้งจิตตูปบาทที่ประกอบด้วย
 ญาณ ๔ โดยเป็นกิริยา อภิญญา ๒
 รวมทั้งโฆฏฐพณกิริยา (๑) ก็อย่าง
 นั้น มีอารมณ์ ๓ อย่าง (ปรีตตะ
 มหัคคตะ อัปปมาณะ) ก็จิตตูปบาท
 เหล่านี้ ย่อมเป็นพวกนวัตตัพพะได้
 เพราะมีอารมณ์เป็นบัญญัติได้.

๓๑๙. เอกาทสนฺนเมเตสํ
 ติวฺโร โหติ โคจโร
 ปณฺณตฺตารมฺมณคฺคา หิ
 นวตฺตพฺพابی โทหนฺติเม.

๓๒๐. ยานิ วุตฺตาวเสสานิ
 จิตฺตานิ ปน ตานิ หิ
 นวตฺตพฺพารมฺมณานํตี
 วิณฺเณยฺยานิ วิภาวินา.

๓๒๐. ส่วนจิตที่เหลื่อจากที่กล่าวแล้วใด อัน
 ท่านผู้มีปกติเจริญปัญญา ฟังทราบว่า
 จิตเหล่านั้น เป็นจิตที่มีอารมณ์เป็น
 นวัตตัพพะ.

ปรีตตุตารมมณคฺคิกํ สมคฺคํ.

จปปรีตตารมมณคฺคิกะ.

คุณบุญมี พิษณุวงศ์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๓๒๑. หุติยารูปจิตตคุณ
 จตุตถารูปमानสี
 ฉพพิธมฺปน เอกนุต-
 มตีตารมณฺณี สียา.

๓๒๑. ส่วนจิต ๖ อย่าง คือ อรูปาวจรจิต
 ที่ ๒ อรูปาวจรจิตที่ ๔ ฟังเป็นจิตที่มี
 อารมณ์อดีตโดยส่วนเดียว.

๓๒๒. วิณญาณานํ หวิปถฺจนฺนิ
 มโนธาตฺตตฺยสฺส จ
 ปถจ ฐปาทย ฐมฺมา
 ปจฺจบุปฺนนา ว โคจฺรา.

๓๒๒. อารมณ์ของวิณญาณ ๕ สองฝ่าย และ
 มโนธาตุ ๓ (รวม ๑๓) ได้แก่ธรรม
 ๕ อย่าง มีรูปะเป็นต้นซึ่งเป็นปัจจุบัน
 เท่านั้น.

๓๒๓. อฏฺฐ กามมทาปาภา
 สันตีรณตฺตยมฺปิ จ
 หลิตฺตฺตปาหจิตฺตฺนติ
 ทฺวาทเสเต ตฺ มานสา.

๓๒๓-๓๒๕. จิต ๑๒ เหล่านี้คือกามมหาวีภา
 ๘ รวมทั้งสันตிரณะ ๓ และหสิตุปปาท-
 จิต (๑) ฟังเป็นจิตที่มีอารมณ์อดีต
 ก็ได้ ฟังเป็นจิตที่มีอารมณ์ปัจจุบันก็ได้
 ฟังเป็นจิตที่มีอารมณ์อนาคตก็ได้ จิต
 เหล่านี้ คือ กุศลและอกุศลในกาม
 (๒๐) จิต ๕ โดยเป็นกิริยา อภิญญา-
 จิตทั้ง ๒ ฟังเป็นจิตที่มีอารมณ์อดีต
 เป็นต้น แม้เมื่อเวลาที่บัญญัติมีอยู่
 ก็เป็นจิตพวกนวัตตัพพะ.

๓๒๔. สียาตีตารมณฺณา ปจ-
 จบุปฺนนา คตโคจฺรา
 กุสฺลากุสฺลา กาม
 กุริยโต นว มานสา.

๓๒๕. อภิญญามานสา เทวํ
 สียาตีตาทิโคจฺรา

๑. ปุราณฎีกาย. เอกนุต-อดีตารมณฺ.

คุณปรามอทย อธิบาย

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สนฺตปณฺณตฺติกาเลส^๑

นวัตตพฺพทา ภวตฺติเม.

๓๒๖. เสสํนิ ปน สพฺพทานิ

รูปารูปกเวสฺปิ

นวัตตพฺพทานิ โทหนฺเตว

อตฺติตารมฺมณาทินา.

๓๒๖. ส่วนจิตที่เหลือทั้งหมด จากจิตที่ได้
กล่าวแล้ว แม้ในรูปภพและอรูปภพ
ย่อมเป็นจิต ที่บังเกิดขึ้นไม่ควรกล่าวไว้
โดยเกี่ยวกับเป็นจิต ที่มีอารมณ์คือ
เป็นต้นเลยเถียว.

๓๒๗. กามโต จ กุริยา ปณฺจ

รูปโต ปณฺจมี กุริยา

จิตฺตานํ จนนฺเมเตสํ

นตฺติ กิณฺจลํ อโศจริ.

๓๒๗. สำหรับจิต ๖ เหล่านี้ คือ กิริยา ๕
โดยเป็นกามาวจร กิริยาที่ ๕ (๑)
โดยเป็นรูปาวจร อะไร ๆ ที่เป็น
อารมณ์ไม่ได้ ไม่มี.

๓๒๘. นิพฺพานณฺจ ผลํ มคฺคํ

รูปณฺจจากรูปเมว จ

สกุโณตฺติ โศจริ กาคฺติ

กตฺติ จิตฺตานิ เม วท.

๓๒๘. ขอจงบอกข้าพเจ้าว่าจิตเท่าไร อาจ
กระทำมรรคผล พระนิพพาน รูป
และนามนั้น เทียวให้เป็นอารมณ์ได้.

๓๒๙. จตฺตทาโร ฅาณสํยตฺตทา

ปฺปณฺณโต กุริยโต ตถา

๓๒๙-๓๓๐. จิตรวม ๑๑ คือ จิตที่ประกอบด้วย
ฅาณ ๔ โดยเป็นกุศลจิต ๔ อย่างนั้น

^๑ ฉ. ...กาเลปิ.

คุณปราโมทย์ อธิบาย

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อภิณฺณาหยา เทฺวปิ
 กุริยา โวฏฺฐพฺพนมฺปิ จ.
 ๓๓๐. สกฺโกนฺติ โคจฺริ กาคฺ์
 จิตฺตานเภาทสาปิ จ
 นิพฺพานผลฺล มกฺคํ
 ฐปนฺจากรูปเมว จ.

เหมือนกัน โดยเป็นกิริยา อภิณฺญาจิต
 ทั้ง ๒ และรวมทั้งโวฏฺฐพฺพนกิริยา
 ย่อมอาจกระทำมรรค ผล พระนิพพาน
 รูป และนาม ให้เป็นอารมณ์.

๓๓๑. จิตฺเตสุ ปน สฬฺเพสุ
 กติ จิตฺตานิ เม วท
 อรหฺตฺตผลฺล มกฺคํ
 กาคฺ์ สกฺโกนฺติ โคจฺริ.

๓๓๑. ขอจงบอกข้าพเจ้าว่า ก็ในบรรดาจิต
 ทั้งหมด จิตเท่าไร อาจทำพระ-
 อรหฺตฺตมรรค อรหฺตฺตผล ให้เป็น
 อารมณ์ได้.

๓๓๒. สฬฺเพสุ ปน จิตฺเตสุ
 ฉ จ จิตฺตานิ เม สฺณ
 อรหฺตฺตผลฺล มกฺคํ
 กาคฺ์ สกฺโกนฺติ โคจฺริ.

๓๓๒-๓๓๓. ขอจงฟังข้าพเจ้า ก็ในบรรดาจิต
 ทั้งหมด จิต ๖ อาจทำพระอรหฺตฺต-
 มรรค อรหฺตฺตผล ให้เป็นอารมณ์ได้
 ก็จิต ๖ ได้แก่กิริยาที่ประกอบด้วยญาณ
 ๔ รวมทั้งโวฏฺฐพฺพะ (๑) มโนธาตุ
 คือกิริยาอภิณฺญา (๑) อาจทำให้เป็น
 อารมณ์ได้.

๓๓๓. จตฺตาริ ฅาณสํยฺตฺตา
 กุริยา โวฏฺฐพฺพนมฺปิ จ
 กุริยาภิณฺณา มโนธาตุ
 ฉ จ สกฺโกนฺติ โคจฺริ.

คุณปราโมทย์ อธิบาย
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๓๓๔. จตุตถาโร ฌานสยฺยตฺตา-

ภิกฺขมาจิตฺตญฺจ ปุณฺณโต^๑

อรหตฺตผลํ มกฺกํ

กาตุํ สกฺโกณฺติ โคจรี.

๓๓๔. จิตที่สัมปยุตกับญาณ ๔ และอภิญาจิต

โดยเป็นกุศล ไม่อาจทำพระอรหัตต-

มรรค อรหัตตผล ให้เป็นอารมณ์ได้.

๓๓๕. กสฺมา อรหโต มกฺก-

จิตฺตํ วา ผลมานสี

ปุณฺณชฺชนา วา เสกฺขา วา

น สกฺโกณฺติ ทิ ชานิตฺ.

๓๓๕. เพราะเหตุไร พวกปุณฺณชฺชิตี พระ-

เสกขะก็ค้ จึงไม่อาจรู้มรรคจิต หรือ

ผลจิตของพระอรหัต.

๓๓๖. ปุณฺณชฺชโน น ชานาติ

โสตาปนฺนสฺส มานสี

โสตาปนฺโน น ชานาติ

สกฺทาคามีสฺส มานสี.

๓๓๖. ปุณฺณชฺช ย่อมไม่รู้จิตของพระโสตาบัน

พระโสตาบัน ย่อมไม่รู้จิตของพระ-

สกทาคามี.

๓๓๗. สกฺทาคามี น ชานาติ

อนาคามีสฺส มานสี

อนาคามี น ชานาติ

อรหตฺตสฺส มานสี.

๓๓๗. พระสกทาคามี ย่อมไม่รู้จิตของพระ-

อนาคามี พระอนาคามี ย่อมไม่รู้จิต

ของพระอรหัต.

^๑ ไป. กามาวจรปุณฺณโต.

คุณปราโมทย์ อธิบาย

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๓๓๘. เทหุสิโม เทหุสิโม เนว
 ชานาติ อุปรูปริ
 อุปรูปริ ชานาติ
 เทหุสิมสฺส จ มานสี.

๓๓๘. บุคคลชั้นต่ำ ๆ ย่อมไม่รู้จิตของบุคคล
 ชั้นสูง ๆ บุคคลชั้นสูง ๆ ย่อมรู้จิต
 ของบุคคลชั้นต่ำ ๆ.

๓๓๙. โย ธมโม ยสฺส ธมฺมสฺส
 โหติ อารมฺมณฺณปน
 ตมฺหุทธิตฺวา เอเกกํ
 ปวกฺขามิ อิติ ปรี.

๓๓๙. ก็แลธรรมใด เป็นอารมณ์ของธรรม
 ใดได้ ตัดจากนี้ไป ข้าพเจ้าจึงถอน
 เอาอารมณ์นั้น แต่ละอารมณ์ขึ้นกล่าว.

๓๔๐. กุสลารมฺมณํ กามะ
 กุสลากุสลสฺส จ
 อภิญญามานสฺสสาปิ
 กุสลสฺส กุริยสฺส จ.

๓๔๐-๓๔๑. อารมณ์ที่เป็นกุศลในกาม (๘)
 ย่อมเป็นอารมณ์ของจิต ๖ พวกเหล่านี้
 คือย่อมเป็นอารมณ์ของกุศล(ในกาม)
 และอกุศล(รวม ๒๐) รวมทั้งย่อม
 เป็นอารมณ์ ของอภิญญาจิตที่เป็นกุศล
 และที่เป็นกิริยา (๒) ย่อมเป็นอารมณ์
 ของกามาวจรวิบาก (๑๑) อนึ่ง
 ย่อมเป็นอารมณ์ ของกามาวจรกิริยา
 (๑๐).

๓๔๑. กามาวจรปภาสฺส
 ตถา กามกุริยสฺส จ
 เอเตสํ ปน ราสีนํ
 จนฺนมารมฺมณํ ลียา.

คุณวันธนา จิรยาภากร และครอบครัว
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๓๔๒. รูปาวจรปฏญานี
 กามปากิ ตโต วินา
 ปถจนุณี ปน ราสีนั
 โทหุติ อารมมณานี ที.

๓๔๓. อารูปกุสลญจาปี
 เทญมิกุสลสฺส จ
 เทญมิกรียสฺสาปี
 ทถเววากุสลสฺสปี.

๓๔๔. อรูปาวจรปากานั
 หุวินนมนฺปน จตุตถท
 อิมสึ อญฺจราสีนั
 โทศารมมณญจโย.

๓๔๕. อปริยาปนุนุฏญมฺภี
 กามาวจรโทปี จ
 รูปโต ปถจมสฺสาปี
 กุสลสฺส กุรียสฺส จ.

๓๔๖. จตุนนมนฺปน ราสีนั
 โทหิ อารมมณั สทา

๓๔๒. ส่วนรูปาวจรกุศลทั้งหลาย (๕) ย่อม
 เป็นอารมณ์ของจิต ๕ พวก ในจิต ๖
 พวกนั้น เว้นพวกกามาวจรวิบากเสีย.

๓๔๓-๓๔๔. อนึ่งแม้รูปาวจรกุศล ย่อมเป็น
 อารัมมณัจจัยแก่จิต ๘ พวก เหล่านี้
 คือ ย่อมเป็นอารัมมณัจจัยทั้งแก่กุศล
 ในภุมิ ๓ ทั้งแก่กิริยาในภุมิ ๓ อนึ่ง
 ทั้งแก่อกุศล ส่วนว่าจะเป็นัจจัยแก่
 อรูปาวจรวิบากทั้งหลายได้ ก็ดวง
 ที่ ๔ และดวงที่ ๒.

๓๔๕-๓๔๖. อนึ่งแม้ปริยาปนกุศล ย่อม
 เป็นอารมณ์ของจิต ๔ พวก ตลอดกาล
 ทุกเมื่อ คือย่อมเป็นอารมณ์ของกุศล
 และกิริยา ฝ่ายกามาวจร (๘) รวม
 ทั้งของกุศลและกิริยาดวงที่ ๕ ฝ่าย
 รูปาวจร อกุศลจิตก็อย่างนั้นเหมือน-

คุณวันทนา จิรยาภากร และครอบครัว
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

- ตถวา กุสลํ กาม-
รูปาวจรโต ปน.
๓๔๗. กุสลสฺส กุริยสฺสาปิ
ตถวา กุสลสฺส จ
กามาวจรปากานํ
ฉนฺนํ ราสีนํมีริตี.
๓๔๘. วิปาการมฺมณํ กาม
กามาวจรโตปิ จ
รูปาวจรโต เจว
กุสลสฺส กุริยสฺส จ.
๓๔๙. กามาวจรปากานํ
ตถวา กุสลสฺส จ
ฉนฺนจฺจ ปน ราสีนํ
โทตารมฺมณฺพจฺจโย.
๓๕๐. วิปาการมฺมณํ รูป
กามาวจรโตปิ จ
รูปาวจรโต เจว
กุสลสฺส กุริยสฺส จ.
- กัน พระผู้มีพระภาคตรัสว่า เป็น
อารมณ์ของจิต ๖ พวก คือ เป็นอารมณ์
ของกุศล ทั้งของกิริยา ฝ่ายกามาวจร
และรูปาวจร. เป็นอารมณ์ของอกุศล
ก็ได้ อย่างนั้นเหมือนกัน เป็นอารมณ์
ของกามาวจรวิปากทั้งหลาย.
- ๓๔๘-๓๔๙. ส่วนอารมณ์ ที่เป็นวิปากในกาม
ย่อมเป็นอารัมมณฺพจฺจัยแก่จิต ๖ พวก
คือ ย่อมเป็นอารัมมณฺพจฺจัยแก่กุศล
และกิริยา ทั้งฝ่ายกามาวจรและฝ่าย
รูปาวจร ย่อมเป็นอารัมมณฺพจฺจัยแก่
กามาวจรวิปากทั้งหลาย และย่อม
เป็นอารัมมณฺพจฺจัย แก่อกุศลได้
อย่างนั้นเหมือนกัน.
- ๓๕๐-๓๕๑. อารมณ์ ที่เป็นวิปากในรูปาวจร
ย่อมเป็นอารมณ์ของจิต ๕ พวก คือ
ย่อมเป็นอารมณ์ของกุศล และกิริยา
ทั้งฝ่ายกามาวจร และฝ่ายรูปาวจร

คุณวันทนา จิรยาภากร และครอบครัว
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๓๕๑. อปฺปณฺสฺสชาติ ปณฺจณฺนี
 ราสีนํ โหติ โคจโร
 อรูปาวจรปาเกสฺ
 อยเมว นโย มโต.

และย่อมเป็นอารมณ์ของอกุศล. ใน
 อรูปาวจรวิบากทั้งหลาย พระผู้มี
 พระภาคก็ตรัสไว้นัยเดียวกันนี้แหละ.

๓๕๒. อปริยาปนฺนปาทโก^๑ จ
 กามโต รูปโตปิ จ
 กุสลสฺส กุริยสฺสาปิ
 โหติ อารมฺมณฺณปน.

๓๕๒. ส่วนอปริยาปนวิบาก ย่อมเป็น
 อารมณ์ของกุศล ทั้งของกิริยาฝ่าย-
 กามาวจร และแม้ฝ่ายรูปาวจร.

๓๕๓. กุริยาจิตฺตมิตี^๒ กามเ
 กามาวจรโตปิ จ
 รูปาวจรโต เจว
 กุสลสฺส กุริยสฺส จ.

๓๕๓-๓๕๔. กิริยาจิตในกามนี้ ย่อมเป็น
 อารัมมณัจจัยแก่จิต ๖ พวกเหล่านี้
 คือ ย่อมเป็นอารัมมณัจจัยแก่กุศล
 และกิริยา รวมทั้งฝ่ายกามาวจร
 และฝ่ายรูปาวจร ย่อมเป็น
 อารัมมณัจจัย แก่กามาวจรวิบาก
 และย่อมเป็นอารัมมณัจจัย แก่อกุศล
 ได้อย่างนั้นเหมือนกัน.

๓๕๔. กามาวจรปากสฺส
 ตถเววากุสลสฺส จ
 ฉนฺนํ ราสีนเมเตสํ
 โหตารมฺมณฺณจฺจโย.

^๑ ฉ. อปริยาปนฺนปาทกมฺปิ.

^๒ ฉ. กุริยจิตฺต... , เหวมุปฺริ.

๓๕๕. ยี่ กุริยามานส์ รูปเป
 กามปากั ทโต วินา
 ปณฺจนฺมฺปน ราสีนั
 โหติ อารมฺมณฺมฺปน.

๓๕๖. กุริยาจิตฺติ ปนารูปเป
 เตสึ ปณฺจนฺเมว จ
 อารูปสฺส กุริยสฺสาปิ
 ฉนฺนั โหเตว โคจโร.

๓๕๗. รูปิ จตุสมฺภูฐานั
 รูปารมฺมณสฺสณฺติ
 กามาวจรปณฺดสฺส
 ตเถว กุสลสฺส จ.

๓๕๘. อภินฺญาทฺวยจิตฺตสฺส
 กามปากกฺุริยสฺส จ
 ฉนฺนั ราสีนเมเตสึ
 โหตารมฺมณฺจฺโย.

๓๕๕. ส่วนกิริยาจิตในรูปาวจรใด กิริยาจิต
 ในรูปาวจรมันนั้น ย่อมเป็นอารมณ์ของ
 จิต ๕ พวก นับจาก ๖ พวกนั้น เว้น
 พวกกามาวจรวิบากเสีย.

๓๕๖. ส่วนกิริยาจิตในรูปาวจร ย่อมเป็น
 อารมณ์ของจิต ๖ พวกนั้นแหละ คือ
 ย่อมเป็นอารมณ์ ของจิต ๕ พวก
 เหล่านั้นนั้นแหละ รวมทั้งของอรูปรูป-
 กิริยา.

๓๕๗-๓๕๘. รูปที่มีสมฺภูฐาน ๔ ที่รู้กันว่าเป็น
 รูปารมณั ย่อมเป็นอารัมมณัจจัย
 แก่จิต ๖ พวกเหล่านี้ คือ ย่อมเป็น
 อารัมมณัจจัยแก่กามาวจรกุศล และ
 ย่อมเป็นอารัมมณัจจัย แก่กุศลได้
 อย่างนั้นเหมือนกัน ย่อมเป็น
 อารัมมณัจจัยแก่อกิญฺญาจิตทั้ง ๒ และ
 ย่อมเป็นอารัมมณัจจัย แก่กามา-
 วจรวิบาก และกามาวจรกิริยา.

คุณวันธนา จิรยาภากร และครอบครัว
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา.

๓๕๙. นิพพานารมณณิ กาม-
 ฐปาวจรโต ปน
 กุสลสัสสภยสัสสาปี
 กามรูปกุริยสัส จ.

๓๖๐. อปริยาปนฺนโต เจว
 ผลสัสส กุสลสัสส จ
 ฉนฺนํ ราสีนเมเตสํ
 โทศารมณณฺพจฺโย.

๓๖๑. นานปฺปการกํ สพฺพํ
 ปณฺณตฺตารมณณฺปน
 เญมฺมิกสัสส ปุณฺณสัสส
 ตเถวากุสลสัสส จ.

๓๖๒. ฐปารูปวិปากสัสส
 เญมฺมิกกุริยสัสส จ
 นวณฺณมฺปนํ ราสีนํ
 โทศารมณณฺพจฺโย.

๓๕๙-๓๖๐. อารมณณิคือพระนิพพาน ย่อมเป็น
 อารัมมณฺพจฺยัยแกจิจิต ๖ พวกเหล่านี้
 คือ ย่อมเป็นอารัมมณฺพจฺยัยแกจิจิตทั้ง
 ๒ คือ แก่กุศลฝ่ายกามาวจร และ
 ฐปาวจร และแกกิริยาฝ่ายกามาวจร
 และฐปาวจร ย่อมเป็นอารัมมณฺพจฺยัย
 แก่ผลและกุศล ฝ่ายอปริยาปนฺนนะ.

๓๖๑-๓๖๒. ส่วน อารมณณิที่เป็นบัญญัติทั้งปวง
 ซึ่งมีนานาประการ ย่อมเป็นอารัมมณ-
 ฺพจฺยัยแกจิจิต ๘ พวก คือ ย่อมเป็น
 อารัมมณฺพจฺยัยแก่กุศล อันมีในภุมิ ๓
 และย่อมเป็นอารัมมณฺพจฺยัย แก่กุศล
 ได้อย่างนั้นเหมือนกัน ย่อมเป็น
 อารัมมณฺพจฺยัยแก่ฐปาวจรวิปาก และ
 อรูปาวจรวิปาก และย่อมเป็นพจฺยัย
 แกกิริยาอันมีในภุมิ ๓.

คุณวันทนา จิรยาภากร และครอบครัว
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๓๖๓. รูปารมมณิกา เทว ตุ
 เทว เทว สหุทาทีโคจรา
 ปถจารมมณิกา นาม
 จิตฺตูปาทา ตโย มตา.

๓๖๔. อธิกจตุคทาพีเสว
 ฉฬารมมณิกา มตา
 กามาวจรจิตฺตทาน-
 มยมารมมณกุกโม.

๓๖๕. ปถจาภินญา วิวชฺเชตฺวา
 รูปารูปา อนาสวา
 จิตฺตูปาทา อิมะ สหุเพ
 ธมฺมารมมณโคจรา.

๓๖๖. ปจมารูปกุสลํ
 หุตฺติยารูปเจตโส
 กุสลสฺส วิปากสฺส
 กุริยสฺสสารมมณํ ภเว.

๓๖๓-๓๖๔. พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า จิต-
 ตูปาท ๒ มีรูปเป็นอารมณ์ จิตตูปาท
 พวกละ ๒ ละ ๒ ก็มีเสียงเป็นต้น
 เป็นอารมณ์ จิตตูปาท ๓ ชื่อว่า
 มีอารมณ์ ๔ ในอภิกการแห่งกามาวจร-
 จิตนี้ พระผู้มีพระภาคตรัสว่าจิต ๔๑
 นั้นเทียว มีอารมณ์ ๖ นี้เป็นลำดับ
 อารมณ์แห่งกามาวจรจิตทั้งหลาย.

๓๖๕. จิตตูปาทที่เป็นรูปาวจร เว้นภินญา
 ๕ กับจิตตูปาทที่เป็นอรูปาวจร และ
 จิตตูปาทที่หาอาสวะมิได้ ทั้งหมด
 เหล่านี้ ย่อมเป็นจิตตูปาทที่มี
 ธรรมารมณ์เป็นอารมณ์.

๓๖๖. อรูปาวจรกุศลที่ ๑ ฟังเป็นอารมณ์
 ของอรูปาวจรจิตที่ ๒ อันเป็นกุศล
 วิปาก กิริยา.

คุณวันธนา จิรยาภากร และครอบครัว
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๓๖๗. ปฐมารูปปาโกยั
 ทุติยารูปเจตโส
 กุสลสัส วิปากสัส
 กุริยสัสสารมมณั น ที.

๓๖๘. ปฐมนุคฺ กุริยาจิตฺ
 ทุติยารูปเจตโส
 น ปุณฺณสัส น ปากสัส
 โหติ อารมมณฺปน.

๓๖๙. ปฐมนุคฺ กุริยาจิตฺ
 ทุติยารูปเจตโส
 กุริยสัสสารมมณั โหติ
 อิติ เณยฺยั วิภาวินา.

๓๗๐. ปุณฺณชนสัส เสกฺขสัส
 อรูปารมมณั ทูวิธา
 กุสลั กุสลสัสสาปี
 วิปากสัส จ ตั สียา.

๓๖๗. อรูปาวจรวิปากที่ ๑ ย่อมไม่เป็น
 อารมณ์ของอรูปาวจรจิตที่ ๒ อันเป็น
 กุศล วิปาก และกิริยา.

๓๖๘. ส่วน(อรูปาวจร)กิริยาจิตที่ ๑ ย่อม
 ไม่เป็นอารมณ์ของอรูปาวจรจิตที่ ๒
 อันเป็นกุศล ย่อมไม่เป็นอารมณ์ของ
 อรูปาวจรจิตที่ ๒ อันเป็นวิปาก.

๓๖๙. (อรูปาวจร)กิริยาจิตที่ ๑ ย่อมเป็น
 อารมณ์ของอรูปาวจรจิตที่ ๒ อันเป็น
 กิริยา ผู้มีปกติเจริญปัญญา ฟังทราบ
 ความอับติแห่งอารมณ์ ตามประการที่
 ข้าพเจ้ากล่าวมานี้เกิด.

๓๗๐. อารมณ์ที่เป็นอรูปาวจรกุศล (ที่ ๑)
 ของปุณฺณชน และพระเสกขะ ย่อมเป็น
 อารมณ์ ๒ อย่าง คือย่อมเป็นอารมณ์
 ของอรูปาวจรแม้ที่เป็นกุศล (ที่ ๒)
 อารมณ์ที่เป็นอรูปาวจรกุศลนั้น ยัง
 เป็นอารมณ์ของวิปากด้วย.

คุณวันทนา จิรยาภากร และครอบครัว
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๓๗๑. ชีณาสวสฺส ภิกขุสฺส
 ปจมารูปปมาณสิ
 อารมมณฺ์ ทิธา โหติ
 อิติ วุตฺตํ มहेสิณา.

๓๗๒. กุริยสฺสาปิ กุริยา โหติ
 กุสลมฺหิ กุริยสฺส จ
 กุสฺลนตุ วิปากสฺส
 เอวํ โหติ ทิธา ปน.

๓๗๓. ตติยารูปปัจจิตฺตมฺปิ
 จตฺตถารูปเจตโส
 เอวเมว ทฺวิธา เจว
 ทิธา จารมมณฺ์ สียา.

๓๗๔. ยํ ยํ ปน อิทารพฺพ
 เย เย ชายนฺตฺติ โคจรี
 โส โส เตสณฺจ เตสณฺจ
 โทตารมฺมณฺพจฺจโย.

๓๗๑-๓๗๒. พระมเหสีเจ้าตรัสไว้ว่า
 อรูปาวจรจิตที่ ๑ ของภิกษุผู้เป็น
 พระชีณาสพ ย่อมเป็นอารมณ์ ๓
 ประการ คือ กิริยา ย่อมเป็นอารมณ์
 แม่ของกิริยา แม่กุศลก็ย่อมเป็น
 อารมณ์ของกิริยา และกุศलय่อมเป็น
 อารมณ์ของวิปาก ย่อมเป็นอารมณ์ได้
 ๓ ประการดังกล่าวมานี้.

๓๗๓. แม้อรูปาวจรจิตที่ ๓ ย่อมเป็นอารมณ์
 แม่ของอรูปาวจรจิตที่ ๔ พึงเป็น
 อารมณ์ได้ ๒ ประการ และ ๓
 ประการ ฉะนั้นเหมือนกันนี้แหละ.

๓๗๔. ก็ในอธิการนี้ จิตตูปบาทเหล่าใด ๆ
 ปรารภอารมณ์ใด ๆ เกิดขึ้น อารมณ์
 นั้น ๆ ก็ย่อมเป็นอารมณ์ปัจจยแก่
 จิตตูปบาทเหล่านั้น และเหล่านั้น.

คุณวันธนา จิรยาภากร และครอบครัว
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๓๗๕. โย ปนิมสฺส นโร กิร ปาริ
 ทุตฺตรมุตฺตรมุตฺตรตีธ
 โส อภิธมฺมทนต์วปาริ
 ทุตฺตรมุตฺตรมุตฺตรเตว.

อิติ อภิธมฺมวาทาเร อารมณฺวิภาค-
 นิทฺเทโส นาม

ฉฺชโร ปริจฺเจโท.

๓๗๕. ก็แล ทราบกันมาว่าในโลกนี้ นรชน
 ใดข้ามฝั่ง แห่งอภิธรรมวาทารอันยอด
 เยี่ยม ข้ามได้แสนยากนี้ได้ นรชนนั้น
 ชื่อว่า ย่อมข้ามฝั่งแห่งห้วงน้ำใหญ่คือ
 พระอภิธรรมอันยอดเยี่ยม ซึ่งข้ามได้
 แสนยากได้ทีเดียว.

ปริจฺเจทที่ ๖ ชื่อว่าอารมณฺวิภาคินิเทศ
 ในอภิธมฺมวาทาร

จบแล้วโดยประการฉะนี้...

คุณวันทนา จิรยาภากร และครอบครัว
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๗. สุตตมปริจเฉท

วิปากจิตตูปวัตตินิทเทศ

๓๗๖. อนนฺตนาณนํ นีรํกณนํ
คฺกุณฺณินา การุณิเกน เตน
วุตฺเต วิปาเก มคฺคาฏวตฺถํ
วิปากจิตตูปภาวํ สุณฺนาถ.

๓๗๗. เอกุณฺตีสุ กมฺภมาณี
ปาภา วุตฺตคฺคีสุ หสฺสุลิตา
คฺคีสุ ทฺวาเรสุ กมฺภมาณี
วิปาภา ฉสุ หิสฺสุเร.

๓๗๘. กุสลํ กามโลกสมิ
ปวตฺเต ปฏิสนฺธิยํ
คฺคํปจฺจยมาคมม
ททาติ วิวิธํ ผลํ.

๘. ปริจเฉทที่ ๘

วิปากจิตตูปวัตตินิทเทศ

๓๗๖. เพื่อความแจ่มแจ้งแห่งความรู้ ใน
วิปากที่พระชินเจ้า ผู้มีพระญาณหา
ที่สุดมิได้ ผู้ปราศจากกิเลสเพียงตั้ง
เนิ่น ผู้แสวงหาคุณ ผู้มีพระกรุณา
พระองค์นั้นได้ตรัสไว้ ขอท่านทั้ง-
หลายจงสดับ เรื่องความเกิดขึ้นแห่ง
วิปากจิตเกิด.

๓๗๗. พระผู้มีพระภาคทรงแสดงกรรม ๒๙
ทรงแสดงวิปาก ๓๒ ทรงแสดงกรรม
ไว้ในทวาร ๓ ทรงแสดงวิปากไว้ใน
ทวาร ๖.

๓๗๘. กุศลในกามโลก อาศัยปัจจัยนั้น ๆ
แล้ว ก็ให้ผล ๓ ประการ ในอดีต-
กาล และในปฏิสนธิกาล.

คุณวันทนา จิรยาภากร และครอบครัว
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๓๗๙. เออกาย เจตนาเยกา
ปฏิสนธิ ปกาสิตา
นानากมฺเมติ นานา จ
ภวนติ ปฏิสนธิโย.

๓๘๐. ตีเหตุกํ ตุ ยํ กมฺมํ
กามาวจรสณฺฑิตํ
ตีเหตุกํ ทฺเหตุณฺจ
วิปากํ เทตฺยเหตุกํ.

๓๘๑. ทฺเหตุกํ ตุ ยํ กมฺมํ
ตํ น เทติ ตีเหตุกํ
ทฺเหตุกมฺเหตุณฺจ
วิปากํ เทติ อตฺตโน.

๓๘๒. ตีเหตุเกน กมฺเมเน
ปฏิสนฺธิ ตีเหตุกา
ทฺเหตุกาปิ โทเตว
น จ โหติ อเหตุกา.

๓๗๙. พระผู้มีพระภาค ทรงประกาศปฏิสนธิ
เดียวไว้ด้วยเจตนาเดียว ก็ปฏิสนธิ
ทั้งหลายต่าง ๆ กัน ย่อมมีเพราะ
กรรมต่าง ๆ กัน.

๓๘๐. กรรมใด ได้ชื่อว่ากามาวจรเป็น
ตีเหตุกะ (มีเหตุ ๓) กรรมนั้น ย่อม
ให้วิบากที่เป็นตีเหตุกะ ที่เป็น
ทฺเหตุกะ (มีเหตุ ๒) และที่เป็น
อเหตุกะ (ไม่มีเหตุ).

๓๘๑. กรรมใด เป็นทฺเหตุกะ กรรมนั้น
ย่อมไม่ให้วิบากที่เป็นตีเหตุกะ ย่อม
ให้วิบากของคนที่เป็นทฺเหตุกะ และ
ที่เป็นอเหตุกะ.

๓๘๒. เพราะกรรมที่เป็นตีเหตุกะ จึงมี
ปฏิสนธิที่เป็นตีเหตุกะ จึงมีปฏิสนธิ
แม้ที่เป็นทฺเหตุกะได้ทีเดียว แต่จะ
ไม่มีปฏิสนธิที่เป็นอเหตุกะ.

คุณวันทนา จิรยาภากร และครอบครัว
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๓๘๓. ทุเหตุเคน กมฺเมน
ปฏิสนธิ ทุเหตุกา
อเหตุกาปิ โทเตว
น จ โหติ ติเหตุกา.
๓๘๓. เพราะกรรมที่เป็นเหตุกะ จึงมี
ปฏิสนธิที่เป็นเหตุกะ จึงมีปฏิสนธิ
แม้ที่เป็นเหตุกะได้ทีเดียว แต่จะ
ไม่มีปฏิสนธิที่เป็นเหตุกะ.
๓๘๔. อสังขารมสังขาริ
สสังขารมฺปิ เทติ ทิ
สสังขารมสังขาริ
สสังขาริ ผลิ ตถา.
๓๘๔. จริงอยู่ กรรมที่เป็นสังขาร ย่อมให้
วิบากที่เป็นสังขาร รวมทั้งที่เป็น
สังขาร อย่างนั้นเหมือนกัน กรรมที่
เป็นสังขารย่อมให้ผลที่เป็นสังขาร
ย่อมให้ผลที่เป็นสังขาร.
๓๘๕. เอกาย เจตนาเยตถ
กุสลสฺส จ โสฬส
วิธา วิปากจิตฺตานิ
ภวนฺตฺติ ปกาสะเย.
๓๘๕. นักปราชญ์จึงประกาศว่า ก็ในบรรดา
เจตนาเหล่านี้ วิปากจิต ๑๖ อย่าง
ของกุศล ย่อมมีได้ด้วยเจตนาเดียว.
๓๘๖. อารมฺมณฺเณ โทเตว
เวทนาปรีวตฺตนิ
ตทารมฺมณจิตฺตมฺปิ
ชวเนน นิยามิตฺ.
๓๘๖. ความเปลี่ยนแปลงแห่งเวทนา ย่อมมี
ได้ด้วยอารมณ์นั้นเดียว แม้ตา-
รรมณจิต ก็มีอันกำหนดแน่นอนได้ด้วย
ชวนะ.

คุณวันทนา จิรยาภากร และครอบครัว
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๓๘๑. กามาวจรจิตเตน

กุสเลนาทินา ปน
ตุเลยน ปากจิตเตน
คทิตา ปฏิสนธิ เจ.

๓๘๘. พลวารมมเณ อภิภูเจ

จกขุสสาปาดมากเต
มโนธาตุ ภวงคสมิ
ตาย อวารุฏิตเต ปน.

๓๘๙. วิถิจิตเตสฺ ชาเตสฺ

จกขุวิณญาณภาทิสฺ
ชายเต ชวนิ หุตฺวา
ปจฺม กามมานสิ.

๓๙๐. สตฺตกฺขตฺตํ ชวิทฺวาน

ปจฺเม กุสเล กเต
ตเตวารมฺมณิ กตฺวา
เตเนว สทิสฺ ปน.

๓๙๑. วิปากิ ชายเต จิตฺติ

ตทารมฺมณสณฺธิตํ
สนฺธิยา ตฺลยฺโต มฺล-
ภวงคฺนติ ปวฺจฺเจเต.

๓๘๑.๓๘๒. ส่วนถ้าหากว่าสัตว์ถือเอาปฏิสนธิ

โดยวิบากจิตอันเหมือนกับกามาวจร-
จิต ซึ่งเป็นกุศลอย่างแรกไซ้ร้ เมื่อ
อิฏฐารมณอันมีกำลัง มาถึงคลองจักขุ
แล้ว เมื่อภวังค์ถูกมโนธาตุนั้นหยุดยั้ง
แล้ว เมื่อวิถิจิตทั้งหลายมีจักขุวิณญาณ
เป็นต้นเกิดแล้ว กามจิต (ซึ่งเป็น
กุศล)อย่างที ๑ ย่อมเกิดขึ้นเป็น
ชวณะ เมื่อกุศลอย่างที ๑ แล่นไป ๑
ครั้งแล้ว วิบากจิต อันเหมือนกับกุศล
อย่างที ๑ นั้นนั้นแหละ ย่อมเกิดขึ้น
กระทำอิฏฐารมณนั้นนั้นแหละ ให้เป็น
อารมณอีก ได้ชื่อว่าตทารัมมณะ พระ
ผู้มีพระภาคตรัสเรียกว่า มุลภวังค์
เพราะความที่ เหมือนกับปฏิสนธิ.
จริงอยู่ ในวิถิจิตนี้ มี(วิบาก)จิตที่
เข้าถึงการนับอยู่ ๔ เท่านั้น คือ
ตทารัมมณจิตนั้น สันตึรณจิต ทัสสนจิต
และสัมปฏิจจนจิต.

คุณวันทนา จิรยาภากร และครอบครัว
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๓๘๒. ทณฺจ สนฺตึรณฺโณ เอตฺถ
 หสฺสนํ สมฺภวฺจฺจนํ
 คณฺณปคจฺจิตฺตานํ
 จตฺตทาเรว ภวณฺติ ทิ.

๓๘๓. ยทา ทิ ทุคฺคิยํ จิตฺตํ
 กุสลํ ชวนํ ตทา
 เตน ตุลฺลยวิปากมฺปิ
 ตทารมฺมณกํ ลียา.

๓๘๔. สนฺธิยา อสฺมานตฺตทา
 เทว นามานิสฺส ลภฺภเร
 "อาคณฺตฺกภวฺจฺจน"ติ
 "ตทารมฺมณกณฺ"ติ จ.

๓๘๕. ยทา ทิ ตคฺคิยํ ปุณฺณํ
 ชวนํ โทติ เตน จ
 สหิสฺสํ ตคฺคิยํ ปากํ
 ตทารมฺมณกํ ลียา.

๓๘๖. "อาคณฺตฺกภวฺจฺจน"ติ
 อิทฺมฺปิ จ ปวฺจฺจติ
 อิมินา ปน สหฺธิํ จ
 ปุริมาณิ จ ปณฺจปิ.

๓๘๓-๓๘๔. ส่วนในเวลาใด กุศลจิตอย่าง
 ที่ ๒ เป็นชวณะ ในเวลานั้น แม้วิปาก
 ที่เหมือนกันกับกุศลจิตอย่างที่ ๒ นั้น
 ฟังเป็นตทารัมมณจิต เพราะความที่
 (ตทารัมมณจิตนั้น) ไม่เหมือนกับ
 ปฏิสนธิ วิปากจิตนี้จึงได้ ๒ ชื่อ ว่า
 "อาคณฺตฺกภวฺจฺจน" และว่า "ตทา-
 รัมมณจิต".

๓๘๕-๓๘๖. ส่วนในเวลาใด กุศลอย่างที่ ๓
 เป็นชวณะ ในเวลานั้น วิปากอย่าง
 ที่ ๓ ซึ่งเหมือนกับกุศลอย่างที่ ๓ นั้น
 ฟังเป็นตทารัมมณจิต แม้วิปากจิต
 (อย่างนี้) นี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัส
 เรียกว่า "อาคณฺตฺกภวฺจฺจน" รวม
 วิปากจิต ๕ อย่างข้างต้น พร้อมกับ
 วิปากจิต(อย่างนี้) นี้ ก็เป็น ๖.

คุณวันทนา จิรยาภากร และครอบครัว
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อภิธรรมมาตรวรร ๙-ท. ๑-๑๒

๓๘๖. ยथा จตุตถํ กุสลं
 ชวนํ โหติ เตน จ
 कुล्यं จตุตฺตปากนฺตุ
 ททारम्मณत् व चे^๑

๓๘๘. อากนฺตฺกวางฺคนฺตุ
 ททारम्मณนามกํ
 ปุริมานิ จ ปากานิ
 อิมินา โหนฺติ สत्ตฺ ตุ.

๓๘๙. ตสฺมี ทฺวาเร ยथा อิกฺษ-
 มชฺชตฺตการम्मณํ ปน
 อากจฺจติ ตถาปาถิ^๒
 ตทา วุตฺตนเยนิธ.

๔๐๐. อารम्मณวเสเนว
 เวทนา ปริวตฺตติ
 อุกฺเขชาสทิตํ ตสฺมา
 โหติ สนฺตฺริณํ มโน.

๔๐๑. อุกฺเขชาสทิตเสว
 ชวเนสุ^๓ จตุสุปิ

๓๘๖-๓๘๘. ส่วนในเวลาใด กุศลอย่างที ๔
 เป็นชวณะวิปากอย่างที ๔ ซึ่งเหมือน
 กันกับกุศลนั้น ฟังถึงความเป็นตทา-
 รัมมณะ ย่อมเป็นอาคันตฺกวางค์ ย่อม
 เป็นจิตที่มีชื่อว่าตทารัมมณะ รวม
 วิปาก ๖ อย่างข้างต้น พร้อมกับ
 วิปาก (อย่างที ๔) นี้ก็เป็น ๑.

๓๘๙-๔๐๓. ส่วนในเวลาใด อิกฺษมชฺชตฺตการ-
 มณํ มาถึงคลองอย่างนั้น ทางทวาร
 นั้น ในเวลานั้น ในอิกฺษมชฺชตฺตการมณํ
 นี้ เวทนาย่อมเปลี่ยนแปลงไป ด้วย
 สามารถแห่งอารมณ์นั้นเทียว ตามนัย
 ที่ได้กล่าวแล้ว เพราะฉะนั้น
 สนฺตฺริณจิต จึงเป็นธรรมชาติที่ประ-
 กอบกับอุเบกขา เมื่อชวณะที่ประกอบ
 ด้วยอุเบกขาทั้ง ๔ นั้นเทียว เล่นไป
 แล้ว วิปากจิต ๔ ที่เหมือนกับชวณะ

^๑ ก. ภเว.

^๒ จ. ตทาปาถิ.

^๓ ก. ชริเตสุ.

เตหิ ตุขุยานิ จตุตถาริ
 ปากจิตฺตานิ ชายเร.
 ๔๐๒. เวทนายาสมานตุตา
 อจฺจนฺตํ ปุริเมหิ ตุ
 โทหุติ ปฏฺฐิจฺจวฺกานิ
 จตุตถาริตี จ นามโต.
 ๔๐๓. ปณฺจิมานิ วิปากานิ
 ปุริเมหิ จ สตุคฺคหิ
 สหฺธิ ทฺวาทส ปากานิ
 ภาวนฺตีติ วินฺทฺทิสฺเส.

๔๐๔. จกฺขุทฺวาเร ยิถา เหว
 โสตาหิสฺสู วินฺทฺทิสฺเส^๑
 ทฺวาทส ทฺวาทส ปากา
 สมสฺสฺฐฺจิสฺส ภาวนฺตี เต^๒
 ๔๐๕. เอกาย เจตนาเยว
 กมฺเม อายฺหิตฺเต ปน
 สมสฺสฺฐฺจิสฺส วิปากานิ
 ญฺบุปฺชฺชฺนฺตฺติ น สิสฺโย.

เหล่านั้นก็ย่อมเกิดขึ้น. เพราะความ
 ที่เวทนาไม่เหมือนกับจิตก่อน ๆ โดย
 ส่วนเดียวเพราะเหตุที่จิต ๔ ดวง
 จึงเป็นปฏิริภาวังค์โดยชื่อ. นักปราชญ์
 จึงแสดงไขว่ รวมวิปาก ๕ เหล่านี้
 พร้อมกับวิปาก ๑ ข้างต้น ก็เป็น
 วิปาก ๑๒.

๔๐๔-๔๐๖. นักปราชญ์จึงแสดงไขว่วิปาก ๑๒
 ทางโสททวารเป็นต้น เหมือนอย่าง
 แสดงไขว่วิปาก ๑๒ ทางจักขุทวาร
 เกิด วิปากเหล่านั้นจึงมี ๖๐ ถ้วน.
 ก็ในกรรมที่สัตว์ประมวลมา ด้วย
 เจตนาเดียวนั้นทีเดียว ย่อมเกิดวิปาก
 ได้ ๖๐ ถ้วน ไม่มีข้อสงสัย(ในคำพูด
 นี้). ในวิปากเหล่านี้ โดยการไม่ถือ

^{๑-๑} ฉ. ตถา เหว โสตาหิสฺสูปี นิทฺทิสฺเส.

^๒ ฉ. ภาวนฺตีเม.

๔๐๖. กหิตาคุกฺกณเนตฺต

จกฺขุทฺวารเรสุ ทฺวารส

โสทฺตวิญญานกาทีน

จตฺตารตี จ โสฬส.

เอาวิบากที่ได้ถือเอาแล้ว (ไม่นับซ้ำ)

ก็มีวิบาก ๑๖ คือวิบาก ๑๒ (ที่ได้

กล่าวแล้ว)ทางจักขุทวาร และวิบาก

๔ มีโสทวิญญานเป็นต้น.

๔๐๗. เอวเมว สสังฺขาร-

ติเหตุกฺกุสเลนเป

อสสังฺขารสสังฺขาร-

เปกฺกชาสทคเตหิปี.

๔๐๗-๔๐๘. ในกรรมที่สัตว์ประมวลมาแม้ด้วย

กุศลที่เป็นติเหตุกะสังขาร แม้ด้วย

กุศลที่สทรคต ด้วยอุเบกขาที่เป็น

อสสังขาร และที่เป็นสังขาร ปฏิสนธิ

ที่วิบากทั้ง ๓ เหล่านั้น แห่งกรรม

เหล่านั้นให้แล้ว ก็มีนัยนี้แหละ.

๔๐๘. กมฺเม อายฺหิตเต เตส

วิปาเกหิ จ ตีหิปี

เอเสว จ นโย เตหิ

ทินฺนายน ปฏิสนฺธิยา.

๔๐๙. ปจฺมี อิกฺกุสมฺชฺชตฺต-

โคจรสฺส วเสนิธ

ปวตฺติมฺปน ทสฺเสตฺตวา

อุเปกฺกชาสทิตฺตวเย.

๔๐๙-๔๑๐. ก็ในปฏิสนธิจิต ที่ประกอบด้วย

อุเบกขา ๒ ดวงนี้ บัดพิทังแสดง

ความเป็นไป โดยเกี่ยวกับอิกฺกุ-

สมชฉัตตารมณก่อนแล้ว ภายหลังจาก

นั้น จึงค่อยแสดงวิบากในอิกฺกุรารมณนี้

ทางทวารหนึ่ง ทวารหนึ่ง ทวารละ

๔๑๐. ๑ ทสฺเสตฺตพฺพา ปจฺจนา ตฺ

อิกฺกุสฺสมิ โคจเร อิธ

๑-๑ ฉ. ทสฺเสตฺตพฺพา ตปฺปจฺจนา ตฺ.

เอเกกส์มี ปน ทฺวาระ
ทฺวาทส ทฺวาทเสว ตฺ.

๑๒ ละ ๑๒ นั้นเทียว.

๔๑๑. กทิตากุททณเนตถ
ปากจิตฺตานิ โสฬส
บุพฺเพ วุตฺตนเยเนว
ณฺเอยํ สฬฺพมเสสโต.

๔๑๑. ในวิปากจิตต์เหล่านี้ โดยการไม่ถือเอาวิปากที่ได้ถือเอาแล้ว ก็มีวิปากจิตต์ ๑๖ บัดจิตต์พึงทราบคำทั้งหมดโดยไม่เหลือ ตามนัยที่ข้าพเจ้าได้กล่าวแล้ว ในตอนก่อนนั้นเทียว.

๔๑๒. ทิเหตุเคน กมุเมน
ปฏิสนฺธิ ทิเหตุกา
ภวตฺติ อยํ วาโร
วุตฺโต เอตฺตาวตา มยา.

๔๑๒. วาระที่ว่าเพราะกรรมที่เป็นติเหตุกะ จึงมีปฏิสนธิที่เป็นติเหตุกะ ดังนี้ นี้ข้าพเจ้าขอกล่าว (อธิบาย) ไว้ด้วยคำพูดเพียงเท่านั้น.

๔๑๓. สฺนฺธิเมกนฺตุ กมุเมกํ
ชเนติ น ตโต ปรี
อเนกานิ วิปากานิ
สฬฺชเนติ ปวตฺตติยํ.

๔๑๓. กรรมเดียว ย่อมทำปฏิสนธิให้เกิดได้หนเดียว มิได้ทำปฏิสนธิอื่นจากนั้นให้เกิด ในวัตติกาลย่อมทำวิปากให้เกิดได้มากมาย.

๔๑๔. เอกฺสุมา ทิ ยถา พิชฺชา^๑
ชายเต เอกมฺงฺกูรํ

๔๑๔. เปรียบเหมือนหน่อเดียว ย่อมเกิดจากพืชเดียว ผลของพืชนี้ย่อมมิได้

^๑ ก. วิชชา.